

μικροφιλολογικά

περιοδική έκδοση * τεύχος 37 * άνοιξη 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

~ ΝΙΚΟΣ ΚΟΝΟΜΗΣ, Από την ιστορία της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. [3] ~ Μ. Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ, Η λογιοσύνη στην Ηγεμονία της Σάμου (1834-1912) και ο Επαμεινώνδας Σταματιάδης [10] ~ Ν. Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, Απόμερη και μάλλον απροσδόκητη μνεία του Σολωμού [15] ~ ΣΩΤΗΡΗΣ ΤΣΕΛΙΚΑΣ, Μια άγνωστη γαλλική επιστολή προς τον Εμμανουήλ Ροΐδη [16] ~ ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ, Για τη ζωή και το έργο του Βασίλη Μιχαηλίδη: τρεις ψηφίδες [20] ~ ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΠΑΠΑΛΕΟΝΤΙΟΥ, Μερικά στοιχεία για τον Βασίλη Μιχαηλίδη από το αρχείο του Κώστα Προυσή [26] ~ ΜΙΧΑΗΛΑ ΚΑΡΑΜΠΙΝΗ-ΙΑΤΡΟΥ, Καβαφικά ίχνη σε σημειώματα του περιοδικού *Αλεξανδρινή Τέχνη* [28] ~ ΤΡΑΪΑΝΟΣ ΜΑΝΟΣ, Ο Ναπολέων Λαπαθιώτης και ο «Βαρόνος Τοκόλπο του Ψευδονοματός μου» [31] ~ ΝΙΚΟΣ ΣΑΡΑΝΤΑΚΟΣ, Δύο ακόμα επιστολές του Β. Ζήνωνος προς τον Ν. Λαπαθιώτη [35] ~ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΚΟΡΗΣ, Κριτικές αποκλίσεις: Γρ. Ξενόπουλος - Π. Σ. Σπανδωνίδης [38] ~ ΕΛΕΝΗ ΠΑΡΙΣΙΑΔΟΥ, Ο ποιητής Βασίλης Λιάσκας [42] ~ ΣΑΒΒΑΣ ΠΑΥΛΟΥ, Δεοντολογία βιογραφίας και βιβλιογραφίας ή Σινόπουλος και Ρένος [44] ~ ΠΩΡΓΟΣ ΔΑΝΕΖΗΣ, Η λάμψη στην άκρη της θάλασσας [46] ~ Κ. Γ. ΓΙΑΓΚΟΥΛΛΗΣ, Ποιητάρηδες κρίνουν ποιητάρηδες [48] ~ ΣΩΤΗΡΗΣ Π. ΒΑΡΝΑΒΑΣ, Για τον λαϊκό ποιητή Πέτρο Βαρνάβα. Ένα άγνωστο επιστολικό ποίημά του [54] ~ Μικρά φιλολογικά και προσθήκες (Δυο μαρτυρίες για τον Βασίλη Μιχαηλίδη από το αρχείο του Νικολάου Ι. Ξιούτα, Για τα ψευδώνυμα στις Μέρες του Σεφέρη, Σατιρικά μονόφυλλα του Τεύκρου Ανθία, Γιάννης Κοντός) [57]

μικροφιλολογικά

περιοδική έκδοση * τεύχος 37 * άνοιξη 2015

Κυκλοφορεί δυο φορές τον χρόνο (άνοιξη - φθινόπωρο)

Ιδρυτική επιτροπή: Φοίβος Σταυρίδης, Σάββας Παύλου, Λευτέρης Παπαλεοντίου

Υπεύθυνος έκδοσης: Λευτέρης Παπαλεοντίου

Συντακτική επιτροπή: Σπύρος Αρμωστής, Λάμπρος Βαρελάς, Κυριάκος Ιωάννου,
Δημήτρης Κόκορης, Λευτέρης Παπαλεοντίου

Εκτύπωση: Τυπογραφεία Στέλιου Λειβαδιώτη Λτδ, Τ.Θ. 29128, 1621 Λευκωσία
(τηλ. 22347359, 22438968, τηλεμοιότυπο 22435698)

Συνεργασία, αλληλογραφία και συνδρομές να αποστέλλονται στον υπεύθυνο της έκδοσης (Λευτέρης Παπαλεοντίου, Τ.Θ. 14210, 2155 Λευκωσία. Τηλέφωνο: 00357 22338827· e-mail: papaleontioul@gmail.com)

Προτεραιότητα δίνεται σε κείμενα περιορισμένης έκτασης. Παρακαλούμε τους συνεργάτες μας να μας στέλλουν ευσύνοπτα κείμενα, με ελάχιστες υποσημειώσεις. Επώνυμες επιστολές δεν δημοσιεύονται παρά μόνο στην ηλεκτρονική σελίδα του περιοδικού (<http://microphilologica.blogspot.com>). Απαντητικά σημειώματα θα πρέπει να αναφέρονται σε φιλολογικά θέματα.

Όσοι ενδιαφέρονται μπορούν να καταθέτουν τη συνδρομή τους στους παρακάτω λογαριασμούς: Ελλάδα, Τράπεζα Πειραιώς, αρ. 6553-101874-592, IBAN GR 0171 5530 0065 5310 1874 592. Κύπρος, Τράπεζα Κύπρου, αρ. 0186-00-000522, IBAN CY 6000 2001 8600 0000 0000 0522 00

Τιμή τεύχους (με Παράρτημα): 6 €

Συνδρομή για 2 τεύχη: 10 € ~ για 5 τεύχη: 20 €

Διεθνής Βιβλιογραφικός Αριθμός Σειράς: ISSN 1450-0132

ΧΟΡΗΓΟΙ:

Πολιτιστικές Υπηρεσίες του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού
Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη (Ακαδημία Αθηνών)

Οι χορηγοί δεν ευθύνονται για το περιεχόμενο των δημοσιευμάτων ούτε ασπάζονται αναγκαστικά τις απόψεις της συντακτικής επιτροπής.

Από την ιστορία της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.

Τον Οκτώβριο του 1969 αναλάμβανα υπηρεσία στη Φιλοσοφική Σχολή του Α.Π.Θ. Είχα το 1965 εκλεγεί παμψηφεί τακτικός καθηγητής της Κλασικής Φιλολογίας για το Τμήμα Ιωαννίνων και υπηρέτησα εκεί τέσσερα χρόνια. Τον Μάιο του 1968 είχα μετακληθεί στη Φιλοσοφική Θεσσαλονίκης, αλλά η Επιτροπή Νομιμοφροσύνης του Α.Π.Θ. δεν μου εξέδιδε πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων εξαιτίας της σύγκρουσής μου με τον διοικητή Ασφαλείας Ιωαννίνων. Έτσι, ενώ δεν ήμουν άξιος για να μου εκδοθεί πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων για διορισμό στο Α.Π.Θ., ήμουν ωστόσο κατάλληλος για να είμαι Πρόεδρος του Τμήματος Ιωαννίνων. Ύστερα από 17 περίπου μήνες δεν γνωρίζω πώς – εγώ σε καμιά ενέργεια δεν προέβηκα – εκδόθηκε πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων και μετακόμισα στη Θεσσαλονίκη με κάπως βαριά καρδιά, γιατί στα Γιάννενα ήμουν αρκετά ευχαριστημένος και δεν ρωτήθηκα για τη μετάκληση.

Στην πρώτη συνεδρία της Σχολής, στην οποία μάλιστα κοσμήτευσε ο κοσμήτορας του προηγούμενου έτους μ. Στυλ. Πελεκανίδης και από την οποία απουσίαζαν τα παλαιότερα μέλη της Σχολής (οι μμ. Καψωμένος, Μπακαλάκης, Τσοπανάκης, Ανδρόνικος), υπήρχε πρόταση μετάκλησης του καθηγ. Καρ. Μητσάκη από την Οξφόρδη, όπου υπηρετούσε, στο Α.Π.Θ. Είχε προηγηθεί η γνωστή επιστολή Μητσάκη προς Παπακωνσταντίνου, με την οποία έδιδε γη και ύδωρ στους συνταγματάρχες, και την πρόταση της μετάκλησης την είχαν υπογράψει όλοι οι τακτικοί καθηγητές της Σχολής πλην των απόντων και δύο παρόντων, του καθηγ. Λ. Χουσιάδα και εμού. Όταν ήρθε προς συζήτηση το θέμα της μετάκλησης, ζήτησα πίστωση χρόνου μιας εβδομάδας για να ενημερωθώ για το έργο του προτεινόμενου και σ' αυτό είχα την υποστήριξη του καθηγ. Χουσιάδα. Οι καθηγητές όμως που είχαν υπογράψει δεν ήταν διατεθειμένοι να δώσουν τη μικρή πίστωση χρόνου που τους ζητήθηκε. Και έτσι αναγκασθήκαμε να συμφωνήσουμε και οι δύο, αφού κακώς επικράτησε η άποψη «μη χρησιμοποιείς το πιστόλι σου, αν δεν είσαι σίγουρος ότι θα φέρεις κάποιο αποτέλεσμα».

Την επόμενη μέρα, επειδή είχα στενοχωρηθεί πολύ για τη μετάκληση αυτή και αναζητούσα τρόπο να τη σταματήσω, ήλθε στο γραφείο μου ο Στυλ. Καψωμένος, ο οποίος μου υπέδειξε τη διαδικασία της αναψηλάφησης. Την ανέλαβα υπολογίζοντας και στην υποστήριξη των παλαιότερων μελών, τα οποία ήλπιζα ότι θα παρευρίσκοντο στις επόμενες συνεδρίες. Ο Αγαπ. Τσοπανάκης βρισκόταν με άδεια στο εξωτερικό και δεν μπορούσε φυσικά να παρευρεθεί, αλλά ο Μ. Ανδρόνικος, που ήταν και αυτός σε άδεια, βρισκόταν στην Αθήνα. Κατέβηκα στην Αθήνα και τον παρακάλεσα να παρευρεθεί στη συνεδρία, αλλά ήταν ανένδοτος. Ξέροντας ότι συνδεόταν στενά με τον μ. καθηγ. Γ. Σαββίδη, του είπα ότι και ο Σαββίδης απειλεί να εγκαταλείψει τη θέση του, αν ολοκληρωθεί η μετάκληση. Η απάντησή του, που με πλήγωσε πολύ, ήταν: «Ας μην αναμειγνύει ο Σαββίδης την επιστήμη με την πολιτική»!

Όταν πήγαμε στη δεύτερη συνεδρία, κοσμήτορας αναλάμβανε ο καθηγ. Λ. Χουσιάδας. Μου έδωσε τον λόγο και μίλησα για αναψηλάφηση. Αυτοί που υπόγραψαν τη μετάκληση εναντιώθηκαν. Ήθελαν απλά να επικυρωθεί η απόφαση της προηγούμενης συνεδρίας, και ένας μάλιστα απ' αυτούς επειγόταν να

αναχωρήσει στο εξωτερικό σε ετήσια εκπαιδευτική άδεια. Επειδή ο κοσμήτορας με άφησε να προχωρήσω στη διαδικασία της αναψηλάφησης, ο κυβερνητικός επίτροπος στρατηγός Πολυζόπουλος απάγγειλε στον κοσμήτορα και σε μένα επτά κατηγορίες. Αλλά ούτε και τότε υποχωρούσαμε, και ο μ. καθηγ. Ιω. Καραγιαννόπουλος εξοργισμένος απεχώρησε από τη συνεδρία για την άδειά του διαμαρτυρούμενος, ενώ ο Στ. Πελεκανίδης κάποια στιγμή σηκώθηκε από τη θέση του και όρθιος πίσω από τον κοσμήτορα και εμένα φώναζε: «Ε, ας παραιτηθούν, αν δεν συμφωνούν». Παρά τις αντιδράσεις η διαδικασία της αναψηλάφησης συνεχίστηκε με την εξέταση από μέρους μου των εκτάκτων καθηγητών Ευδ. Τσολάκη και Γ. Σαββίδη. Σε κάποια στιγμή, προς το τέλος της συνεδρίας, ο κυβερνητικός επίτροπος ζήτησε από τον κοσμήτορα την άδεια να προβεί σε μια δήλωση. Η δήλωσή του μας εξέπληξε: «Είναι η επιθυμία του Προέδρου της Κυβερνήσεως, Κύριοι, να γίνει η μετάκληση». Όταν τον ερώτησα: «Γιατί ο Πρόεδρος της Κυβερνήσεως επιθυμεί να γίνει η μετάκληση;» μου απάντησε: «Μα Οξφόρδη είναι αυτή». Του απάντησα με τη σειρά μου: «Αν κάποιος εδώ μέσα μπορεί να μιλήσει για Οξφόρδη, αυτός είμαι εγώ, και θα τα πούμε στην επόμενη συνεδρία».

Στην τρίτη συνεχή για το θέμα της μετάκλησης συνεδρία πήρα τον λόγο και έκρινα το έργο του μετακαλούμενου όσο καλύτερα μπόρεσα να το γνωρίσω στο σύντομο εκείνο διάστημα. Το κείμενο αυτό σώθηκε μέσα στα χαρτιά μου και δημοσιεύεται παρακάτω, όπως ακριβώς το έγραψα και το διάβασα τότε. Όταν τελείωσα, ο ένας μετά τον άλλο, όσοι υπέγραψαν, ομολόγησαν ότι δεν γνώριζαν το έργο του μετακαλούμενου, ότι ο μετακαλούμενος έγραψε ο ίδιος το σχετικό βιογραφικό σημείωμα και ότι πείστηκαν από τη δική μου αξιολόγηση ότι ο μετακαλούμενος δεν είχε το ανάστημα να μετακληθεί στο Α.Π.Θ.

Όπως όμως είπαν, έφταιγαν και οι ίδιοι που τον ξεσήκωσαν, ένας μάλιστα απ' αυτούς που έτυχε να πάει στην Οξφόρδη είχε κάνει τη συνεννόηση μαζί του. Η πρόταση που έγινε από τον μ. Γ. Μουρέλο ήταν να δοθεί στον καθηγ. Καρ. Μητσάκη μια έκτακτη έδρα Συγκριτικής Φιλολογίας που είχε κενή η Σχολή. Συμφωνήσαμε και οι άλλοι και αντί της μετάκλησης τον ψηφίσαμε καθηγητή στην έκτακτη έδρα της Συγκριτικής Φιλολογίας. Όταν όμως η πρότασή μας πήγε στο Υπουργείο, ο Κ. Μητσάκης με πράξη του υπουργικού συμβουλίου διορίστηκε τακτικός καθηγητής σε έδρα της Νεοελληνικής Φιλολογίας, δηλ. στην έδρα στην οποία επιχειρήθηκε να του γίνει η μετάκληση.

Η πράξη αυτή προσβλήθηκε στο Συμβούλιο Επικρατείας ως παράνομη από τέσσερις – αν ενθυμούμαι καλά – καθηγητές, αλλά τελικά η προσφυγή απορρίφθηκε. Έτσι ο καθηγ. Κ. Μητσάκης έμεινε μαζί μας μέχρι το τέλος της διακυβέρνησης των συνταγματαρχών, οπότε εκρίθη εκ νέου και αποπέμφθηκε από τη Σχολή. Κατά τη δεύτερη κρίση εισηγητής ορίστηκε ο μ. Στ. Καρατζάς, ο οποίος, όπως ανέφερε στην εισήγησή του, στηρίχθηκε στη δική μου αξιολόγηση του έργου του καθηγ. Μητσάκη. Η μετέπειτα σταδιοδρομία του καθηγ. Μητσάκη είναι, υποθέτω, γνωστή σε όλους κι αντάξια της χώρας που λέγεται Ελλάδα.

Αργότερα πληροφορήθηκα από τη γραμματεία της Σχολής ότι ο δικτάτορας Παπαδόπουλος άφριζε κυριολεκτικά και ζητούσε κατά την εξέλιξη της υπόθεσης τα Πρακτικά αμέσως, πριν αυτά καθαρογραφούν. Πληροφορήθηκα επίσης από τον υπάλληλο του γραφείου του κυβερνητικού επίτροπου ότι οι

επτά κατηγορίες που απάγγειλε εκείνος εναντίον του κοσμήτορα και εμού ήταν υποβολιμαίες από μέλος της Σχολής.

Το παραπάνω επεισόδιο αποτελεί, πιστεύω, μέρος της ιστορίας της Σχολής και νόμιμα ότι δεν έπρεπε να παραμείνει άγνωστο, ιδιαίτερα στα νεότερα μέλη της, τα οποία αποτελούν σήμερα τη Σχολή, αλλά και σε κάθε Έλληνα που παρακολουθεί τα πανεπιστημιακά μας πράγματα.

Ακολουθεί η τότε κρίση μου για το έργο του Κ. Μητσάκη:

Κύριε Κοσμήτορ,

Υπήρξα είς ἕξ ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἀρχικὰ ἐψήφισαν διὰ τὴν μετάκλησιν τοῦ καθηγ. Μητσάκη, ἀφοῦ δὲν μοῦ ἐδόθη ἡ δυνατότης νὰ κατατοπιστῶ διὰ τὸ ἔργον του. Δὲν ἔχουν θέσιν, δι' ἐμὲ τουλάχιστον, ὅσα ἐλέχθησαν ὑπὸ συναδέλφου, ὅτι δὲν εἶναι ἔγκλημα ἢ μετάκλησις Ἑλλήνος ἐπιστήμονος ἐκ τοῦ ἔξωτερικοῦ.

Τὸ πρόβλημα δι' ἐμὲ εἶναι ἄλλο: Ἡ πρόσκλησις διὰ τὴν συνεδρίαν ὅπου ἀνεγράφετο τὸ θέμα τῆς μετακλήσεως μοῦ ἐκοινοποιήθη τὴν 13.30' ὥραν τῆς προτεραίας, ὅταν ἀναχωροῦσα διὰ τὴν οἰκίαν μου. Τὰ ἀπογεύματα εἶμαι ἀπασχολημένος μὲ παραδόσεις καὶ οὕτως συνέβη ὥστε νὰ ἔλθω εἰς τὴν συνεδρίαν τῆς ἐπομένης χωρὶς καμίαν προετοιμασίαν ἐπὶ τοῦ θέματος.

Οἱ προτεινάντες τὸν κ. Μητσάκην καθηγηταὶ – ἅπαντες ξένων ἐιδικοτήτων – ἐπεκαλέσθησαν τέσσαρα κυρίως ἐπιχειρήματα: 1. τὰς λαμπρὰς σπουδὰς του, 2. τὸ γεγονός ὅτι εἶναι τακτικὸς καθηγητὴς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ὁξφόρδης, 3. ὅτι τὸν συνέστησε ἐκθύμως ὁ ὁμότιμος καθηγητὴς κ. Κριαρὰς, καὶ 4. ὅτι ἔχει εἰς τὸ ἐνεργητικὸν του ἀρκετὰ δημοσιεύματα.

Πρῶτον μὲν ὡς πρὸς τὰς σπουδὰς του ὁ κ. Μητσάκης πράγματι ἠνυπόθη διότι εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποφοίτησίν του ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης προσελήφθη ὡς ἐπιστημονικὸς συνεργάτης τοῦ διδασκάλου του, ἐν συνεχείᾳ δέ, ἀφοῦ ἔγινε διδάκτωρ, ἐξεπαιδεύθη ἐπὶ τριετίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ὁξφόρδης, ὅπου μὲ πᾶσαν ἀνεσιν συνέγραψε διδακτορικὴν διατριβήν, καὶ ἐν συνεχείᾳ μετεξεπαιδεύθη ἐπὶ διετίαν ὡς ὑπότροφος εἰς Μόναχον, ὅπου ἐπεμελήθη καὶ τῆς ἐκδόσεως δύο ἐκ τῶν ἔργων του. Εἶναι βεβαίως εἰς τὸ ἐνεργητικὸν του ὅτι ἐν συνεχείᾳ ἐγένετο πρῶτον ἔκτακτος (associate) καθηγητὴς τῆς συγκριτικῆς φιλολογίας εἰς ἀμερικανικὸν πανεπιστήμιον καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀπὸ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1967 καθηγητὴς τῆς Βυζαντινῆς καὶ Νέας Ἑλληνικῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ὁξφόρδης.

Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον σημεῖον, ὅτι δηλ. ὁ μετακαλούμενος εἶναι τακτικὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης, ὡς ἐπανειλημμένως ἐτονίσθη ὑπὸ τῶν προτεινάντων καθηγητῶν, νομίζω ὅτι ἀπαιτεῖται κάποια ἐπεξήγησις. Εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ὁξφόρδης καὶ εἰς ὅλα ἐν γένει τὰ παλαιὰ ἀγγλικὰ πανεπιστήμια δὲν ὑπάρχει τὸ σύστημα τῶν τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων καθηγητῶν ποῦ ἰσχύει εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀλλὰ ὑπάρχουν ἀφ' ἐνὸς μὲν αἱ βασιλικαὶ λεγόμεναι ἔδραι καὶ ἀφ' ἑτέρου αἱ προερχόμεναι ἐκ διαφόρων κληροδοτημάτων. Αἱ βασιλικαὶ ἔδραι βεβαίως εἶναι αἱ φέρουσαι τὴν αἴγλην τῆς παραδόσεως, ἐνῶ αἱ ἐκ κληροδοτημάτων ἰδρυθεῖσαι, καὶ μάλιστα ἐντελῶς προσφάτως, ὡς ἡ ἔδρα τὴν ὅποιαν κατέχει ὁ κ. Μητσάκης, εὐρίσκονται εἰς πολὺ κατωτέραν μοῖραν. Συγκεκριμένως ἡ ἔδρα τῆς Βυζαντινῆς καὶ Νέας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης δὲν ἀνήκει κἂν εἰς τὴν Σχολὴν τῶν Κλασικῶν Σπουδῶν, ὡς θὰ ἐνόμιζέ τις, ἀλλὰ εἰς τὴν Σχολὴν τῆς διδασκαλίας νεωτέρων γλωσσῶν καὶ φιλολογιῶν. Σκοπὸν ἔχει κυρίως νὰ διδάξῃ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἰς εὐαριθμους σπουδαστὰς οἱ ὅποιοι προτίθενται νὰ ἐργασθοῦν εἰς τὸ Foreign Office καὶ εἰς τὸ BBC. Ἡ πλήρωσις τῆς θέσεως δὲν γίνεται δι' ἐκλογῆς, ὡς ἀνεφέρθη πολλάκις, ἀλλὰ διὰ διορισμοῦ ὑπὸ ἐπιτροπῆς ὀριζομένης ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου, ὥστε δὲν θεωρῶ μὲγα καθάρθωμα τὸ γεγονός ὅτι ὁ κ. Μητσάκης προεκρίθη ἄλλων ὑποψηφίων μὲ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ κ. Τρυπάνη.

Ὡς πρὸς τὸ τρίτον σημεῖον, ἐκ τῶν διαμειφθέντων ἐνταῦθα καὶ ἐξ ὅσων ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω, ἡ σύστασις τοῦ καθηγητοῦ κ. Κριαρᾶ διὰ τινων συναδέλφων ὅπως ἡ Σχολὴ ψηφίση τὸν κ. Μητσάκη ἀπεδόθη κατὰ τρόπον ὑπερβολικόν. Οὔτε ἀπὸ ἀπόψεως ἀρχῆς θεωρῶ ὀρθὸν νὰ ἐρωτᾶται ἐπισημῶς τρόπον τινὰ ὁμότιμος καθηγητῆς, καὶ δὴ ξένης ἔδρας, περὶ τοῦ τί φρονεῖ δι' ἐπικειμένην ἐκλογήν. Ἰδιωτικῶς βεβαίως ἕκαστος ἐξ ἡμῶν εἶναι ἐλεύθερος νὰ λάβῃ συμβουλὴν προκειμένου νὰ διαφωτισθῇ καλύτερον. Ἀλλὰ ἡ Σχολὴ πρέπει νὰ εἶναι εἰς θέσιν μόνῃ τῆς νὰ σχηματίσῃ γνώμην εἰς ἐκάστην περίπτωσιν.

Ἐρχομαι τῶρα εἰς τὸ τέταρτον καὶ μόνον οὐσιῶδες κατ' ἐμὲ θέμα βάσει τοῦ ὁποίου θὰ πρέπει νὰ ληφθῇ ἡ ἀπόφασις. Ὡς ἀνέφερα ἤδη, τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐγένετο ἡ πρότασις πρὸς μετὰκλῆσιν οὐδὲν θετικὸν ἐγνώριζον περὶ τοῦ ἔργου τοῦ μετακαλουμένου. Οἱ προτεινάντες συνάδελφοι ἠγνόουν, ὅπως ἔγινε φανερόν, καὶ οἱ ἴδιοι τὸ ἔργον τοῦ κ. Μητσάκη, ἠρκέσθησαν δὲ εἰς τὸ νὰ ἀπαριθμήσουν ἀπὸ χειρογράφου σημειώματος τὰ ἔργα τοῦ ὑποψηφίου, τὰ ὁποῖα ἔκριναν πλέον ἢ ἱκανοποιητικὰ διὰ τὴν μετὰκλῆσιν. Ἐσημείωσαν προσέτι ὅτι, ἀφοῦ ἔχει ἀξιολόγους μελέτας καὶ εἰσέρχεται εἰς βάθος εἰς τὰ ἐξεταζόμενα προβλήματα τῆς μεσαιωνικῆς περιόδου, θὰ τοῦ ἦτο δυνατόν, ὅταν θὰ ἐπεδίδετο εἰς τὸν τομέα τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας, νὰ εὐδοκίμησῃ καὶ ἐκεῖ.

Ἀφοῦ ἡ ἀποψις νὰ ἀναβληθῇ ἐπ' ὀλίγον ἡ μετὰκλήσις διὰ νὰ ἐνημερωθοῦν μερικοὶ ἐκ τῶν καθηγητῶν δὲν ἔγινε δεκτὴ με ἀποτέλεσμα τὴν ὁμόφωνον μετὰκλήσιν τοῦ κ. Μητσάκη ἀφ' ἐνός, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν γενικὴν διαπίστωσιν κατὰ τὴν ἐπομένῃν συνεδριαν ὅτι ἡ ἀπόφασις ὑπῆρξεν ἐσπευσμένη διὸ καὶ ἀπεφασίσθη ἡ ἀναψηλάφησις τοῦ θέματος, ἐφρόντισα νὰ κατατοπισθῶ ὅσον μοῦ ἦτο δυνατόν καλύτερον περὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου τοῦ ὑποψηφίου μελετῶν τοῦτο σχεδὸν εἰς τὸ σύνολόν του. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μελέτης αὐτῆς ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἔργα ἀναφερόμενα εἰς τὴν Νέαν Ἑλληνικὴν Φιλολογίαν: τὸ ἔργον τοῦ ὑποψηφίου εἰς τὸν τομέα τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας εἶναι δυστυχῶς πάρα πολὺ ἰσχνόν. Διὰ τὸ δοκίμιον Ἄρης Δικταῖος: Ἔνας Ἑλληνας μυστικιστῆς ποιητῆς, 1960, γνωρίζετε ἤδη μερικὰ πράγματα. Θὰ ἤθελα ὅμως νὰ προσθέσω ἀκόμη ὅτι ὁ Ἄρης Δικταῖος ἦτο διευθυντῆς τῆς Νέας Βιβλιοθήκης Φέξη, ὅπου ἐξεδόθη τὸ ἔργον τοῦ μετακαλουμένου *Τὸ σονέτο στὴν ἑλληνικὴ ποίηση*, Ἀθήνα 1962. Καὶ διὰ τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ καθηγ. Μητσάκη γνωρίζετε ἤδη μερικὰ πράγματα καὶ ἠκούσατε ὅτι ὑπάρχει ἡ βιβλιοκρισία τοῦ Φ. Κ. Γεωμπουλίδου εἰς τὴν *Ἀθηνᾶν* τοῦ 1964, ὅπου ὑποδεικνύονται πολλοὶ ἀτέλειαί τῆς ἐργασίας. Τὸ μόνον ποῦ θὰ ἤθελα νὰ προσθέσω εἶναι ὅτι τὸ πρῶτον ἀπὸ τὰ τρία μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα διαιρεῖται τὸ ἔργον, βασιζέται εἰς πολὺ κοινὰ, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀπρηχαιωμένα ἐγχειρίδια, ὅπως π.χ. τοῦ Α. Γάσπαρη, *Ἱστορία τῆς Ἰταλικῆς Λογοτεχνίας*, μτφρ. Ἄγγ. Βλάχου, καὶ ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἀπεραντολογεῖ ἐπὶ θεμάτων γνωστῶν ἢ ἐξηγητημένων ἤδη, ὅπως π.χ. ἡ χρονολογία τῶν κυπριακῶν σονέτων, ὅπου ἀναφέρονται αἱ γνώμαι τῶν Σάβα καὶ Σπαταλά, ἐνῶ τὸ θέμα ἔχει λυθῆ ἀπὸ τὴν Πιτσιλίδου-Σιαπκαρᾶ εἰς τὴν νεοτάτην καὶ ἀρτίαν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου. Καμία πρωτοτυπία εἰς τὴν πραγματεύουσιν καὶ εἰς τὴν παρουσίαν τῶν θεμάτων. Ἀναφέρω δύο δείγματα τῆς κρίσεως τοῦ συγγραφέως: σελ. 84: «Τὰ σονέτα τοῦ Μαβίλη ... δὲν παύουν γι' αὐτὸ μαζὶ με τὰ σονέτα τοῦ Γρυπάρη καὶ τὰ πρόσφατα τοῦ Δικταίου νὰ θεωροῦνται ὅ,τι σημαντικὸ ἔδωσε ἡ νεότερη ποίησὶς μὴ στὸ σημεῖο αὐτό». Πρὸβλ. καὶ σελ. 91: «... με τὰ σονέτα τοῦ Δικταίου ἡ ποίησὶς μας γνωρίζει μερικὰς ἀπὸ τὶς πιδ εὐτυχισμένες στιγμῆς τῆς», καὶ σελ. 92-93: «ἐντελῶς ξεχωριστὰ ὅμως, πρέπει νὰ μνημονεύσουμε τὰ σονέτα τοῦ Παν. Κανελλόπουλου ... καθὼς τὰ διαβάζει κανεὶς, ἀκούει συχνὰ τὸ διάλογο ἐνὸς ἀνθρώπου, ποῦ ταγμένος νὰ μάχεται στὶς πιδ ὑψηλὰς ἐπάλλξεις, προσπαθεῖ νὰ κρατᾷ τὸν ἑαυτὸ του σὲ διαρκῆ ἐργήγορση».

Εἰς τὸ ἄρθρον του «Ἰσορροπία τοῦ κλασικοῦ καὶ τοῦ ρομαντικοῦ», *Νέα Ἐστία* 72 (1962) 1606-37, ἐξάιρεται ἡ ποίησις τοῦ Π. Κανελλοπούλου (τότε ἀντιπροέδρου τῆς κυβερνήσεως) με ἐκφράσεις ἀφθόνου λιβανουτοῦ, ὡς «μοναδικὸ φαινόμενο», «ἡ μνημειώδης ἱστορία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος», καὶ ἄλλα ἀνάλογα. Τὸ ἐπόμενον μελέτημα: «Ἡ ξένη ἐπίδρασις στὴν ἑλληνικὴ λογοτεχνία», *Νέα Ἐστία* 73 (1963) 180-186 καὶ 251-257,

ἀποτελείται κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ παραπομπὰς εἰς γνωστὰς καὶ προχείρους ἐκδόσεις τῶν ἔργων. Γενικῶς τὸ περιεχόμενον εἶναι κάτι περισσότερον ἀπὸ πενιχρόν· ἀναμασῶνται γνωστὰ καὶ τετριμμένα, καὶ ὅταν τελειώσῃ κανεὶς τὴν ἀνάγνωσιν διερωτᾶται διατὶ ἐγράφη τοῦτο. Αὐτὰ ὡς πρὸς τὸ νεοελληνικὸν ἔργον τοῦ μετακαλουμένου. Καὶ ἐπειδὴ ὑπεστηρίχθη ὅτι, ἔστω καὶ ἂν ὁ μετακαλούμενος δὲν ἔχει σοβαρὰς ἐργασίας εἰς τὸν τομέα τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας, θὰ ἠδύνατο ἐφ' ὅσον εἶναι δόκιμος βυζαντινολόγος νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὸ μέλλον ἀναλόγους ἐργασίας καὶ εἰς τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν, ἄς στραφῶμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἔργων τοῦ μετακαλουμένου ἐπὶ θεμάτων βυζαντινῶν.

Πρῶτον ἔχομεν τὴν διδακτορικὴν του διατριβήν, ἥτις ἀπορριφθεῖσα τὸ πρῶτον ὑπὸ τῆς Σχολῆς ἐγένετο δεκτὴ κατὰ τὴν δευτέραν ὑποβολὴν καὶ ἤξιώθη τοῦ βαθμοῦ «Λίαν καλῶς». Τίτλοφορεῖται: *Προβλήματα σχετικά με τὸ κείμενο, τὶς πηγές καὶ τὴ χρονολόγησιν τῆς Ἀχιλλίδας*, Θεσσαλονίκη 1963. Ὅπως εἰς τὰ περισσότερα ἔργα του ὁ κ. Μητσάκης καὶ ἐδῶ ἀσχολεῖται μὲ μικροζητήματα εἰς τὰ ὁποῖα δίδει ἔκτασιν δυσανάλογον πρὸς τὴν ἀξίαν των. Πράγματα τὰ ὁποῖα ἔχουν λεχθῆ καὶ λυθῆ ἀπὸ παλαιότερους μελετητὰς τὰ ἐπαναλαμβάνει ἐν ἐκτάσει, ὅπως π.χ. διὰ τὴν ἀπὸ παλαιότατα ἐξακριβωμένην ἐξάρτησιν τῆς Ἀχιλλίδος ἀπὸ τὸ ἔπος τοῦ Διγενῆ, ἢ διὰ τὸ ὅτι ἡ διασκευὴ Ο εἶναι ἑλαττωματικὴ καὶ συνεπτυγμένη. Κυριωτέρα καινοτομία τοῦ συγγραφέως εἶναι ἡ εἰκασία του ὅτι πιθανὸν ἢ Ἀχιλλῆος νὰ σώζεται καὶ εἰς τὴν προφορικὴν παράδοσιν.

Ἡ καλύτερα ἐργασία τοῦ μετακαλουμένου εἶναι ἡ διατριβὴ του τῆς Ὁξφόρδης: *The Language of Romanos the Melodist*, 1967. Πρόκειται περὶ μιᾶς ἀρκετὰ καλῆς ἐργασίας ἐπὶ ἐνὸς ἐξαιρετικῶν θέματος, ἡ ὁποία θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ πολὺ καλύτερη ἂν ὁ συγγραφεὺς κατῴρθωνε νὰ δαμάσῃ τὸ ὕλικόν καὶ νὰ τὸ ἐπεξεργασθῆ ὅπως ἀπαιτεῖ ὁ τίτλος τῆς ἐργασίας. Δυστυχῶς σφάλματα μεθοδολογικά, τὰ ὁποῖα τοῦ ὑποδεικνύουν οἱ κριτικοί, καὶ παραλείψεις (βλ. Β. Ζ. 62 (1969) 359-362, J. Grosdidier de Matons) ἀποτελοῦν ἀδυναμία τῆς ἐργασίας. Σημειῶν μόνον ὅτι εἷς ἐκ τῶν σκοπῶν τοῦ συγγραφέως ἦτο διὰ τῆς μελέτης τῆς γλώσσης νὰ ἀποφασισθῆ ἡ γνησιότης τῶν ἀγιολογικῶν ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ ἐπὶ τῆ βάσει γλωσσικῶν κριτηρίων, πράγμα εἰς τὸ ὁποῖον ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς ὅτι ἀπέτυχε. Ἡ ἐργασία βεβαίως εἶναι χρήσιμος τόσον διὰ τοὺς μελετητὰς τοῦ Ρωμανοῦ ὅσον καὶ διὰ τοὺς μελετητὰς τῆς βυζαντινῆς γλώσσης τῆς πρωΐμου περιόδου, ἀλλ' ὡς ἐλέχθη θὰ ἠδύνατο νὰ ἐμπλουτισθῆ αὐτὴ ἀκόμη περισσότερον. Οὕτως διὰ τὰ ζητήματα τῆς μεταγραφῆς τοῦ λατινικοῦ *i* διὰ τοῦ *e* εἰς τὴν ἑλληνικὴν (§ 46) παραπομπὴ γίνεται εἰς τοὺς Blass - Debrunner - Funk καὶ Μ. Τριανταφυλλίδη, *Die Lehnwörter*, ἐνῶ θὰ ἠδύνατο νὰ παραπέμψῃ ὁ συγγραφεὺς εἰς Τ. Eckinger, *Die Orthographie lateinischer Wörter in griech. Inschriften*, München 1892 καὶ W. Sidney Allen, *Vox Latina*, Cambridge 1965, 49. Ἐπαναλαμβάνω ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι χρήσιμος, ὅπως κάθε παρομοία ἐργασία, ἀλλὰ οἱ κριτικοὶ ἔχουν δίκαιον ὅταν σημειῶνουν ὅτι δὲν ἔγινε πλήρης ἐπεξεργασία τοῦ ὕλικου, εἰς τρόπον ὅστε ὁ de Matons ὀρθῶς τὴν χαρακτηρίζει μὲ τὰς λέξεις: «... qui sera pour l'édition oxonienne de Romanos un excellent index graecitatis ...», χαρακτηρισμὸς βεβαίως ὅστις δὲν εἶναι καθόλου κολακευτικὸς διὰ τὸν συγγραφέα.

Ἡ τρίτη ἐργασία: *Der byzantinische Alexanderroman nach dem Codex Vindob. Theol. Graecus 244*, Μόναχον 1967, καθὼς καὶ ἡ τετάρτη: «Διήγησις περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν μεγάλων πόλεων κλπ.», *Byz.-Neogr. Jahrb.* 20 (1968) 228-302, σκοπὸν ἔχουν νὰ δημοσιεύσουν δύο παραλλαγὰς τῆς πεζῆς μεσαιωνικῆς διασκευῆς τοῦ μυθιστορήματος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Τοῦ μυθιστορήματος τούτου ὑπάρχουν ὡς γνωστὸν δύο διασκευαί: μία ἔμμετρος καὶ μία πεζή. Ἐκ τούτων ἡ ἔμμετρος ἐξεδόθη προσφάτως εἰς κριτικὴν ἔκδοσιν καὶ αἴτημα ἐπιστημονικὸν θὰ ἦτο ἡ φιλολογικὴ ἔκδοσις τῆς πεζῆς διασκευῆς ἐπὶ τῆ βάσει τῶν γνωστῶν χφφ. Ὁ συγγραφεὺς ὁμως ἀντ' αὐτοῦ ἐκδίδει δύο παραλλαγὰς τῆς πεζῆς διασκευῆς, τὰς ὁποίας παίρνει ἀπὸ δύο διαφορετικὰ χφφ, καὶ συνοδεύει μὲ δύο εἰσαγωγὰς αἱ ὁποῖαι εἰς ἀρκετὰ σημεία ἀντιφάσκουν, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἀγνοεῖται ἀξιόλογον ἄρθρον τοῦ Trunpf σχετικὸν μὲ τὴν χειρόγραφον παράδοσιν τῆς πεζῆς διασκευῆς.

Αντιφάσεις π.χ.: ἐνῶ εἰς τὸ πρῶτον δημοσίευμα (σελ. 8-9) γίνεται λόγος διὰ 12 χφφ, τὰ ὁποῖα μάλιστα κατανέμονται εἰς primäre καὶ sekundäre, εἰς τὸ δεύτερον (σελ. 238-239) γίνεται λόγος δι' ἕξ μόνον χφφ, μετὰ τὴν περιέργον σημείωσιν, σελ. 239, ὑποσ. 50 «ὀρισμένα κενὰ ποῦ παρουσιάζει ὁ κατάλογος τῶν χειρογράφων τοῦ βυζαντινοῦ μυθιστορήματος τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου, ὅπως τὸν παραθέτω ἐδῶ, συμπληρώνονται σὲ ἄλλο δημοσίευσμά μου, στὸ ὁποῖο παραπέμπω τὸν ἀναγνώστη: K. Mitsakis, *Der byzantinische Alexanderroman nach dem Codex Vindob. Theol. Graecus 244*, Μόναχον 1967».

Τοῦτο δὲν σημαίνει τίποτε, διότι εἰς τὸ πρῶτον δημοσίευμα, σελ. 5, σημ. 11, ὁ συγγραφεὺς δηλώνει ὅτι πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν μας τὸ δεύτερον δημοσίευμα. Σημειωθῆτω δὲ ὅτι, κατὰ τὸν Trumpf, *B. Z.* 62 (1969) 79, δύο τουλάχιστον χειρογράφα, ἦτοι ὁ Σιναιτ. 1670 καὶ ὁ τῆς Μονῆς Διον. 652, εἶναι ἀσχετα μετὰ τὸ μυθιστόρημα τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀξιοπρόσεκτον ἐπίσης τυγχάνει τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὴν χρονολόγησιν τῆς ἀνομοιοκαταλήκτου παραλλαγῆς διαφωνεῖ πρὸς τὰ συμπεράσματα τῶν νεωτέρων μελετητῶν, ὅπου κατηγορηματικῶς διατυπώνεται ἡ ἀποφίσις ὅτι τὸ ἔργον συνεγράφη εἰς τὸ τέλος τοῦ 12ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 13ου αἰῶνος· εἰς τὸ δεύτερον δημοσίευμα, σελ. 235, ἡ χρονολόγησις αὕτη δικαιολογεῖται ἀπὸ «γλωσσικὰς ἐνδείξεις», αἱ ὁποῖαι, ὡς γνωστὸν, ὅταν ἡ ἔρευνα δὲν εἶναι διεξοδική καὶ τεκμηριωμένη, κατανοοῦν πολὺ ἀόριστα καὶ ἐπισηφαλῆ κριτήρια. Τῆς ὁμοιοκαταλήκτου παραλλαγῆς χρησιμοποιεῖ τὰς ἐκδόσεις τοῦ 1654 καὶ τοῦ 1794, αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν εἰς τὴν Ὁξφόρδην «γιατὶ τῆς editio princeps δὲν μᾶς σώζεται σήμερον κανένα ἀντίτυπον». Καὶ ὅμως ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐπρόσεξε ὅτι ὁ Trumpf, ὁ.π., 13, 29, ἀναφέρει ὅτι ἀντίτυπον τῆς editio princeps σώζεται εἰς τὸ Βρετανικὸν Μουσεῖον. Ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐνδιαφέρεται, ὡς ἐλέχθη ἤδη, διὰ μίαν φιλολογικὴν ἐκδοσὶν τοῦ κειμένου τῆς πεζῆς διασκευῆς καὶ διὰ τὴν σχέσιν τῶν χειρογράφων μεταξὺ τῶν. Ὡς συνήθως, ὁ κ. Μητσάκης δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ λεπτομερεστέραν περιγραφὴν τῶν χειρογράφων ἀπὸ ὅπου γίνεται ἡ ἐκδοσις· οὕτως θὰ ἠθέλαμεν νὰ πληροφορηθῶμεν περισσότερα περὶ τοῦ κώδικος τοῦ Κουτλουμουσίου, διὰ τὸν ὁποῖον τὰ λεγόμενα εἰς τὴν σελ. 244 δὲν εἶναι καθόλου ἐπαρκῆ, διότι τὸ χφ τοῦτο περιλαμβάνει ἀρκετὰ ἐνδιαφέροντα ἔργα.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰδικώτερον εἰς τὸ πρῶτον δημοσίευμα τῆς παραλλαγῆς τοῦ κώδ. *Theol. Graec. 244* τῆς Βιέννης, τὴν ὁποίαν σημειωτέον εἶχεν ἤδη ἐκδώσει ὁ Veselovski τὸ 1886, ὁ συγγραφεὺς ἔκρινεν ἀπαραίτητον νὰ τὴν ἀναδημοσιεύσῃ, διότι πρῶτον εἶναι δημοσιευμένη εἰς σπάνιον περιοδικὸν καὶ δεύτερον διότι «δὲν ἀνταποκρίνεται στίς σημερινὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστήμης!» Καὶ ὅμως ἡ ἐκδοσις τοῦ κ. Μητσάκη, παρόλον ὅτι προσφέρει κάποιαν ὑπηρεσίαν μετὰ τὴν προσαρμογὴν τῆς ὀρθογραφίας εἰς τὴν σημερινὴν χρῆσιν, παρουσιάζει σοβαρὰ μειονεκτήματα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν στίξιν, τὴν παράλειψιν διαφόρων τίτλων καὶ ἄλλα. Σοβαρώτερον μειονέκτημα ὅμως ἀποτελοῦν αἱ πάμπολλαι παραναγνώσεις τοῦ συγγραφέως, τὰς ὁποίας καὶ ὑποδεικνύει ὁ καθηγητῆς H. Hunger εἰς τὸ περιοδικὸν *JÖB* 17 (1968) 298-300. Καὶ αὗται δὲν εἶναι αἱ μόναι, ἀν κρίνῃ κανεὶς ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐξ ἀντιβολῆς τῶν 10 πρῶτων σελίδων τῆς ἐκδόσεως ἀνευρέθησαν καὶ ἕτεραι ἐννέα παραναγνώσεις. Ὑστερα ἀπὸ τὴν διαπίστωσιν τῶσων σφαλμάτων διερωτᾶται κανεὶς ποῖα ἡ χρησιμότης τοιούτων ἐκδόσεων.

Θὰ ἀναφερθῶ εἰς δύο ἀκόμη ἐκ τῶν μικροτέρων δημοσιευμάτων τοῦ κ. Μητσάκη διὰ νὰ φανῇ τὸ ποῖον καὶ τῶν τελευταίων του ἐργασιῶν. Πρῶτον διὰ τὸ ἄρθρον «Palamedes», *B. Z.* 59 (1966) 4-7, ὅπου ὁ συγγραφεὺς βασανίζεται ἀκόμη διὰ νὰ εὔρη τίς ὁ Παλαμήδης τῶν στίχων τῆς Ἀχιλλίδος:

Ἡμεῖς δὲ βίβλοις ποιητῶν, σοφῶν τε καὶ ῥητόρων
καὶ φιλοσόφων παλαιῶν, μεγάλων διδασκάλων,
Ὁμήρου, πρῶτου τῶν σοφῶν καὶ ποιητοῦ μεγάλου,
Ἀριστοτέλου, Πλάτωνος ἢ λέγω Παλαμήδη,
ἀναγιγνώσκοντες ἀεὶ ... (στίχ. 1798-1802)

Τὸ πρᾶγμα ἔχει τὴν προϊστορίαν του: εἰς τὴν διδασκαλικὴν του διατριβὴν (σελ. 29-30) ἀσχολούμενος ὁ συγγραφεὺς μὲ τὸ ἴδιον πρᾶγμα κατέληξε τότε εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀναφορὰ τοῦ ποιητοῦ τῆς *Ἀχιλλείδος* εἰς τὸν «ἀνύπαρκτον» συγγραφέα Παλαμήδη προέρχεται ἀπὸ σύγχυσιν πρὸς τὸν ὁμηρικὸν ἥρωα (Παλαμήδη) καὶ ὅτι εἰς τὴν πραγματικότητά ὑπόκειται κάποιος συγγραφεὺς τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου τελείωνε «εἰς -(ε)ίδης λ.χ. Ἀριστείδης, Εὐκλείδης, Ἡρακλείδης, Σιμωνίδης κτλ.». Εἰς τὸ ἀνωτέρω ἄρθρον ὁμοίως ὁ κ. Μητσάκης ὑποστηρίζει τώρα ὅτι ὁ Παλαμήδης οὗτος εἶναι ὁ «Palamede», ὁ ἱππότης δηλ. τῆς αὐτῆς τοῦ βασιλέως Ἀρθούρου καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ γαλλικοῦ μυθιστορήματος μὲ τὸ αὐτὸ ὄνομα, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται διὰ πρώτην φορὰν κατὰ τὸν συγγραφέα εἰς ἐπιστολὴν τοῦ 1240. Τοῦ μυθιστορήματος τούτου μία διασκευὴ εἰς πεζὸν ἐγένετο ἀπὸ τὸν Rusticiano da Pisa μεταξὺ 1272-1278 μεταφρασθεῖσα καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν τὸ 1300.

Ἀπάντησιν εἰς τὸ ἄρθρον τοῦ κ. Μητσάκη ἔσπευσε νὰ δημοσιεύσει εἰς τὸ αὐτὸ περιοδικὸν (*B. Z.* 61 (1968) 251-253) ἡ Elizabeth Jeffreys, ἡ ὁποία ὑποδεικνύει πολλὰ ἀμαρτήματα τοῦ συγγραφέως: πρῶτον ὅτι τὸ μυθιστόρημα τοῦ Παλαμήδους δὲν ὑπάρχει εἰς ὅλα τὰ χφρ. τοῦ ἔργου τοῦ Rusticiano καὶ ὅτι ἦτο τοῦτο αὐτοτελὲς μυθιστόρημα· δεύτερον ὅτι δὲν θεωρεῖ ὀρθὸν τὸ συμπέρασμα τοῦ κ. Μ. ὅτι ἐγένετο πλήρης μετάφρασις τοῦ ὅλου ἔργου εἰς τὴν ἑλληνικὴν, διότι τὸ ἐπισημειωθὲν τοῦ «Πρέσβευς Ἰππότου» ἀπαντᾷ αὐτοτελῶς· τρίτον ὅτι εἶναι ἀπίθανον ἡ χρονολογία τοῦ «Πρέσβευς Ἰππότου» νὰ εἶναι τὸ 1300, διότι ὁ τελευταῖος ἐκδότης τοῦ ποιήματος τὸ χρονολογεῖ ἐπὶ ἀσφαλῶν κωδικολογικῶν κριτηρίων εἰς τὸ 1425. Τὸ συμπέρασμα εἰς τὸ ὁποῖον καταλήγει ὁ κ. Μ. (“for the first time”), ὅτι δηλ. ὑπάρχει τώρα μαρτυρία ὅτι καὶ ἄλλο γαλλικὸν μυθιστόρημα καὶ εἰς νέος κύκλος τῶν παραδόσεων (legends) τοῦ Ἀρθούρου, ἔφθασε εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶναι κατὰ τὴν Jeffreys «παράλογον» (illogical) καὶ τοῦτο δέ, διότι ὁ «Πρέσβυς Ἰππότης» δὲν δύναται νὰ ἐξισωθῆ μὲ τὸν Παλαμήδη, καθότι τὰ δύο ἔργα «are insufficiently linked for this to be valued». Ἄν, ἐξ ἄλλου, συνεχίξει ἡ Jeffreys, ἡ ταῦτις τοῦ Παλαμήδους τῆς *Ἀχιλλείδος* καὶ τοῦ Ἰμπερίου μὲ τὸν Παλαμήδη τοῦ γαλλικοῦ μυθιστορήματος γίνῃ δεκτὴ, τότε ἀναφύονται προβλήματα:

Πρῶτον, θὰ πρέπει δηλ. ἡ ἑλληνικὴ μετάφρασις νὰ εἶχε γίνῃ εὐρύτατα γνωστὴ εἰς τὸν τρόπον ὥστε ὁ ποιητὴς νὰ συμπεριλάβῃ τὸν Παλαμήδη ὡς ἴσον πρὸς τὸν Πλάτωνα, Ἀριστοτέλη καὶ Ὅμηρον, καὶ διὰ τὸ ἀκροατήριον νὰ δεχθῆ τὴν ἐξίσωσιν.

Ὁ Paul Speck, ἐξ ἄλλου, εἰς τὸ περιοδικὸν *JÖB* 18 (1969) 89-93, μὲ τὸ ἄρθρον «Der Schriftsteller Palamedes», ἀντικρούει τὰς ἀπόψεις τοῦ κ. Μ. μὲ πειστικὰ ἐπιχειρήματα καὶ ὑποδεικνύει μὲ ἀφθόνους παραπομπὰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ὀνόματος τοῦ Παλαμήδους εἰς τοὺς μεταγενεστέρους καὶ ἰδιαίτερα εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Ἐπιπλέον θὰ ἠδύνατο κανεὶς νὰ παραπέμψῃ εἰς τὸ ἔργον τοῦ Μανουὴλ Φιλῆ *Carmina*, E. Miller (ἐκδ.), I, σ. 180, ὅπου προκειμένου περὶ τοῦ Καντακουζηνοῦ λέγεται (στίχ. 844 κ.έ.):

...Ἄν δὲ πεττεύειν δέοι,
Παιδευτὰ Παλάμηδες, αἰσχύνου βλέπων.

Εἰς τὸ ἔργον ἐπίσης τοῦ γνωστοῦ βυζαντινοῦ λογίου Ἰω. Τζέτζη, *Χιλιάδες*, Leone (ἐκδ.), γίνεταί ἐπανεπιλημμένως μνεῖα διὰ τὸν Παλαμήδη ὡς εὐρετὴν τῶν γραμμάτων, τοῦ ἀλφαβήτου, ὡς παιδευτὴν κλπ. Οὕτως 3.172:

Οὕτω παιδεύει με πατὴρ ὡς τὸν υἱὸν ὁ Κάτων·
εἰ δέ τις καὶ τὸν Κάτωνα χρῆζει μανθάνειν ὅσος
ἐμὲ βλέπῃ Κάτωνος ἐμφυχον ζωγραφίαν
καὶ Παλαμήδους τοῦ σοφοῦ παιδὸς τοῦ τοῦ Ναυπλίου.

Ἐξ ὅλων τούτων γίνεται φανερόν ὅτι ὁ ὁμηρικὸς Παλαμήδης ἔλαβε ἤδη εἰς τὴν ἀρχαιότητα (πρβλ. Ἀριστοφ. *Βάτρ.* 1451: εὐ γ', ὦ Παλάμηδες, ὦ σοφωτάτη φύσις) τὴν μεταγενεστέραν καὶ βυζαντινὴν ἰδίως περιόδον ὠρισμένης ἰδιότητος, αἱ ὁποῖαι τὸν

κατέστησαν φυσικὸν τρόπον τινὰ “συνεταῖρον” τοῦ Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους καὶ Ὀμήρου εἰς μερικὰ χωρία τῆς βυζαντινῆς γραμματείας. Τὸ πρᾶγμα τοῦτο δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιληφθῆ ὁ συγγραφεὺς.

Συνήθεια τοῦ κ. Μ. εἶναι νὰ δημοσιεῖ τὰ αὐτὰ πράγματα δις: θὰ ἀναφερθῶ εἰς ἓν τοιοῦτον δημοσίευμα. Τὸ 1967 εἰς τὸ περιοδικὸν *Hellenika* τοῦ Bochum, 23-29, ὁ κ. Μ. ἐδημοσίευσεν «Ein vulgärgriechischer Akathistos des XVI. Jahrhunderts aus Kreta», κατὰ δὲ τὸ 1969 εἰς τὸν πρῶτον τόμον τοῦ περιοδ. *Βυζαντινὰ τῆς Θεσσαλονίκης*, σελ. 25-38, «Ἐνας λαϊκὸς κρητικὸς Ἀκαθίστος τοῦ ΙΕ' αἰῶνα», ἀσχολεῖται δηλ. μετ' αὐτὸ ζήτημα. Βλέπει κανεὶς ἀμέσως ὅτι τὸ «des XVI. Jh.» τοῦ 16ου δηλ. αἰ. ἔγινε τώρα ΙΕος αἰῶνας. Ἀπεραντολόγος εἰσαγωγὴ διὰ νὰ δειχθῆ ὅτι τὸ στιχοῦργημα ἀποτελεῖ μίμησιν τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου καὶ ἄλλη ἐκτὸς θέματος μακροηγορία διὰ τὸν ποιητὴν τοῦ Ἀκαθίστου ἀποτελοῦν τὴν εἰσαγωγὴν. Τελικῶς τὸ ποίημα ἐκδίδεται (χωρὶς νὰ ὑπάρχη λόγος) διὰ δευτέραν φοράν, μετ' σημαντικωτέραν διαφορὰν τὸν μὴ χωρισμὸν εἰς στροφάς. Σημειωτέον ὅτι τὸ χειρόγραφον ἔχει ἐκδοθῆ ἀπὸ τὴν Ἐ. Κακουλίδη, *Ἑλληνικά* 20 (1967) 129-130, καὶ ὁ κ. Μ. παραπέμπει εἰς τὴν σελ. 26 (τῆς β' ἐκδόσεως του), ὑποσ. 3, εἰς τὴν ἐκδ. τῆς Κακουλίδου, ἀποσιωπᾷ ὅμως τὸ γεγονός ὅτι μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐκεῖ ἐκδιδομένων ποιημάτων τοῦ Ἀνδρέα Σκλέντζα ἐκδίδεται καὶ ὁ ὕμνος εἰς τὴν Παναγίαν, διότι περὶ ὕμνου εἰς τὴν Παναγίαν πρόκειται καὶ οὐχὶ περὶ Ἀκαθίστου. Τὸ βιβλιογραφικὸν σημείωμα τοῦ χειρογράφου ἀναφέρει τὸν κτήτορα («καὶ κερὰ-Λένη ὀπόχει») καὶ ὁ κ. Μ. τὸ δημοσιεύει (σ. 27, β' ἐκδ.), ἀλλὰ δὲν κατανοεῖ τοῦτο, διατεινόμενος (σ. 33) ὅτι πρόκειται περὶ «προσωπικοῦ προσευχηταρίου ἐνὸς Ἑλλήνου καθολικοῦ». Ἡ ὅλη παρουσίασις τοῦ στιχοῦργήματος, τὸ ὁποῖο εἶναι γραμμένον εἰς λευκὸν φύλλον τοῦ χειρογράφου Marc. Gr. Cl. IX, 17, θὰ ἦτο ὑπόθεσις τὸ πολὺ δύο ἢ τριῶν σελίδων. Ὁ συγγραφεὺς παρ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τὴν ὁποίαν ἔδωκεν εἰς τὸ ἄρθρον του δὲν κατώρθωσε νὰ μᾶς ἐνημερώσῃ ἐπὶ κειμένων προβλημάτων τοῦ θέματος.

Κύριε Κοσμητορ,

Ἐκτελῶ ἐν ἄχαρι ἔργον ὑποδεικνύων τὰς κατὰ τὴν γνώμην μου ἀτελείας τῶν δημοσιευμάτων ἐνὸς ὑπὸ μετὰ κλησιν συναδέλφου. Δὲν ἀμφισβητῶ ὅτι τὸ ἔργον του παρουσιάζει καὶ θετικὰς τινὰς πλευράς, ἀλλὰ τὴν στιγμὴν αὐτὴν καταβάλλεται προσπάθεια νὰ προσκομισθοῦν “νέα στοιχεῖα” εἰς τὴν ὑπόθεσιν. Ἀφ' ἧς στιγμῆς ἀντελήφθη τὰς ἀδυναμίας τῶν ἐργασιῶν τοῦ κ. Μ. δύο πράγματα ἤμποροῦσαν νὰ γίνουσι: ἢ νὰ ἀποσιωπήσω τὸ γεγονός ἐφαρμόζων τὸ γνωστὸν *guarda e passa* διὰ νὰ τὰ ἔχω καλὰ μετ' ὄλους, ἢ ὑπεῖκων εἰς τὴν φωνὴν τῆς ἐπιστημονικῆς μου συνειδήσεως νὰ πράξω ὡς ἔπραξα. Ἐθεώρησα χρέος μου νὰ ὀμιλήσω *sine ira et studio*. Ὑμεῖς θὰ κρίνετε ἐὰν ἔπραξα ὀρθῶς καὶ προσεκόμισα κάτι ὠφέλιμον εἰς τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα.

Νίκος Κονομῆς

Σημείωσις Σ.Ε. Το κείμενο του κ. Ν. Κονομῆ δημοσιεύεται ἐδῶ, γιατί κρίνεται ἐνδιαφέρον ὡς μαρτυρία, παρόλο που οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς αναφερόμενους δὲν βρίσκονται ἐν ζωῇ καὶ δὲν ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ ἀντιπροτείνουσι τὴ δική τους μαρτυρία.

Ἡ λογιόσυνη στὴν Ἡγεμονία τῆς Σάμου (1834-1912) καὶ ὁ Επαμεινώνδας Σταματιάδης

Στὴν πνευματικὴ κίνηση καὶ ζωὴ τῆς Ἡγεμονίας τῆς Σάμου ξεχωρίζουν τὰ ονόματα τῶν ἀδελφῶν Επαμεινώνδα καὶ Νικολάου Σταματιάδη. Ἐξέχοντα στε-

λέχη της ηγεμονικής διοικητικής κρατικής ιεραρχίας, λόγιοι πνευματώδεις με λογοτεχνικό, επιστημονικό και μεταφραστικό έργο, αλλά και συγγραφείς των σημαντικότερων ίσως συνολικών συνθέσεων της σαμιακής ιστοριογραφίας, οι αδελφοί Σταματιάδη υπήρξαν επιφανέστατοι στην εποχή τους, συνεχίζουν δε να αποτελούν σημεία αναφοράς για τις σαμιακές σπουδές μέχρι και τις μέρες μας.

Από τους δύο, ο Ε. Σταματιάδης υπήρξε οπωσδήποτε ο πολυγραφότερος και ο πλέον αναγνωρισμένος και τιμημένος εντός και κυρίως εκτός του νησιού.¹ Σύμφωνα με τη συνοπτική βιογραφία του που έχει συντάξει ο Χρ. Λάνδρος, γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη στις 17.12.1835. Ο ίδιος όμως σε βιογραφικό σημείωμα που συντάξε το 1881 αναφέρει ότι γεννήθηκε στις 17.12.1834 στο Βαθύ της Σάμου. Σε ηλικία οκτώ ετών στάλθηκε στην Αθήνα όπου τελείωσε τις εγκύκλιες σπουδές του με γυμνασιάρχη τον Γ. Γεννάδιο. Το 1851, έχοντας κλείσει αλλά όχι και ολοκληρώσει τον κύκλο των σπουδών του, αφού σπούδασε στη Νομική και στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, επέστρεψε στην Πόλη, όπου εργάστηκε αρχικά ως γραμματέας στο εμπορικό κατάστημα του παππού του Ν. Μαντζαβίνου, που καταγόταν από την Κεφαλονιά, και κατόπιν, από το 1853, στο ασφαλιστικό κατάστημα «Ο Ερμής».

Μετά τη διάλυση του καταστήματος ασχολήθηκε με τη δημοσιογραφία και διετέλεσε με τον Πλάτωνα Ρώτα συντάκτης της εφημερίδας *Βυζαντίς*. Το 1863 εγκαταστάθηκε στη Σάμο, όπου αναμείχθηκε ενεργά στην πολιτική ως πολέμιος του ηγεμόνα Μιλτιάδη Αριστάρχη. Στο πλαίσιο αυτής της στάσης του δημοσίευσε άρθρα εναντίον της ηγεμονικής διοικήσεως, εξαιτίας των οποίων εξορίστηκε από τη Σάμο το 1866, οπότε και μετέβη στην Αθήνα, όπου προσελήφθη ως συνεργάτης στην εφημερίδα *Μέλλον* του Γ. Γλίνη, ενώ παραλλήλως συνεργάζοταν με άρθρα στο περιοδικό *Χρυσάλλης* και σποραδικά στην *Πανδώρα*.

Με τον διορισμό του Π. Μουσούρου ως ηγεμόνα της Σάμου, επέστρεψε στο νησί και το 1874 διορίστηκε επόπτης της παιδείας, ενώ του ανετέθηκε και η σύνταξη της εφημερίδας *Σάμος*. Επίσης, διετέλεσε έφορος του Ηγεμονικού Τυπογραφείου, ενώ διορίστηκε από τον ηγεμόνα Κων. Φωτιάδη διευθυντής του Ηγεμονικού Διοικητικού Γραφείου (Chanceler de la Principauté de Samos, μεταφράζει τον τίτλο του ο ίδιος), δηλαδή επικεφαλής της ηγεμονικής διοικητικής μηχανής, μέχρι το 1882, οπότε και διορίστηκε ξανά επόπτης της παιδείας ως το 1884. Υπήρξε μέλος της σαμιακής αντιπροσωπείας στην Κωνσταντινούπολη, όπου παρέμεινε και ως διευθυντής του Ηγεμονικού Γραφείου μέχρι τον Ιούλιο 1885. Επανήλθε στη Σάμο και διορίστηκε ξανά διευθυντής του Ηγεμονικού Διοικητικού Γραφείου ως το 1899, οπότε παύθηκε από τον ηγεμόνα Κων. Βαϊάνη. Τον Νοέμβριο του 1900 ανέλαβε τη διεύθυνση του σαμιακού Ηγεμονικού Γραφείου της Σμύρνης, όπου και πέθανε στις 5.2.1901.

Υπηρέτησε την Ηγεμονία από διάφορες πολιτικές και διοικητικές, αιρετές και μη, θέσεις: Πληρεξούσιος λιμένος Βαθέος το 1874, δημοτικός σύμβουλος, μέλος διαφόρων επιτροπών, ειδικότερα δε μέλος της επιτροπής για τη συλλογή προϊόντων στην έκθεση της Βιέννης, μέλος της επιτροπής για τη σύνταξη κανονισμού των εκπαιδευτηρίων της Σάμου, ειδικός διοικητικός επίτροπος της μεταλλευτικής εταιρείας, έφορος της Σχολής Μαλαγαρίου, μέλος της επιτροπής για σύνταξη κανονισμού του Νοσοκομείου, ταμίας του Νοσοκομείου, έφορος

της Βιβλιοθήκης και του Αρχαιολογικού Μουσείου, μέλος της Λιμενικής Επιτροπής Βαθέος, διοικητικός επίτροπος της Επιτροπείας των Ιερών Μονών, μέλος του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου της Ηγεμονίας κ.ά.

Παράλληλα παρουσίασε ένα μεγάλο, πολυσέλιδο και σημαντικότερο συγγραφικό και εκδοτικό έργο. Από τα βιβλία του αξίζει να αναφερθούν τα εξής (όπου δεν δηλώνεται τόπος έκδοσης, εννοείται η Αθήνα): Σαμιακά (1862)· Βιογραφία των Ελλήνων μεγάλων διερμηνέων του οθωμανικού κράτους (1865)· Ιστορική περιγραφή του εν Κωνσταντινουπόλει ναού της Αγίας Σοφίας (1865)· Ιστορία της αλώσεως του Βυζαντίου υπό των Φράγκων και της ατόθι εξουσίας αυτών (1865)· Χριστιανικόν εγκόλπιον (1866)· Περί των κατά την Ελληνικήν Επανάστασιν έργων των Σαμίων (1867)· Μώμος ο Ελικώνιος, κωμωδία έμμετρος εις πράξιν μίαν (1867)· Ο Γεώργιος Δημητριάδης απορραπιζόμενος ως διαστροφεύς και παραχαράκτης της κατά την Ελληνικήν Επανάστασιν ιστορίας της Σάμου (1867)· Προς τον κύριον Αναστάσιον Γεννάδιον, τακτικόν καθηγητήν του αγνώστου μαθήματος του πολιτισμού των αρχαίων Ελλήνων (1868)· Ιστορία της Γαλλικής Επανάστασεως (1868)· Ο Ιππόδρομος της Κωνσταντινουπόλεως (1868)· Δεύτερον απορράπισμα του διαστροφεύς και παραχαράκτου της κατά την Ελληνικήν Επανάστασιν ιστορίας της Σάμου Γεωργίου Δημητριάδου (1868)· Οι Καταλανοί εν τη Ανατολή, οίς προσετέθη και ανέκδοτος τις ιστορία των Αθηνών (1869)· Η δόξα και οι τρεις πύργοι, ποιήσις // *La Gloria e le tre torri Poesia del comm. E. Stamatiadi. Traduzione dal Greco* (Σάμος 1877)· *Precis sur les relations commerciales de l'île de Samos avec l'Italie, depuis les temps les plus recules jusqu'à nos jours* (Samos 1879)· Σαμιακά, ήτοι Ιστορία της νήσου από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς, 1-5 (Σάμος 1881-1892)· Περί του ορύγματος του Ευπαλίνου εν Σάμω (Σάμος 1884)· Εκκλησιαστικά Σύλλεκτα (Σάμος 1891)· Επιστολμαία διατριβή περί Ιωσήφ Γεωργιερήνου αρχιεπισκόπου Σάμου (1666-1671) (Σάμος 1892)· Ικαριακά, ήτοι Ιστορία και περιγραφή της νήσου Ικαρίας (Σάμος 1893)· Βίος Ιακώβου Βασιλικού, δεσπότης Σάμου, μαρκεττίου Πάρου, κόμητος Παλατινού, ηγεμόνος Μολδαυίας (Σάμος 1894)· Πανικιάς, ποίημα κωμικόν (Σάμος 1897).²

Επίσης παρουσίασε τις εξής μεταφράσεις ξένων έργων: Οι οπαδοί του Ιησού, μυθιστορία Αλ. Δουμά (1865)· Το Διαβολοχώριον, μυθιστορία Ευγ. Σύη (1866)· Η έπαυλις της Οζεραίης (1866). Την εποχή του θανάτου του υπήρχαν επίσης ημιτελή ορισμένα έργα του σχετικά με τους έλληνες διερμηνείς της Υψηλής Πύλης, τα χρόνια μετά την άλωση του 1453, την ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τον Πυθαγόρα και τη φιλοσοφία του. Τέλος θα πρέπει να αναφερθεί ότι επιμελήθηκε, συνέγραψε και εξέδωσε 19 τόμους τής κατ' έτος εκδομένης *Επετηρίδος της Ηγεμονίας Σάμου*, από το 1875 μέχρι το 1896.

Για τη μοναδική αυτή δημόσια πολιτική και πνευματική παρουσία, ο Ε. Σταματιάδης είχε τιμηθεί με τιμητικούς τίτλους και παράσημα διαφόρων κρατών, από τα οποία τα σημαντικότερα είναι τα εξής: Τίτλος του Ουλά [τίτλος πολιτικός ισοδύναμος με τον στρατιωτικό βαθμό του υποστρατήγου], Ανώτερος Ταξιάρχης του Μετζητιέ και Ταξιάρχης του Οσμανιέ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, Ανώτερος Ταξιάρχης του τάγματος Ισαβέλλας της Καθολικής και Ταξιάρχης του τάγματος Καρόλου Γ' της Ισπανίας, Ταξιάρχης του τάγματος Νισάν-Ιφτιχάρ της Τύνιδος, Ταξιάρχης του τάγματος της αγίας Άνης της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, Ταξιάρχης του τάγματος του στέμματος της Ιταλίας, Ταξιάρχης του τάγματος του Αγίου Καρόλου του Μονακό, Σταυροφόρος του τάγματος των Ιπποτών του Παναγίου Τάφου, του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων, Αξιωματικός (χρυσός σταυρός) του τάγματος Πρωσσικού Σταυρού του Στέμματος της Πρωσσίας, Αξιωματικός (χρυσός σταυρός) του τάγματος του Σωτήρος του Βασιλείου της Ελλάδος, Αξιωματικός (χρυσός σταυρός) του τάγματος του Ερνεστείου οίκου.

Παράλληλα, τιμήθηκε και από διάφορα πνευματικά και επιστημονικά ιδρύματα του εξωτερικού, επιστημονικές εταιρείες και ακαδημίες ανά τον κόσμο. Συγκεκριμένα

εκλέχθηκε: Μέλος της «Αυτοκρατορικής Αρχαιολογικής Εταιρείας» της Αγίας Πετρούπολης, Μέλος αντεπιστέλλον του εν Βερολίνω «Αυτοκρατορικού Γερμανικού Ινστιτούτου», Μέλος αντεπιστέλλον της εν Μαδρίτη «Βασιλικής Ιστορικής Εταιρείας», Μέλος αντεπιστέλλον της εν Βαρκελώνη «Βασιλικής Ακαδημίας των Γραμμάτων», Εταίρος της «εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας», Μέλος αντεπιστέλλον της «Γεωγραφικής Εταιρείας του Μεξικού», Μέλος αντεπιστέλλον του «εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου», Μέλος αντεπιστέλλον του εν Κωνσταντινουπόλει «Συλλόγου των Μεσαιωνικών Σπουδών», Μέλος αντεπιστέλλον του «Μουσείου» και της «Ευαγγελικής Σχολής Σμύρνης», Μέλος αντεπιστέλλον της εν Βαρκελώνη «Centre Excursionata de Catatounga», Αξιωματικός του Τάγματος Τιμής της «Βασιλικής Βαυαρικής Ακαδημίας» του Μονάχου, Αξιωματικός της «Γαλλικής Ακαδημίας» (Officier de l'Académie), Μέλος επίτιμο του «Σμυρναϊκού Μουσικού Ομίλου 'Ορφεύς'», Μέλος αντεπιστέλλον της «Γεωγραφικής Εταιρείας» της Λισσαβόνας, στην Πορτογαλία, Μέλος αντεπιστέλλον του εν Κωνσταντινουπόλει «Ρωσικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου».

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι, παράλληλα με την ιστορική και λαογραφική ενασχόλησή του, ο Ε. Σταματιάδης ασχολήθηκε τόσο με την ποίηση όσο και με μεταφράσεις ξένων – κυρίως γαλλικών – λογοτεχνικών και θεατρικών έργων, όπως άλλωστε έκανε και ο αδελφός του Νικόλαος.³ Η σχέση των δύο αδελφών με την Κωνσταντινούπολη και τους εκεί έλληνες λογίους, αλλά και ο κοσμοπολιτισμός που διέκρινε τη ζωή και τη δράση τους, άρρηκτα συνδεδεμένος με την κωνσταντινουπολίτικη προέλευσή τους,⁴ προφανώς συνέβαλε καθοριστικά στις λογοτεχνικές ανησυχίες τους.

Το ίδιο μπορεί να παρατηρηθεί και για τις τιμητικές διακρίσεις που του είχαν απονεμηθεί, τις οποίες, όπως φαίνεται από την αλληλογραφία του με τον καταλανό φιλόλογο και ιστορικό Antoni Rubió i Lluch (Valladolid 1856 - Barcelona 1937),⁵ συστηματικά ο ίδιος επιδίωκε και αναζητούσε, μεθοδεύοντας συχνά την απόκτησή τους. Τις επιστολές αυτές, προϊόν της πνευματικής και επιστημονικής σχέσης των δύο ανδρών, η οποία ξεκίνησε όταν ο Rubió ανακάλυψε τυχαία σε βιβλιοθήκη της Μαδρίτης αντίτυπο του βιβλίου του Σταματιάδη για τους Καταλανούς και τη δράση τους στην Ανατολή, έχει δημοσιεύσει μαζί με την υπόλοιπη ελληνική επιστολογραφία του Rubió ο συνάδελφος καθηγητής και εκλεκτός φίλος κ. Eusebi Ayensa i Prat, στον πρώτο (2006)⁶ και δεύτερο (2008)⁷ τόμο μιας τετράτομης έκδοσης. Οι τόμοι, καλοτυπωμένοι και εξαιρετικά φροντισμένοι, αποτελούν έκδοση του Institut d'Estudis Catalans, έχουν τυπωθεί στη Βαρκελώνη ως παράρτημα των *Memories de la Seccio Historico-Arqueologica* και περιλαμβάνουν 84 επιστολές, συνήθως του Σταματιάδη προς τον Rubió και κάποτε αντιστρόφως, από αντίγραφα όμως του Rubió, δεδομένου ότι δεν έχει εντοπιστεί μέχρι σήμερα το αρχείο του Ε. Σταματιάδη, κατά κύριο λόγο στα ελληνικά, κάποτε δε και στα γαλλικά, των ετών 1880-1899.⁸

Ειδικότερα στην Ηγεμονία της Σάμου, με τον κοσμοπολιτισμό που διέκρινε τόσο την ηγεμονική αυλή όσο και την ανερχόμενη αστική τάξη του νησιού, η έμπρακτη αναγνώριση από το εξωτερικό αποτελούσε σίγουρα τρόπο πιστοποίησης αξίας και αναγνώρισής της από την κοινωνία, με όσα προνόμια αυτό συνεπαγόταν για την καθημερινή επαγγελματική και κοινωνική ζωή. Ο ίδιος ο Σταματιάδης άλλωστε, όπως και προηγουμένως αναφέραμε, επιζητεί τα παράσημα, ακόμη και από τη μακρινή Λατινική Αμερική, ομολογώντας ότι αυτά τού ήταν χρήσιμα για τις υποθέσεις του και για την επαγγελματική ζωή, το κύρος και τα συμφέροντά του εν γένει.

Αυτή άλλωστε είναι η αιτία για την οποία ο ίδιος αναφέρει τις τιμές αυτές περιληπτικά και στην προμετωπίδα των πολύτομων *Σαμιακών* του, κάτω ακριβώς από το όνομά του: «*Μέλους αντεπιστέλλοντος πολλών σοφών εταιριών και Ιππότου διαφόρων Ταγμάτων*» γράφει αυτοπροσδιοριζόμενος και αυτοπαρουσιάζόμενος στο αναγνωστικό κοινό του, μαζί με τη βασική επαγγελματική του ιδιότητα («*Διευθυντού του Ηγεμονικού Διοικητικού Γραφείου*»). Στο πλαίσιο αυτό, κύριος τρόπος απόκτησης διακρίσεων, που εκ των πραγμάτων και εξ αντικειμένου καταξιώνουν το έργο κάθε λογίου, είναι η φιλία με κάποιον επιφανή ξένο λόγιο και οι ανταλλαγές τιμών που ο καθένας μπορεί από την πατρίδα ή το περιβάλλον του να εξασφαλίσει για τον άλλο. Αυτό υπήρξε το γενικό πλαίσιο της φιλίας και της αλληλογραφίας Σταματιάδη και Rubió, μια επιστολογραφία που αραιώσε και τελικά διακόπηκε όταν οι διαθέσιμες προς εξασφάλιση τιμές εκατέρωθεν εξαντλήθηκαν.

Η περίπτωση του Σταματιάδη είναι επίσης χαρακτηριστική του γεγονότος ότι συνήθως σε τοπικές κοινωνίες, όσο κι αν εμφορούνται από κοσμοπολίτικο πνεύμα, κυρίως η από το εξωτερικό καταξίωση και όχι η ίδια η αντικειμενική αξία του καθαγιάζει ένα έργο και τον δημιουργό του. Στην περίπτωση του Σταματιάδη βέβαια η εξωτερική αναγνώριση συνυπήρχε με την αυταπόδεικτη αξία, τούτο όμως δεν είναι πάντοτε ο κανόνας. Παράλληλα, η ανάγκη του για αναγνώριση και διακρίσεις, που θα εδραίωναν τη θέση του στη σαμιακή κοινωνία αλλά και στην εκάστοτε ηγεμονική αυλή, τον οδήγησαν στο καθημερινό κυνήγι των διακρίσεων αυτών, όπως τούτο περιγράφεται ανάγλυφα στην αλληλογραφία του με τον Rubió. Ασφαλώς πρόκειται για μια μόνο, αν και απολύτως ενδεικτική περίπτωση.

Αν κάποτε εντοπιστεί ολόκληρο το αρχείο και καταστεί προσιτή η αλληλογραφία του σαμίου λογίου, στο σύνολό της, είναι πιθανότατο ανάλογες επιστολές του προς διάφορους γνωστούς του, σε όλα τα κράτη από τα οποία τελικά τιμήθηκε, να βρεθούν και να προσφερθούν στην έρευνα. Ενδεικτικό κι αυτό σημείο του κλίματος μέσα στο οποίο αναπτύχθηκε η λογιόσύνη στην ηγεμονική Σάμο του 19ου αιώνα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Ο Επαμεινώνδας Σταματιάδης και οι σαμιακές σπουδές. Από την τοπική ιστορία στη λαογραφική παρατήρηση και καταγραφή», *Πρακτικά ΙΕ΄ Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη 1995, σσ. 179-197· «Επαμεινώνδας Σταματιάδης: Η παρουσία του λαογραφικού στοιχείου στην *Πανικιάδα* του», *Νέα Εστία* 136 (1994) 1226-1234· «Ο Επ. Σταματιάδης ως λαογράφος και εκδότης δημοτικών τραγουδιών», *Νέα Εστία* 132 (1992) 882-889.
2. Βλ. Ε. Σταματιάδης, *Μώμος ο Ελικώνιος* (επιμ. Β. Τωμαδάκης), Αθήνα 1998, όπου σημαντικά και ενδιαφέροντα βιοεργογραφικά στοιχεία για τον Ε. Σταματιάδη από τον επιμελητή της έκδοσης.
3. Βλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Ο Νικόλαος Σταματιάδης και η τοπική σαμιακή ιστοριογραφία», *Πρακτικά ΙΗ΄ Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 229-236. Επίσης, για το έργο των αδελφών Σταματιάδη βλ. και Α. Falangas, «Jacques Diassorinos et Jacques Vassilikos. Dans la vision de l'histoire grecque», *Inchinare Lui P. Nasturel la 80 de ani*, Braila 2003, σ. 166-167· Ν. Νικολούδης, *Η Καθημερινή*, 11.5.1999· Χρ. Λάνδρος, *Η σαμιακή ιστοριογραφία και τα Σαμιακά των αδελφών Σταματιάδη*, Σάμος 2013, σ. 42.
4. Πρβλ. σχετικά Μ. Γ. Βαρβούνης, «Η οικογένεια και ο εμπορικός οίκος Σταματιάδη: Μεταξύ Κωνσταντινουπόλεως και Σάμου», στον τόμο Ι. Ν. Παπαμιχαλάκης - Μ. Γ. Βαρβούνης (έκδ.), *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η οικονομία του Γένους. Εισηγήσεις Επιστημονικής Διημερίδας* (Αθήνα, 16-17 Οκτωβρίου 2006), Αθήνα 2007, σ. 217-227· «Σάμιοι στην Κωνσταντινούπολη. Η περίπτωση της οικογένειας Σταματιάδη», *Μεθόριος* 25 (2007) 45-47.

5. Βλ. σχετικά A.E. Sola, *Antoni Rubió i Lluch, bizantinista i grecista*, Barcelona 1988 (έκδ. Reial Academia de Bones Lletres de Barcelona).

6. Antoni Rubió i Lluch, *Epistolari grec 1. Any 1880-1888*. Correspondencia recollida i anotada per Eusebi Ayensa i Prat, Barcelona 2006.

7. Antoni Rubió i Lluch, *Epistolari grec 2. Any 1889-1900*. Correspondencia recollida i anotada per Eusebi Ayensa i Prat, Barcelona 2008.

8. Ετοιμάζουμε γι' αυτές ειδική μελέτη, η οποία ελπίζουμε να δει σύντομα το φως της δημοσιότητας.

Μ. Γ. Βαρβούνης

Άπομερη και μάλλον απροσδόκητη μνεία του Σολωμού

Στή ραφωδία «Παλιώξεις παρά τῶν νεῶν» τῆς Ἰλιάδας (Ο 618-621) οἱ Ἄχαιοὶ ἀντιστέκονται στή λυσοσῶδη ἐπίθεση τοῦ Ἴεκτορα καὶ τῶν Τρώων:

ἤυτε πέτρῃ
ἠλίβατος μεγάλη, πολιῆς ἀλός ἐγγύς ἐοῦσα,
ἦτε μένει λιγέων ἀνέμων λαιψηρά κέλευθα
κύματά τε τροφόνετα, τά τε προσερεύγεται αὐτήν·

Κατὰ τὴ μετάφραση τοῦ Ν. Καζαντζάκη - Ἰ. Θ. Κακριδῆ:

Πῶς βράχος τρίψηλος, ἀπόγκρεμος, στῶν σφυριχτῶν ἀνέμων
τὴ λύσσα στέκει καὶ στὰ κύματα πού πάνω του ξεσπᾶνε
γιγάντια, ὀρθόστητα, στό πέλαγος ἀντίκρου τ' ἀφρισμένο·

Ὁ Γεώργιος Μιστριώτης στή δική του ἔκδοση τῆς Ἰλιάδας (τόμ. Β', τεῦχος Β', Λ-Ο, ἐν Ἀθήναις 1886), ἐρμηνεύοντας τὸ «ἀνέμων λαιψηρά κέλευθα» στήν ὑποσημείωση 6 τῆς σελ. 495, γράφει: «Τὰς ταχείας ἐφόδους τῶν ἀνέμων». Ἀμέσως μετὰ τὸ ἐρμηνεῦμα ἀκολουθεῖ τὸ ἐξῆς σχόλιο: «Ἐνταῦθα ἐνθυμούμενος τὸν πολυθρυλήτους στίχους τοῦ ποιήσαντος τὸν Ἵμνον εἰς τὴν ἔλευθερίαν· ὅταν τὸν βράχο ὅπου ἀφίνει κάθ' ἀκάθαρτο νερό εἰς τὰ πόδια τοῦ νά χύνη εὐκολόσβετο ἀφρό, ὅπου ἀφίνει ἀνεμοζάλη καὶ χαλάζι καὶ βροχή νά τοῦ δέρνη τὴν μεγάλη τὴν αἰώνια κορυφή».¹

Ἄγνωστος ὁ σχολιαστής ἔχει ἀλλοῦ μνημονεύσει τὸν ὑπέρμαχο τῆς δημοτικῆς Σολωμό. Πάντως, ἐνῶ ἀποφεύγει νά τὸν ὀνομάσει («τοῦ ποιήσαντος» καὶ ὄχι τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ), χαρακτηρίζει τούς στίχους του, μάλλον ἀπρόοπτα γιὰ ἔνθερμο καθαρολόγο, «πολυθρυλήτους»² καί, ἐπιτέλους, δέν διστάζει νά παραλληλίσει μιὰ παραβολὴ τοῦ γενάρχη τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως μέ μιὰ σολωμική. Δέν εἶναι λίγο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Αντιγράφω τούς σολωμικούς στίχους ἀκριβῶς ὅπως τούς παραθέτει, πιθανῶς ἀπὸ μνήμης, ὁ Γ. Μιστριώτης. Τὸ «εὐκολόσβετο» προφανῶς παραδρομὴ τοῦ στοιχειοθέτη ἀντὶ «εὐκολόσβεστο».

2. Στὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1950 στή Φιλοσοφικὴ Ἀθηνῶν ἀκουγόταν ὅτι ὁ Ἀντώνιος Χατζής, καθηγητὴς τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας καὶ ἀνεψιὸς τοῦ Μιστριώτη, ἀποκαλοῦσε εἰρωνικά τὸν Ν. Β. Τωμαδάκη «ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Σολωμοῦ» ἐξαιτίας τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς του. Καὶ ὁ συγγραφέας τῆς Βαβυλωνίας Δ. Κ. Βυζάντιος, πού μνημονεύεται ἐπίσης ἀπὸ τὸν Μιστριώτη στὰ Ἑλληνικά τοῦ Ξενοφώντος, μνηκτριεῖ σχεδὸν χυδαῖα τὸ ὄνομα τοῦ ποιητῆ τοῦ «Κρητικοῦ». Τὸ «πολυθρυλήτου» δέν μού φαίνεται ἀπλή διαπίστωση.

Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος

Μια άγνωστη γαλλική επιστολή προς τον Εμμανουήλ Ροΐδη

Στις 25.2.1871 ο Εμμ. Ροΐδης δημοσιεύει στη γαλλόφωνη αθηναϊκή εφημερίδα *La Grèce* μια επιστολή που έλαβε από τον γάλλο διπλωμάτη στην Κωνσταντινούπολη Alexandre Denis.¹ Όπως φαίνεται από την επιστολή, ο γάλλος διπλωμάτης είχε συναντηθεί νωρίτερα με τον Ροΐδη περνώντας από την Αθήνα κατά το ταξίδι του στην Κωνσταντινούπολη και η γνωριμία αυτή συνεχίστηκε με ανταλλαγή επιστολών. Ο Denis γνωρίζει και εκτιμά την Πάπισσα Ιωάννα, προφανώς στη γαλλική μετάφραση του 1869, η οποία έγινε από τον γάλλο, πρώην κληρικό, R. Bezolles και τον έλληνα πολιτικό Ν. Δ. Λεβίδη και μέρος της δημοσιεύτηκε αρχικά στην εφ. *La Grèce* (26.7.1869-27.12.1869) και στη συνέχεια σε αυτοτελή τόμο. Η επιστολή του γάλλου διπλωμάτη συνεχίζει τη συζήτηση που είχαν οι δύο άντρες στην Αθήνα σχετικά με την πολιτική κατάσταση στη Γαλλία, η οποία αυτή την εποχή διαπραγματεύεται το τέλος του πολέμου με τη Γερμανία και αντιμετωπίζει οξύ πολιτειακό πρόβλημα, καθώς μετά την κατάρρευση της αυτοκρατορίας αναπτύχθηκε έντονος ανταγωνισμός μεταξύ μοναρχικών και δημοκρατικών, ο οποίος θα καταλήξει τελικά στην εγκαθίδρυση της Γ' Γαλλικής Δημοκρατίας.

Αυτή ακριβώς η εκτενής συζήτηση για την πολιτική κατάσταση στη Γαλλία πιστεύει ο Ροΐδης ότι θα έχει ενδιαφέρον για τους αναγνώστες της εφημερίδας και γι' αυτό δημοσιεύει την επιστολή. Συγκεκριμένα η εφημερίδα γράφει: *M. Alexandre Denis, de la légation de France à Constantinople, vient d'adresser à M. Emmanuel Roidi la lettre suivante sur la question de l'opportunité du gouvernement republicain en France. Nous croyons rendre service à nos lecteurs en publiant cette lettre, pleine d'actualité et remplie d'aperçus neufs.* Λόγω της μεγάλης έκτασης της επιστολής (έξι στήλες της εφημερίδας) αναδημοσιεύονται εδώ μόνο η αρχή, που αφορά το λογοτεχνικό έργο του Ροΐδη και τις αντίθετες πολιτικές απόψεις των δύο συνομιλητών, και το τέλος της, παραλείποντας την εκτεταμένη επιχειρηματολογία του Denis υπέρ της δημοκρατίας.

Monsieur,

À mon passage à Athènes, j'ai cru devoir vous rendre visite comme au plus hellénique des écrivains grecs contemporains. Dans votre histoire de la Papesse Jeanne vous avez entrepris de débarrasser l'édifice hellénique des ces constructions parasites dont le Judaïsme et le Romanisme l'ont entouré et recouvert. Vous avez osé, malgré les mesquins intérêts qui les gardaient avec sollicitude, enfoncer la pioche du démolisseur dans ces brutes cabanes de briques. Les murs ont croulé sous votre effort puissant et le marbre antique a ébloui les yeux qui ne voulaient pas le voir. L'hellénisme qui se confond avec la civilisation même vous doit beaucoup, Monsieur, pour la hardiesse et le talent avec lequel vous avez exposé en Orient des vérités qui sont le gage de l'avenir, et qui, en Occident, ne rencontrent guère de contradicteurs. Il faut en effet venir en Grèce pour voir préférer à la philosophie, à l'art, à la science, à la liberté grecques les visions des prophètes des déserts et le despotisme des Césars de Rome; et quand, même à l'ombre du drapeau de l'Islam, et sous l'égide d'un grand Vizir, un Français est venu, poussant, avec habilité du reste, le paradoxe jusqu'à ses dernières limites, afficher des préférences pour les nomades de l'Orient, Arabes ou Juifs, Turcs ou Ottomans, il n'a excité parmi ses compatriotes turcophiles, qu'une stupéfaction profonde suivie d'un sourire dédaigneux.

Toutefois, malgré les préjugés amassés par deux servitudes successives, les vérités

élémentaires que vous avez fait entrevoir et que vous continuerez de soutenir, ne tarderont pas à pénétrer l'esprit de vos populations intelligentes, et l'Hellénisme régnera sans partage dans les lieux où il a vu le jour. Puissent des efforts généreux se joindre aux vôtres pour atteindre ce but qui est la base même et la condition sine qua non de tout progrès.

Telles sont, Monsieur, les sentiments qui ont inspiré ma démarche. Mais, — quand la conversation s'est égarée sur la politique, quand vous m'avez parlé de la situation présente de la France, quand vous avez élevé des objections, que j'ai entendues trop souvent, contre l'opportunité de la république, je ne puis pas vous dissimuler quelle impression pénible notre entrevue m'a laissée. C'est un souvenir qui m'obsède et que je voudrais écarter non seulement à cause de mon attachement à la France, non seulement à cause de mon attachement à la république, mais surtout à cause de mon dévouement pour vous. Aussi bien je ne présenterai pas en faveur de mon pays une défense qui pourrait ne pas lui agréer et dont la moins mauvaise fortune serait de passer inaperçue; mais permettez moi, en vous rappelant l'histoire des ces dernières années, de vous dire: «à vous qui êtes mes amis», combien ce reproche d'inopportunité qu'on lance trop du dehors contre la République française, me paraît peu fondé et surtout dangereux.

Vous me dites et beaucoup d'Italiens disent «la France n'est pas assez instruite, elle n'est pas assez avancée pour avoir une République; d'ailleurs cet état de choses est contraire à la tranquillité de l'Europe».

Στη συνέχεια της επιστολής του ο γάλλος διπλωμάτης επιχειρεί να αντικρούσει αυτά τα δύο επιχειρήματα, ότι δηλ. η δημοκρατία είναι ακατάλληλη για το εσωτερικό της Γαλλίας και ότι στο εξωτερικό θα την οδηγήσει σε αντιπαλότητα με τους γείτονές της. Υποστηρίζει ότι αντιθέτως ακατάλληλη είναι η μοναρχία, γιατί αυτή δεν αντιπροσωπεύει πλέον τίποτε στη Γαλλία και προσπαθεί να πιστοποιήσει ότι η δημοκρατία δεν θα είναι εχθρική απέναντι στους γείτονές της κάνοντας μια αναδρομή στη στάση που τήρησαν το μοναρχικό και το δημοκρατικό κόμμα (και οι βασικοί εκπρόσωποί τους, Adolphe Thiers και Jules Favre) κατά τις ενοποιήσεις της Γερμανίας και της Ιταλίας, απέναντι στις οποίες το δημοκρατικό κόμμα εμφανίστηκε ανεκτικό, ακολουθώντας την αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών. Τέλος κλείνει την επιστολή του με αναφορά στη στάση των δύο κομμάτων απέναντι στο Ανατολικό Ζήτημα, που πιστεύει ότι ενδιαφέρει τον Ροϊδη προσωπικά.

Je pourrais m'arrêter là. Ce que j'ai dit suffit pour l'intérêt de ma thèse en ce qui concerne nos voisins de l'Est. Toutefois, comme la plus part des hommes ne se rendent qu'aux raisons qui leur sont personnelles, je vais en terminant vous frapper l'argument ad hominem; je vais vous rappeler les cas où il fut question de vous. Eh bien! dans cette première discussion de 64, où M. Thiers attaqua l'Italie il se fit un argument de la question d'Orient, «Que parle-t-on de nationalités, dit-il? Est-ce qu'il est possible de rétablir toutes les nationalités? Est-ce que ces retours vers le passé sont compatibles avec l'intérêt de l'Europe? Il serait bien désirable qu'il y eût un empire chrétien à Constantinople; mais tout le monde sait que ce n'est pas possible et c'est pourquoi il faut maintenir l'intégrité de l'empire ottoman». Voilà donc que M. Thiers a condamné, dans l'intérêt de l'Europe, non seulement la grande idée dont je ne suis pas partisan, mais encore tout pas fait vers l'affranchissement des Grecs.

Que dit de son côté M. Jules Favre? Non seulement dans l'intimité il s'écrie à propos de l'insurrection crétoise: «Si j'approuve cette insurrection? comment, je voudrais y prendre part», mais il a encore porté la question à la tribune et reproché à M. de la Valette «de n'avoir pas soutenu les grecs qui étaient dans leur droit et que la France avait pour

tradition dû protéger». L'année dernière encore le grand orateur, rompant en visière avec ce dénigrement général dont vous êtes l'objet pour toute espèce de raisons honteuses, laissait tomber ces mots applaudis dans une conférence: «on a pris l'habitude de dire: qui nous délivrera des Grecs et des Romains? Moi je dis: puissions-nous devenir de plus en plus grecs et recouvrer cet esprit de liberté politique et individuelle qui caractérisent ce grand peuple?» Ainsi le chef du parti républicain français a d'un mot adhéré à l'hellénisme et séparé ce souvenir de celui des conquérans romains. Entre ce démocrate généreux et le froid conservateur qui vous confond avec l'empire byzantin et vous condamne au statu quo, vous n'avez qu'à choisir.

B. à V. / Al. Denis

Ιδιαίτερη αξία έχει η αρχή της επιστολής, επειδή αφορά την πρόσληψη του λογοτεχνικού έργου του Ροΐδη, και συγκεκριμένα της Πάπισσας Ιωάννας, για την οποία ο Al. Denis εκφράζει ενθουσιώδη θαυμασμό και αποδοχή, σε αντίθεση με τις επικρίσεις και επιθέσεις που θα δεχτεί από γάλλους συντηρητικούς (Jules Barbey d'Aureville, Charles Buet)² η δεύτερη γαλλική μετάφραση της Πάπισσας Ιωάννας του 1878, που έγινε από τον Émile Legrand. Είναι προφανές ότι ο γάλλος δημοκράτης κρίνει το έργο με πολιτικά κυρίως κριτήρια (όπως θα κάνουν και οι συντηρητικοί αργότερα) και βλέπει τον Ροΐδη ως εκπρόσωπο του Διαφωτισμού και των αξιών του, που με τη σάτιρά του αγωνίζεται να γκρεμίσει τη μεσαιωνική θεοκρατία και τον απολυταρχισμό και να αναδείξει τις αρχαιοελληνικές αξίες, τη φιλοσοφία, την τέχνη, την επιστήμη, την πολιτική ελευθερία. Γι' αυτό και τον χαρακτηρίζει ως τον *plus hellénique des écrivains grecs contemporains*. Θεωρεί την προσπάθειά του επιτυχή και πιστεύει ότι, με τη σύμπραξη κι άλλων στον αγώνα αυτόν, η κατάσταση στην Ελλάδα θα αλλάξει και το αρχαιοελληνικό πνεύμα θα επιστρέψει στον τόπο που γεννήθηκε.

Ενώ όμως αισθάνεται τον Ροΐδη συνοδοιπόρο στο λογοτεχνικό του έργο, τον βρίσκει αντίθετο στις πολιτικές του ιδέες και περιγράφει με δραματικό τόνο την αλγεινή εντύπωση που του προκάλεσε η συζήτησή τους. Ο Ροΐδης φαίνεται να υποστηρίζει τη λύση της μοναρχίας για το πολιτειακό ζήτημα της Γαλλίας, και ο δημοκράτης Denis αισθάνεται ότι στο σημείο αυτό υπάρχει κάποια αντίφαση με τις ιδέες που υπερασπίζεται στο λογοτεχνικό του έργο· γι' αυτό και στο τέλος της επιστολής του σημειώνει ότι οι γάλλοι συντηρητικοί εξομοιώνουν την Ελλάδα και την Ανατολή με τη βυζαντινή αυτοκρατορία και τον Μεσαίωνα και μάλιστα τις καταδικάζουν στη διατήρηση του σημερινού status quo, πολιτική με την οποία πιστεύει ότι ο Ροΐδης δεν θα μπορούσε να συμφωνήσει.

Δυστυχώς δεν έχουμε την απάντηση του Ροΐδη κι έτσι μόνο έμμεσα μαθαίνουμε την επιχειρηματολογία του εναντίον της δημοκρατίας, που άλλωστε ήταν ευρέως διαδεδομένη την εποχή εκείνη. Ωστόσο, η καταληκτική παράγραφος της βιογραφικής μελέτης του «Πέτρος ο Β΄ της Βρασιλίας» (1876) θα μπορούσε ίσως να μας διαφωτίσει κάπως περισσότερο για το σκεπτικό με το οποίο επιλέγει τη λύση της συνταγματικής μοναρχίας. Γράφει εκεί: «Φοβούμενοι μὴ καὶ πάλιν ἐκ παρεξηγήσεως κατηγορηθῶμεν ὡς ἀποκλίνοντες πρὸς τὸν ἀπολυτισμὸν, περαινομεν τὴν βιογραφικὴν ταύτην μελέτην δι' ἐπιχειρήματος, πηγάζοντος ἐξ αὐτῆς ὑπὲρ τῶν συνταγματικῶν θεσμῶν τοῦ ἐξῆς: ὅτι ἐκ πάντων τῶν πολιτευμάτων μόνον τὸ κατὰ σύνταγμα, διχάζον εἰς δύο μέρη τὴν ἐξουσίαν, σαλεύει τὰ ἔθνη ἐπὶ διπλῆς ἀγκύρας, ὧν μία μόνη, ἂν τύχη στερεά, ἀρκεῖ πρὸς

σωτηρίαν. Διερχόμενοι τὰς δέλτους τῆς συγχρόνου ἱστορίας βλέπομεν τὴν μὲν Ἀγγλίαν κατορθοῦσαν δι' ἀγαθοῦ κοινοβουλίου νὰ ὑψωθῆ εἰς τὸ ἄνωτον τῆς εὐημερίας ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αἰσχροῦ βασιλέως, τὴν δὲ Βρασιλίαν ἀναδύουσαν ἐκ τοῦ χάους διὰ τῆς ἀρετῆς ἑνὸς μόνου ἀνδρός, κατισχύοντος ὀλοκλήρου κομματικῆς θηριοτροφείου».³

Πιστεύει, επομένως, ὅτι ἡ συνταγματικὴ μοναρχία προσφέρει μεγαλύτερη ασφάλεια, καθὼς μονάρχης καὶ κοινοβούλιο ἀλληλοελέγχονται καὶ ἀρκεῖ νὰ αποδειχθῆ ἰκανὸς ὁ ἕνας μόνον ἀπὸ τοὺς δύο θεσμοὺς, γιὰ νὰ εὐημερήσῃ τὸ κράτος. Ἄλλωστε καὶ ἡ πολιτικὴ σταδιοδρομία καὶ ἀρθρογραφία τοῦ Ροῖδη φαίνεται νὰ συμφωνοῦν με αὐτὴ τὴν πολιτικὴν ἐκτίμησίν του. Στὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1870 καὶ γιὰ δύο δεκαετίες συστρατεύτηκε στὸ πλευρὸ τοῦ Χ. Τρικούπη, πιστεύοντας ὅτι αὐτὸς μποροῦσε νὰ ἐκσυγχρονίσῃ τοὺς κοινοβουλευτικὸς θεσμοὺς καὶ νὰ ἐγγυηθῆ τὴν εὐρυθμὴν λειτουργίαν τους. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τρικούπη, στὴν πολιτικὴν ἀρθρογραφίαν του,⁴ ζητᾶ ἀπὸ τὸν Γεώργιον νὰ τιθασεῖ τὴν αὐδοσία τῶν κομμάτων καὶ νὰ ἐγγυηθῆ τὴ σωστὴ λειτουργία τοῦ πολιτεύματος, νὰ μιμηθῆ δηλαδὴ τὸ πρότυπον μονάρχου ποῦ του εἶχε υποδείξει ἤδη με τὴ μελέτη τοῦ «Πέτρος ὁ Β΄ τῆς Βρασιλίας».

Ὅστόσο, ὁ σκεπτικισμὸς τοῦ Ροῖδη γιὰ τὴ γαλλικὴ δημοκρατία δὲν θα παραμείνῃ ἀμετάβλητος. Στὶς πολιτικὲς ἐπιθεωρήσεις τοῦ ποῦ δημοσίευε στὴν ἀρχὴ κάθε χρόνου, θα ἔχει τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπανέλθῃ στὸ θέμα. Ἐτσι στὴν «Ἐπιθεώρηση τοῦ λήξαντος ἔτους [1878]», χρονιά ποῦ ἐδραιώνεται ἡ Γ' Γαλλικὴ Δημοκρατία, σημειώνει: «Μεταξὺ τούτων [τῶν σημαντικῶν γεγονότων] πρέπει ἐν τοῖς πρώτοις νὰ κατατάξωμεν τὸν ὀριστικὸν θρίαμβον τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος ἐν Γαλλίᾳ. [...] Οἱ δημοκρατικοὶ θεσμοί, κατισχύσαντες πάσης ραδιοουργίας, κατέκτησαν διαδοχικῶς τὴν ὑπόληψιν τῆς Εὐρώπης, τὴν ψῆφον τῶν ἀγροτικῶν τάξεων, τὴν εἰλικρινῆ σύμπραξιν τοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος, πρότινων δὲ ἡμερῶν καὶ τὴν πλειονοψηφίαν τῆς γερουσίας, ἤτοι τὸ ὕστατον προπύργιον τῆς τρικεφάλου μοναρχικῆς ἀντιδράσεως. Οὐδεμίαν μνημονεύει ἡ ἱστορία ταχυτέραν ταύτης καὶ ἀπονωτέραν πολιτικὴν νίκην. Δὲν πρέπει ἐν τούτοις νὰ λησμονῶμεν, ὅτι ταύτην προητοίμασεν ὀγδοηκονταετίς περίοδος ὀδυνηρῶν πειραμάτων, καθ' ἣν ἐδικάσθησαν, κατεδικάσθησαν καὶ ἀπεσκευαλίσθησαν αἱ πρὶν φαινόμενα ἀχώριστοι τῶν ἄγαν ἐλευθέρων θεσμῶν μωρία καὶ παρεκτροπαί. Τὸ ἐν τοιούτῳ χωνευτηρίῳ καθαρισθὲν ἀπὸ πάσης σκωρίας δημοκρατικὸν πολίτευμα δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀσαλεύτως πεπηγμένον παρὰ τοῖς Γάλλοις μένει δὲ ἀκόμη νὰ ἴδωμεν κατὰ πόσον θέλει φανῆ ἀληθεύων ὁ ἰσχυρισμὸς ἐπισήμων πολιτικῶν συγγραφέων, θεωρούντων ἀδύνατον νὰ δημοκρατηθῆ ἐπὶ μακρὸν ἢ τὸ κέντρον τοῦ εὐρωπαϊκοῦ συστήματος κατέχουσα Γαλλία, δίχως νὰ καταρρεύσωσιν οἱ περὶ αὐτὴν βασιλικοὶ θρόνοι. Μετὰ τῆς γνώμης ταύτης συνέχεται καὶ ἡ γνωστὴ πρόρρησις τοῦ πρώτου Ναπολέοντος, καθ' ἣν πρὸ τοῦ τέλους τοῦ παρόντος αἰῶνος ὀλόκληρος ἡ Εὐρώπη πρέπει ν' ἀνήκῃ ἢ εἰς τοὺς δημοκρατικοὺς ἢ εἰς τοὺς Κοζάκους. Ἡ ἐκλογὴ μεταξὺ τῶν δύο τούτων δὲν φαίνεται ἡμῖν δύσκολος ἐφ' ὅσον οἱ δημοκρατικοὶ ἐξακολουθήσωσιν ὁμοιάζοντες τοὺς σήμερον κυβερνῶντας τὴν Γαλλίαν τιμίους ἀνθρώπους».⁵

Καὶ στὴν «Ἐπιθεώρηση τοῦ λήξαντος ἔτους [1879]»: «Περὶ τῆς Γαλλίας οὐδὲν ἄλλο ἔχομεν νὰ εἴπωμεν εἰμὴ μόνον, ὅτι ἐξηκολούθησεν ἐν αὐτῇ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα ριζοφυοῦν καὶ ἀνθιστάμενον εἰς πᾶσαν ἔφοδον τῶν ἐσωτερικῶν ἐχθρῶν. Τὸ μόνον ἀπομένον ζήτημα εἶναι, ἂν δύναται δημοκρατία νὰ διαγωνισθῆ

ἐν Εὐρώπῃ διπλωματικῶς καὶ στρατιωτικῶς πρὸς τὰς γείτονας στρατιωτικὰς μοναρχίας. Οἱ φρονοῦντες τοῦτο ἀδύνατον, παρατηροῦσιν ὅτι τὰ τελευταῖα γυμνάσια ἀπέδειξαν ἐλλειπέστατον τὸν ἀπὸ δεκαετίας ὀργανιζόμενον γαλλικὸν στρατόν, ἡ δὲ διπλωματία αὐτῆς, οὐδὲν ὑπὲρ ἑαυτῆς καὶ ἐλάχιστα ὑπὲρ τῶν ἄλλων ζήτησασα ἐν Βερολίνῳ, οὐδὲ ταῦτα κατώρθωσε νὰ λάβῃ. Εὐχόμενοι ν' ἀποδειχθῇ προσεχῶς ἡ θεωρία αὕτη ἐσφαλμένη καὶ ν' ἀποκτήσῃ τὴν πρέπουσαν αὐτῇ θέσιν ἡ μόνη ἡμῶν προστάτις, δύσκολον εἶναι ἡμῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος ν' ἀποφανθῶμεν, κατὰ πόσον πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς φρόνησιν καὶ κατὰ πόσον εἰς δημοκρατικὴν ἀδυναμίαν ἡ παρατεινομένη αὐτῆς ἀπὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων ἀποχῆ».⁶ Ἀπὸ τα παραπάνω εἶναι εμφανές ὅτι, παρὰ τις κάποιες επιφυλάξεις, θεωρεῖ πλέον τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα στη Γαλλία ἐδραιωμένον καὶ αρκετὰ λειτουργικόν.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Για τὴ συνεργασία τοῦ Ροῖδῃ με τὴν εφ. *La Grèce*, τῆς ὁποίας ὑπήρξε καὶ διευθυντὴς γιὰ ἓνα διάστημα κατὰ τὸ 1870, βλ. Ἀνδ. Ἀνδρεάδης, *Ροῖδικὰ μελετήματα*, ἐπιμ. Π. Μουλλάς, Ἀθήνα, ΜΙΕΤ, 2010, σ. 88. Επίσης, γιὰ τὴν ἱστορία τῆς συγκεκριμένης εφημερίδας καὶ τὴν συνεργασία τοῦ Ροῖδῃ σὲ αὐτὴ βλ. Ἀθ. Γεωργαντά, *Εμμανουὴλ Ροῖδῆς. Ἡ πορεία πρὸς τὴν "Πάπισσα Ἰωάννα"*, Ἀθήνα, Ἰστός, 1993, κυρίως σσ. 63-70 καὶ 75-85. Για τὸν Alexandre Denis δὲν μπόρεσα δυστυχῶς νὰ ἐντοπίσω ἐπιπλέον στοιχεῖα.
2. Βλ. Ερ. Σταυροπούλου, «Εμμανουὴλ Ροῖδῆς καὶ Charles Buet», *Νέα Ἐστία*, τχ. 1495 (15.10.1989) 1357-1370.
3. Εμμ. Ροῖδῆς, *Ἄπαντα*, ἐπιμ. Ἀλκῆς Ἀγγέλου, τόμ. Β', Ἀθήνα, Ἑρμῆς, 1978, σ. 232. Για τὴ βιογραφικὴ μελέτη «Πέτρος ὁ Β' τῆς Βρασιλίας» βλ. Ἀθ. Γεωργαντά, ὅ.π., σ. 212.
4. Βλ. Εμμ. Ροῖδῆς, *Πολιτικὴ ἀρθρογραφία στὸν Ταχυδρόμο Κωνσταντινουπόλεως (1898-1900)*, ἐπιμ. Σ. Τσέλικας, *Μικροφιλολογικὰ Τετράδια 10*, Λευκωσία 2011.
5. Εμμ. Ροῖδῆς, «Ἐπιθεωρήσεις τῶν ἐτῶν 1878 καὶ 1886», ἐπιμέλεια - ἐπίμετρο Ἀ. Βαρελάς, *Νέα Ἐστία*, τχ. 1822 (Μάιος 2009) 1102.
6. Εμμ. Ροῖδῆς, *Ἄπαντα*, τόμ. Γ', ὅ.π., σ. 20.

Σωτῆρης Τσέλικας

Για τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδῃ: τρεῖς ψηφίδες

Στὴν εφ. *Πάφος* (16.12.1937) δημοσιεύτηκε ἀνυπόγραφη βιβλιοκρισία τοῦ Ἀ. Φιλίππου γιὰ τὴ μονογραφία τοῦ Γ. Λεύκη *Βασίλης Μιχαηλίδῃς, ὁ ποιητὴς τῆς Κύπρου* (Κύπρος 1937).¹ Ὅσο εἴμαστε σὲ θέση νὰ γνωρίζουμε, τὸ δημοσίευμα αὐτὸ δὲν ἔχει ἀξιοποιηθεῖ ἀπὸ τοὺς βιογράφους τοῦ Β. Μιχαηλίδῃ, μολονότι προστίθενται τρεῖς ἀξιόλογες μαρτυρίες «σχετικὲς με τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργον τοῦ ποιητῆ», οἱ ὁποῖες δὲν ἔχουν περιληφθεῖ στὸ παραπάνω βιβλίον.

1. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς παραμονῆς τοῦ Β. Μιχαηλίδῃ στη Λάρνακα, «μια γυναίκα ποὺ εἶχε σύζυγο Βασίλην» ἀποτάθηκε στὸν ποιητὴ γιὰ νὰ «τῆς γράφει μερικὸς ἐπαινετικὸς στίχους γιὰ τὸν ἄνδρα τῆς». Ὁ Β. Μιχαηλίδῃς, «πρὸς μεγάλῃ τῆς ἐκπληξίν, τῆς ἔκαμε τὸ ἀκόλουθο τετράστιχο [=δίστιχο]» (Ἀ. Φιλίππου, ὅ.π.):

Ἐκαμεν με ἓνας Βασίλης τοὺς Βασίληδες τοῦ κόσμου

δαίμονες νὰ τοὺς νομιζῶ, ἀντάν [γρ. ἀνταν (;)] τοὺς θωρῶ ὀμπρὸς μου.

Πρέπει να αναφερθεί, ωστόσο, ότι η πρώτη δημοσίευση του ιδιωματικού δίστιχου έγινε δύο χρόνια νωρίτερα. Πιο συγκεκριμένα, σε σύντομο σημείωμα του Α. Περάρη στο περ. Πάφος αναφέρονται τα εξής: «Κάποτε κάποια στη Σκάλα ζητούσε επίμονα από το μ. ποιητή Β. Μιχαηλίδη να της φτιάξει ένα τραγούδι κι αυτός αρνιόταν. Επειδή όμως κι εκείνη δεν υποχωρούσε, της έφτιαξε το παρακάτω [=παραπάνω] πειραχτικό δίστιχο απάνω στον άντρα της που τον λέγανε κι αυτό Βασίλη. [...] Να 'παψε, άραγε, η μακαρίτισσα κυρά Βασίλη από τότε να ενοχλεί τον ποιητή; Δεν το ξέρουμε» (Α. Περάρης, «Ένα ανέκδοτο», Πάφος 1,5-6, Γεν.-Φλεβ. 1936, σ. 186).

Η αντιβολή των δύο δημοσιεύσεων δεν δείχνει ουσιαστικές διαφορές ανάμεσα στις εκδομένες μορφές του παραπάνω (τροχαϊκού, δεκαεξασυλλαβικού) δίστιχου. Επίσης, είναι σχεδόν βέβαιο α) ότι πρόκειται για αυτοσχέδιο δίστιχο² – εξ ου και η επιλογή των ρημάτων «έφτιαξε» (Α. Περάρης) και «έκαμε» (Α. Φιλίππου) –, το οποίο δεν πρέπει να έχει καταγραφεί από τον ίδιο τον ποιητή, και, μέχρι την πρώτη δημοσίευσή του (αρχές του 1936), διασώθηκε (από άγνωστο, -α σ' εμάς πρόσωπο, -α) μέσω της προφορικής παράδοσης· και β) ότι εντάσσεται, χρονολογικά, στην περίοδο της παραμονής του ποιητή στη Μητρόπολη της Λάρνακας, δηλαδή από το β' εξάμηνο του 1868 ως το α' εξάμηνο του 1876.³

Αν και οι «εμπλεκόμενοι» πρωταγωνιστές είναι οι ίδιοι και στις δύο παραπάνω μαρτυρίες (ο ποιητής, η ανώνυμη γυναίκα και ο σύζυγός της που ονομάζεται Βασίλης), είναι δύσκολο να αποφανθούμε με βεβαιότητα για τους λόγους που οδήγησαν στην αυτοσχέδια σύνθεσή του, επειδή πρόκειται για ένα ξεκομμένο δίστιχο για το οποίο δεν έχουμε αυτοσχόλιο του ίδιου του Β. Μιχαηλίδη παρά μόνο ex eventu (και πόσο αξιόπιστες άραγε;) μαρτυρίες. Έτσι, για την ώρα, μόνον εικασίες θα μπορούσαν να γίνουν, όπως, για παράδειγμα, ότι ανάμεσα στον ποιητή και την παντρεμένη γυναίκα λανθάνει μια ερωτικής φύσεως συναναστροφή, την οποία ο ποιητής θέλει, ίσως, να τερματίσει, γιατί ο σύζυγος ψυχανεμίστηκε την ύποπτη επιθυμία ή την παράνομη σχέση του ποιητή με τη σύζυγό του και τον απειλεί (σε μια τέτοια περίπτωση το δίστιχο θα οδηγούσε τη σκέψη μας στη γνωστή κυπριακή παροιμία «'εννά θωρείς/ακούεις [Βασίλην, -ηδες] τζ' 'εννά κόβρεις καντούνια»· άλλωστε, στη βιβλιογραφία για τον Β. Μιχαηλίδη υπάρχουν αρκετές μαρτυρίες σχετικά με τον θαυμασμό που έτρεφε ο ερωτοπαθής ποιητής προς το αντίθετο, είτε άγαμο είτε/και έγγαμο, φύλο)· ή ότι έχουμε μια ενοχλητική γυναίκα, η οποία πιέζει τον Β. Μιχαηλίδη να γράψει ένα τραγούδι για τον σύζυγό της, αλλά ο ποιητής την παιδεύει, αρνείται (αν ισχύει αυτή η εκδοχή, τότε, ασφαλώς, δεν υπήρχε καμία ερωτική συναναστροφή ανάμεσα στον ποιητή και την παντρεμένη γυναίκα, αφού η τελευταία δεν θα ζητούσε αναφανδόν τραγούδι από έναν εραστή της· έτσι, ο ποιητής, αντί να συνθέσει ένα υμνητικό δίστιχο για τον άντρα της, βάζει την ίδια να μιλά και να θεωρεί δαίμονες τους Βασίληδες, δηλαδή τον άντρα της και τον Β. Μιχαηλίδη, αφήνοντας να νοηθεί ότι δεν τα πήγαινε καλά ούτε με τον έναν ούτε με τον άλλον). Πάντως, όποια από τις παραπάνω εικασίες και αν ισχύει τελικά, είναι σχεδόν σίγουρο ότι ορισμένοι κύκλοι της Λάρνακας διέσωσαν, από στόμα σε στόμα, το δίστιχο αυτό, χωρίς να ξεκαθαρίζεται όμως ποια ήταν η ιστορία που οδήγησε στη σύνθεσή του· άλλωστε, ανάμεσα στην ημερομηνία σύνθεσης του

δίστιχου και την πρώτη καταγραφή του παρεμβάλλεται διάστημα εξήντα περιού χρόνων.

Ας σημειωθεί, τέλος, ότι το δίστιχο δεν έχει περιληφθεί σε καμία από τις γνωστές εκδόσεις των «Απάντων» του ποιητή (Παρασκευάς, Κατσούρης, Βασιλείου),⁴ μολονότι παρουσιάζει ευδιάκριτες (υφολογικές, λεκτικές κ.ά.) συγκλίσεις με γνωστά ποιήματα του Β. Μιχαηλίδη: π.χ., σατιρική διάθεση, ένα από τα βασικότερα γνωρίσματα της ποίησης αυτής: ύπαρξη συγκεκριμένων χαρακτηριστικών λέξεων ή φράσεων, όπως, π.χ., της λ. «δαίμονες» που δεσπόζει σε αρκετά από τα γνωστά ποιήματα του Β. Μιχαηλίδη («Μία επιστολή εις κυπριακήν διάλεκτον», «Μάγος και δαίμονες», «Ποίησις διαβολομένη», «Δίκη του ανθρώπου...», κτλ.), της φρ. *έκαμεμ με* (και, μάλιστα, με την ίδια, και όχι τόσο συνηθισμένη, σημασία: «αναγκάζομαι», «υποτάσσομαι σε κάποιον ή σε κάτι»), που εντοπίζεται στην «9η Ιουλίου...» («έκαμεμ με 'δά μέσα 'δά η πλήξη πολεϊφάν», στ. 242), της φρ. *αντάν τους θωρώ*, που παραπέμπει στις ανάλογες φρ. *αντάμ με είδεν* («Ανεράδα», στ. 13) και *αντάν την είδασιν* («Χιώτισσα...», στ. 282)· παρουσία της ρίμας «του κόσμου» - «ομπρός μου», που έχει προκριθεί σε διάφορα ποιήματα («[Ας πά' στ' ανάθεμαν το ελπίζω]», στ. 2-3· «Η Κύπρος προς τους λέγοντας...», στ. 55-56, 127-128· «Τρόδος», στ. 7-8: «του κόσμου» - «εμπρός μου»· κτλ.).

II. Το γνωστό αθυρόστομο ποίημα «Αμολόητος» δεν τυπώθηκε «μόνον στην Λεμεσό από το τυπογραφείον του Χρίστου Ανδρέου, αλλά και στο Πορτ-Σαϊτ με φροντίδα του κ. Τάκη Ελευθερίου» (Λ. Φιλίππου, ό.π.). Στη βιβλιογραφία είναι γνωστό, βέβαια, ότι το ποίημα τυπώθηκε από τον εκδότη της εφ. *Μικρούλλα*, Χρ. Ανδρέου, «που είχε τότες το τυπογραφείο “Πρόδος”, και ότι κυκλοφορούσε κρυφά ανάμεσα στους φίλους του ποιητή» (Γ. Λεύκης, ό.π., σ. 29)· επιπρόσθετα, με βάση προφορική μαρτυρία του Α. Κουδουνάρη, και παρά τα όσα παραπλανητικά έχουν δημοσιευτεί στο παρελθόν,⁵ γνωρίζουμε ότι η τυπωμένη σε δίφυλλο μορφή του ποιήματος, η οποία απόκειται στο αρχείο του Α. Κ. Ιντιάνου, παραχωρήθηκε στον κύριο μελετητή από τον ίδιον τον Χρ. Ανδρέου. Πουθενά όμως δεν αναφέρεται ότι ο «Αμολόητος» είχε τυπωθεί και στην αιγυπτιακή παρίσθια πόλη Πορτ Σάιντ.

Δυστυχώς, παρά τις επίμονες έρευνές μας σε διάφορες έντυπες εκδόσεις που σχετίζονται με τη ζωή και τη δράση του αιγυπτιώτικου ελληνισμού στο Πορτ Σάιντ, δεν έχει καταστεί δυνατή η συλλογή περισσότερων πληροφοριών, έτσι ώστε να εξακριβώσουμε ποιος ήταν ο Τ. Ελευθερίου. Για την ώρα, και σύμφωνα με όσα αναφέρει ο Λ. Φιλίππου, υποθέτουμε ότι το άτομο αυτό είτε είχε δικό του τυπογραφείο στο Πορτ Σάιντ (κάτι που θεωρούμε, πλέον, αρκετά απίθανο) είτε εργαζόταν σε ένα από τα ελληνικά τυπογραφεία που υπήρχαν εκεί είτε αποτάθηκε σε κάποιο από αυτά προκειμένου να ετοιμαστεί η εκτύπωση του «Αμολόητου». Πάντως, από τη στιγμή που γνωρίζουμε ότι ο «Αμολόητος» γράφτηκε στα χρόνια 1880-1881 (ή, το αργότερο, πριν από τον Ιούνιο του 1882),⁶ είναι σίγουρο ότι η εκτύπωσή του στο Πορτ Σάιντ με τη «φροντίδα» τού (άγνωστου σ' εμάς) Τ. Ελευθερίου έγινε στα χρόνια 1882-1937, δηλαδή ύστερα από την (πρώτη) γραφή του ποιήματος και πριν από τη δημοσίευση της βιβλιοκρισίας του Λ. Φιλίππου στο περ. *Πάφος*, αφού - από τη στιγμή που ο Λ. Φιλίππου

προτάσει στο όνομα του Τ. Ελευθερίου το προσηγορικό «κ(ύριος)» – είναι μάλλον βέβαιο ότι ο Τ. Ελευθερίου βρισκόταν εν ζωή το 1937.

Ωστόσο, εκείνο που πρέπει να εξετάσει κανείς εδώ είναι αν η εκτύπωση του «Αμολόητου» έγινε πριν ή ύστερα από τον θάνατο του ποιητή. Αν ισχύει η πρώτη υπόθεση, και αν είναι σωστές οι πληροφορίες του Ε. Θ. Σουλογιάννη, ότι δηλαδή το μοναδικό ελληνικό τυπογραφείο που λειτουργούσε στο Πορτ Σάιντ πριν από τον θάνατο του ποιητή, και, πιο συγκεκριμένα, την περίοδο 1890-1900, ήταν το τυπογραφείο «Σύνδεσμος» και «Νέος Σύνδεσμος»,⁷ θα μπορούσαμε άραγε να ισχυριστούμε ότι και η εκτύπωση του «Αμολόητου» εντάσσεται σε αυτή τη δεκαετία; Και αν ναι, ποια ήταν η ηλικία του Τ. Ελευθερίου τότε (π.χ. το 1900) και ποια η σχέση του με τον Β. Μιχαηλίδη; Επίσης, κατά την εκτύπωση του ποιήματος ήταν, άραγε, παρών και ο ίδιος ο ποιητής (κάτι που μάλλον βρίσκουμε πολύ δύσκολο), συμμετείχε κάπως ουσιαστικότερα στη δημοσίευση ή απλώς παρέδωσε/απέστειλε στον Τ. Ελευθερίου μια χειρόγραφη μορφή του κυκλοφορούσαν προφορικά σε διάφορες περιοχές της Κύπρου ή και μεταξύ απόδημων Κυπρίων; Από την άλλη, αν ισχύει η δεύτερη υπόθεση, σε ποιο τυπογραφείο του Πορτ Σάιντ τυπώθηκε, τελικά, το ποίημα; Μήπως, και σύμφωνα με όσα αναφέρει ο Ε. Θ. Σουλογιάννης, στο ελληνικό τυπογραφείο «Νέα Ηχώ», το οποίο λειτουργούσε την περίοδο 1920-1940, ή μήπως στο επίσης ελληνικό τυπογραφείο των «Αδελφών Ζαρρή», το οποίο λειτούργησε μόνο το 1926;⁸ Αλλά τα (αναπάντητα) ερωτήματα που εγείρονται είναι πολύ περισσότερα. Για παράδειγμα, δεν θα μπορούσε ο Τ. Ελευθερίου να αναθέσει την εκτύπωση του ποιήματος σε ένα άλλο, μη ελληνικό, τυπογραφείο του Πορτ Σάιντ; Η τυπωμένη μορφή του ποιήματος κυκλοφόρησε/διανεμήθηκε τόσο στο Πορτ Σάιντ (καθώς και στις υπόλοιπες ελληνικές παροικίες της Αιγύπτου) όσο και στην Κύπρο; Επομένως, είναι σαφές ότι, για την ώρα, και ενόσω δεν έχουμε στη διάθεσή μας επαρκή στοιχεία για τον Τ. Ελευθερίου, δεν μπορούν να δοθούν ικανοποιητικές απαντήσεις.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί εδώ και η μαρτυρία του Τ. Ανθία, ο οποίος, περιγράφοντας τις ταξιδιωτικές εντυπώσεις του από την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, αναφέρει ανάμεσα σε άλλα ότι, ύστερα από την απαγγελία των αθυρόστομων ποιημάτων του Κ. Ν. Κωνσταντινίδη, τα οποία, όταν απαγγέλλονται από τον ίδιο, «παίρνουν μιαν ιδιαίτερη χάρη, [...] στο θείο για την κνίσσα του “κκεπάπ” περιβάλλο της αράπικης ταβέρνας, επιστρατεύεται ο “Αμολόητος” του δικού μας, του Βασίλη Μιχαηλίδη, για να συμπληρωθεί το... φιλολογικό μνημόσυνο του Αριστοφάνη. Τον απαγγέλλει ο Γλαύκος Αλιθέρης».⁹ Και από τη μαρτυρία αυτή επιβεβαιώνεται ότι ο «Αμολόητος» κυκλοφορούσε και ανάμεσα σε συντροφικές απόδημων Κυπρίων.

III. Όταν ο Β. Μιχαηλίδης εργαζόταν ως επιστάτης στο Νοσοκομείο της Λεμεσού, ο φαρμακοποιός Γεώργιος Βονιτσιάνος¹⁰ τον ενημέρωσε ότι θα τον επισκεφτεί από τη Λάρνακα ο ποιητής Δ. Λιπέρτης, ο οποίος συνήθιζε να καταναλίσκει οινοπνευματώδη ποτά σε μεγάλες ποσότητες («“πίνει έναν καρατέλλον [=160 οκάδες]»»).¹¹ Έτσι, όταν ο Δ. Λιπέρτης πήγε στη Λεμεσό, ο Β. Μιχαηλίδης τού γέμισε το ποτήρι από μια «διπλόποτσαν (χιλιάρικο) κρασί».

τότε διημείφθη ανάμεσα στους δύο ποιητές η εξής στιχομυθία: «Ψικιε να πκιούμεν, τζ' ο Θεός να πλερώσει, Δημητράκη μου». «Ευχαριστώ, Βασίλη. [...] Δεν πίννω». «Ψικιε, Δημητράκη μου, πκιε τζ' άησ' τα μασκαραλλίκκια». «Μα ευχαριστώ, Βασίλη, δεν πίννω». «Αν στενοχωρηέσαι 'πού μέναν, βάλε κόσσινον». «Ποττέ να στενοχωρηθώ 'πού σέναν; Ούτε λόγος. Δεν πίννω». «Στην Σκάλαν πίννεις έναν καρατέλλον τζαι 'δά μέσα κάμνεις τον άγιον». «Ψικιοι σου το είπεν πως πίννω στην Σκάλαν;». Όταν ο Β. Μιχαηλίδης τού ανέφερε ότι την πληροφορία αυτή του την είχε δώσει ο Γ. Βοντιτσιάνος, «οι δυο ποιητές ξέσπασαν στα γέλια» (Α. Φιλίππου, ό.π.).

Μια υπόθεση εργασίας είναι ότι η μαρτυρία αυτή δόθηκε στον Α. Φιλίππου από τον ίδιον τον Δ. Λιπέρτη, με τον οποίον, όπως είναι γνωστό, ο παφίτης μελετητής διατηρούσε άριστες σχέσεις· εξάλλου, μια τόσο λεπτομερή στιχομυθία (και σε μια, έτσι κι αλλιώς, ιδιωτική συνάντηση των δύο ποιητών στη Λεμεσό) δεν θα μπορούσε να τη γνώριζε κάποιος μη αυτήκοος μάρτυρας· ως μην ξεχνάμε, άλλωστε, ότι και σε άλλες περιπτώσεις ο Δ. Λιπέρτης έχει διασώσει σημαντικές πληροφορίες για τη ζωή και το έργο του Β. Μιχαηλίδη· π.χ., σε επιστολή του (από Λευκωσία, 2.6.1934) προς τον Γλ. Αλιθέρση, αναφέρει, ανάμεσα σε άλλα, ότι ο Β. Μιχαηλίδης «πριν ή αναχωρήση δια το εξωτερικόν, έγγραφε επί του τοίχου ενός δωματίου της Μητροπόλεως [στη Λάρνακα] το κάτωθι ποίημα [εννοεί το άτιτλο ποίημα που ξεκινά με τον στίχο «Στ' ανάκτορά σου, άνασσα, να μεταβώ σκοπεύω»], και τούτο δια να πειράξη τον μητροπολίτην Κυπριανόν, όστις, ως σας είπον, δεν τον είχε περί πολλού».¹²

Τη συνάντηση των δύο ποιητών πρέπει να την τοποθετήσουμε, αρχικά, ανάμεσα στα χρόνια 1879-1901, όταν δηλαδή ο Β. Μιχαηλίδης εργαζόταν ως επιστάτης στο Νοσοκομείο της Λεμεσού.¹³ Ωστόσο, το μεγάλο αυτό διάστημα θα μπορούσε ίσως να περιοριστεί, γιατί, σύμφωνα με τον Α. Φιλίππου, ο Δ. Λιπέρτης επισκέφτηκε τον Β. Μιχαηλίδη «όταν εμεγάλωσε»· επομένως, ο terminus post quem πρέπει να τοποθετηθεί τουλάχιστον 8-10 χρόνια αργότερα, αφού το 1879 ο Δ. Λιπέρτης ήταν μόλις 13 χρόνων. Από την άλλη όμως, αν και ο Β. Μιχαηλίδης χρησιμοποιεί στην παραπάνω στιχομυθία τον υποκοριστικό/θωπευτικό τύπο «Δημητράκης», θα ήταν παρακινδυνευμένο να περιοριστεί και ο terminus ante quem, όχι μόνο γιατί ο Β. Μιχαηλίδης ήταν, έτσι κι αλλιώς, δεκαεπτά χρόνια μεγαλύτερος (και, άρα, θα δικαιολογούνταν, ενμέρει, μια τέτοια επιλογή), αλλά και γιατί, αν κρίνουμε από τους τίτλους ακόμη και εργασιών που δημοσιεύτηκαν ύστερα από τον θάνατο του Δ. Λιπέρτη, φαίνεται ότι μερικά άτομα από το οικογενειακό και το φιλικό περιβάλλον του χρησιμοποιούσαν συνήθως τον υποκοριστικό τύπο του ονόματός του (βλ., π.χ., τη μεταθανάτια εργασία του Σ. Χρίστη με τίτλο «Δημητράκης Θεοφάνη Λιπέρτης...», Πάφος 10,4-6, Απρ.-Ιούν. 1945, σσ. 77-90).

Πάντως, η φιλολογική έριδα που χώρισε τους μελετητές σε «μιχαηλιδικούς» και «λιπερτικούς» (και εκδηλώθηκε κυρίως μέσα από τις στήλες των περ. *Κυπριακά Γράμματα* και *Πάφος*) δεν πρέπει να άφησε ανεπηρέαστο τον Δ. Λιπέρτη, ιδιαίτερα από τα τέλη του 1934 κ.ε.¹⁴ Άλλιώς πώς θα μπορούσε να εξηγήσει κανείς το μένος του απέναντι στον Α. Κ. Ιντιάνο,¹⁵ ο οποίος ήταν ο πιο ένθερμος θιασώτης της ποίησης του Β. Μιχαηλίδη, αλλά και ο μελετητής που

τοποθέτησε την ποίηση του Δ. Λιπέρτη στις πραγματικές της διαστάσεις, απομυθοποιώντας τις διάφορες διθυραμβικές κρίσεις που διατυπώθηκαν για το έργο του κατά καιρούς; Από τη στιγμή, λοιπόν, που ο Δ. Λιπέρτης ένοιωθε πικραμένος από τη στάση του Α. Κ. Ιντιάνου, είναι λογικό να υποθέσει κανείς ότι από το 1934 κ.ε. άρχισε να αντιμετωπίζει ανταγωνιστικά και την ποίηση του Β. Μιχαηλίδη. Αρκεί να αναφέρουμε εδώ ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα κειμένου του Γλ. Χρίστη, ο οποίος είναι συγγενής του Δ. Λιπέρτη: «Θυμάμαι τον βάρδο της Κύπρου ή τον “εθνικό ποιητή” της Κύπρου, όπως τον απεκάλεσαν, Δημήτρη Λιπέρτη. Σε προχωρημένη ηλικία. [...] Δυο καλά λογοτεχνικά περιοδικά εκδίδονταν τότε. Τα *Κυπριακά Γράμματα* και η *Πάφος*. [...] Για κάποιο λόγο η *Πάφος* πρόβαλλε πολύ τον Λιπέρτη και τα *Κυπριακά Γράμματα* τον άλλο βάρδο της Κύπρου, Βασιλή Μιχαηλίδη. Ο Λιπέρτης έβλεπε σαν να γινότανε σε βάρος του η προβολή του δεύτερου κι αυτό τον πίκραινε».¹⁶

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Για την πατρότητα της ανυπόγραφης αυτής βιβλιοκρισίας βλ. Α. Περνάρης, «Η κριτική των εφημερίδων», *Πάφος* 3,1 (Γεν.-Φλεβ. 1938) 60-61.
2. Ο Β. Μιχαηλίδης συνέθεσε και σε άλλες περιπτώσεις αυτοσχέδιους στίχους· βλ., π.χ., Κ. Ιωάννου, «Δυο σημειώματα για τον Βασιλή Μιχαηλίδη», *Μικροφιλολογικά* 32 (Φθινόπωρο 2012) 21.
3. Για το διάστημα της παραμονής του Β. Μιχαηλίδη στη Λάρνακα βλ. Α. Παπαλεοντίου, *Βασιλῆς Μιχαηλίδης, Επιλεγμένα ποιήματα*, Λευκωσία, Μικροφιλολογικά, 2013, σσ. 257-258.
4. Πάντως, είναι αξιοπερίεργο το ότι οι εκδόσεις των Γ. Κατσούρη και Κ. Βασιλείου, οι οποίες κυκλοφόρησαν από το 2002 κ.ε., δεν έχουν προσέξει το συγκεκριμένο δίστιχο, μολονότι είχε αποθησαυριστεί προηγούμενος στη *Βιβλιογραφία κυπριακής λογοτεχνίας... των Φ. Σταυριδῆ, Λ. Παπαλεοντίου και Σ. Παύλου* (Λευκωσία, Μικροφιλολογικά, 2001, σ. 261).
5. Ο Μ. Πιερῆς αναφέρει ότι το δίφυλλο αυτό τυπώθηκε από τον ίδιο τον Α. Κ. Ιντιάνο! (*Βασιλῆς Μιχαηλίδης: Η ρωμιοσύνη ἐν' φυλῇ συνόττῳ του κόσμου*, Λευκωσία, Θ.Ε.ΠΑ.Κ., 2009, σ. 150), ενώ η ίδια πληροφορία αναπαράγεται ανεξέταστα και από τον Γ. Κατσούρη (*Βασιλῆς Μιχαηλίδης: Η ζωῆ, η προσωπικότητα και το ἔργο του*, τ. 1, Λευκωσία, Χρ. Ανδρέου, 2002, σ. 261). Για το θέμα αυτό βλ. και Α. Παπαλεοντίου - Κ. Ιωάννου, *Μυλλωμένα τραγούδια του Βασιλῆ Μιχαηλίδη...*, Λευκωσία, Μικροφιλολογικά, 2012, σσ. 9-10.
6. Για τη χρονολόγηση του «*Αμολόητου*» βλ. Α. Παπαλεοντίου - Κ. Ιωάννου, *Αδημοσίετες επιστολές και άγνωστα ποιήματα του Βασιλῆ Μιχαηλίδη...*, Λευκωσία, Μικροφιλολογικά, 2012, σ. 6· Α. Παπαλεοντίου, ό.π. (σημ. 3), σ. 185. Επομένως, ακόμη και αν ισχύει η μαρτυρία του Ι. Γ. Καραγεωργιάδη, ότι ο Β. Μιχαηλίδης, επιστρέφοντας από την Ιταλία και προτού καταταγῆ ως εθελοντής στον ελληνικό στρατό (δηλαδή ανάμεσα στα χρόνια 1877-1878), προσπάθησε να αναζητήσῃ εργασία στην Αίγυπτο, δεν συνδέεται ασφαλώς με όσα αναφέρει ο Α. Φιλίππου, αφού το ενδεχόμενο αυτό προηγείται της γραφῆς του ποιήματος· για τη (μάλλον ανεξакριβῶτη) μαρτυρία του Ι. Γ. Καραγεωργιάδη βλ. Α. Παπαλεοντίου, ό.π. (σημ. 3), σ. 260.
7. Ε. Θ. Σουλογιάννης, *Η εκδοτική δραστηριότητα των Ελλήνων στην Αίγυπτο...*, Αθήνα, Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού - Ε.Λ.Ι.Α., 1997, σ. 17. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Ε. Μιχαηλίδη, η εφ. *Σύνδεσμος*, και, από το 1896 κ.ε., *Νέος Σύνδεσμος*, εξακολουθούσε να τυπώνεται και αρκετά χρόνια ύστερα από το 1900 (Ε. Μιχαηλίδης, *Πανόραμα...*, Αλεξάνδρεια 1972, σ. 89). Επομένως, είτε η εφημερίδα αυτή τυπωνόταν στο ομώνυμο τυπογραφείο μόνο τα χρόνια 1889/1890-1900 και, αργότερα, σε κάποιο άλλο τυπογραφείο (σε ποιο όμως, αφού, σύμφωνα με τον Ε. Θ. Σουλογιάννη, το επόμενο ελληνικό τυπογραφείο στο Πορτ Σάντ λειτουργῆσε το 1920;) είτε η μαρτυρία του Ε. Θ. Σουλογιάννη είναι ανακριβῆς. Πάντως, αν προσθέσουμε σε αυτά τη μαρτυρία του Τ. Ανθῆα, ο οποίος, σε συνάντησή του με τον διευθυντή της εφημερίδας αυτής στο Πορτ Σάντ το 1937, αναφέρεται ανάμεσα σε άλλα και στο «πρωτόγονο πιεστήριο του τυπογραφείου» (εφ. *Πρωινή*, 3.2.1937), τότε οι πληροφορίες του Ε. Θ. Σουλογιάννη είναι ακόμη πιο επισφαλές.
8. Ε. Θ. Σουλογιάννης, ό.π. (σημ. 7).
9. Τ. Ανθῆας, «*Εντυπώσεις και σκίτσα από τη χώρα του Νείλου...*», εφ. *Πρωινή*, 3.1.1937. Οι ταξιδιωτικές αυτές εντυπώσεις του Τ. Ανθῆα από την Αίγυπτο αναδημοσιεύθηκαν πρόσφατα από

τον Α. Κλ. Σοφοκλέους: «*Στη χώρα του Νείλου*». Ταξιδεύοντας στην Αίγυπτο..., Λευκωσία, Εν Τύποις, 2012. Ωστόσο, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι τέτοιες εργασίες πρέπει, πάνω απ' όλα, να είναι στοιχειωδώς σχολιασμένες και να συνοδεύονται από ένα αναλυτικό ευρετήριο κύριων ονομάτων. Επίσης, ας σημειωθεί α) ότι τα κείμενα του Τ. Ανθία στη λευκωσιάτικη εφ. *Πρωινή* δεν δημοσιεύτηκαν «από τις 13 Δεκεμβρίου μέχρι το τέλος Ιανουαρίου 1937» (Σοφοκλέους, ό.π., σ. 10), αλλά μέχρι τις 5.2.1937 και β) ότι δεν πρόκειται για «ανταποκρίσεις» του Τ. Ανθία από την Αίγυπτο (ό.π.), αλλά για ταξιδιωτικές εντυπώσεις και φιλολογικά σκίτσα που δημοσιεύτηκαν ύστερα από την επιστροφή του στην Κύπρο: «Από αύριον Κυριακή [13.12.1936] εις την *Πρωινή*: «*Εντυπώσεις και σκίτσα από την χώραν του Νείλου*» του επανακάμφαντος συνεργάτου μας Τεύχρου Ανθία» (εφ. *Πρωινή*, 12.12.1936).

10. Για τον Γ. Βοντιτσιάνο (1849-1924), ο οποίος ήταν συνομήλικος του Β. Μιχαηλίδη, βλ. Α. Κουδουνάρης, *Μερικαί παλαιαί οικογένειαι της Κύπρου*, Λευκωσία 1972, σ. 21. Επίσης, σύμφωνα με την εφ. *Σάλλπιγξ* (21.5.1894), ο Γ. Βοντιτσιάνος, «δυνάμει τού περί φαρμακοποιών νόμου», εργαζόταν ως αναγνωρισμένος «υπό της κυβερνήσεως» φαρμακοποιός.

11. Η σημασία «160 οκάδες» δόθηκε από τον Λ. Φιλίππου. Σύμφωνα με τον Κ. Γ. Γιαγκουλλή (Θησαυρός της μεσαιωνικής και νεότερης κυπριακής διαλέκτου, Λευκωσία 2014, σ. 196), η λ. «καρατέλλον» ανάγεται στην ιταλ. λ. «caratello» και σημαίνει «μικρό βραέλι» και, μτφ., «πάρα πολύ, άφθονο (ποσότητα)».

12. Π. Παρασκευάς, *Δημήτρης Λιπέρτης...*, τ. 1, Λευκωσία, Χρ. Ανδρέου, 1988, σ. 269.

13. Για τη χρονική διάρκεια της εργασίας του Β. Μιχαηλίδη ως επιστάτη στο Νοσοκομείο της Λεμεσού βλ. Λ. Παπαλεοντίου, ό.π. (σημ. 3), σσ. 260, 275.

14. Για τη διαμάχη αυτή βλ. ενδεικτικά, Κ. Νικολαΐδης, «Η περί του Βασίλη Μιχαηλίδη και Δημήτρη Λιπέρτη φιλολογική έρις...», στον τόμο Κ. Νικολαΐδης (επιμ.), *Δημήτρης Λιπέρτης...*, Λευκωσία, ΠΥΥΠΠ, 2011, σσ. 55-76.

15. Για το θέμα αυτό βλ. Κ. Ιωάννου, «Ο Δημήτρης Λιπέρτης του Αντώνη Κ. Ιντιάνου», *Ακτή* 81 (Χειμώνας 2010) 65-76 (αναδημ. στον τόμο Κ. Νικολαΐδης, επιμ., ό.π., σημ. 14, σσ. 77-87).

16. Γλ. Χρίστης, «Δημήτρης Λιπέρτης», *Ποικίλα ψήγματα γραφής*, Λευκωσία, ΜΑΜ, 2003, σ. 122. Η υπογράμμιση δική μας.

Κυριάκος Ιωάννου

Μερικά στοιχεία για τον Βασίλη Μιχαηλίδη από το αρχείο του Κώστα Προυσή

Ο Κώστας Προυσής (1911-1993) δεν ασχολήθηκε συστηματικά με το πρόσωπο και το ποιητικό έργο του Β. Μιχαηλίδη. Όμως, ως διευθυντής του περ. *Κυπριακά Γράμματα*, είχε συμβάλει στην ετοιμασία του σχετικού αφιερωματικού τεύχους, παρόλο που αυτό κυκλοφόρησε με αρκετή καθυστέρηση τον Αύγουστο 1940, όταν είχε αναλάβει τη διεύθυνση του περιοδικού ο Νίκος Κραυδιώτης. Εδώ ο Κ. Προυσής συμμετέχει με ένα σύντομο κείμενο, στο οποίο δίνει πληροφορίες για τις προσπάθειες που έγιναν από το 1935 για την ετοιμασία του αφιερώματος και για μια έκδοση των Απάντων ή έστω μια επιλογή με ιδιωματικά ποιήματα του Β. Μιχαηλίδη (μια ανθολόγηση υλοποιήθηκε το 1942 από τον Α. Ιντιάνο). Αρκετά χρόνια αργότερα, εγκατεστημένος πια μόνιμα στην Αμερική από το 1948, ο Προυσής εργάστηκε και για την ετοιμασία της αγγλόγλωσσης έκδοσης *Poems of Cyprus. A selection from the work of Vassilis Michaelides and Dimitris Lipertis*, Nicosia, Printing Office of the Republic of Cyprus, 1970, όπου προτάσσεται δική του εισαγωγική μελέτη.

Στο πλούσιο αρχείο του Κ. Προυσή, το οποίο έχει κατατεθεί στη Βιβλιοθήκη

του Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου (Λευκωσία) μαζί με ολόκληρη τη βιβλιοθήκη του,¹ σώζονται μερικά ενδιαφέροντα στοιχεία για τον Β. Μιχαηλίδη και το έργο του. Τα παρουσιάζουμε εδώ συνοπτικά:

α) Βασίλης Μιχαηλίδης, *Η ασθενής λύρα*, λυρικά ποιήματα, Λεμεσός 1882. Η πρώτη ποιητική συλλογή του Β. Μιχαηλίδη ήταν αρκετά δυσεύρετη, όταν ετοιμαζόταν το αφιερωματικό τεύχος των *Κυπριακών Γραμμάτων*.

β) Σάββας Θ. Χρίστης, «Κυπριακά μνημόσυνα. Βασίλης Μιχαηλίδης (Δευτερολογίου 1940)». Κείμενο ομιλίας του δημοτικιστή Σάββα Χρίστη (1887-1973), το οποίο προοριζόταν να διαβαστεί στις 7 Ιουλίου 1940 σε θρησκευτικό μνημόσυνο στην Κερύνεια για την επέτειο της 9ης Ιουλίου 1821, αλλά εκφωνήθηκε τελικά δυο βδομάδες αργότερα (στις 21.7.1940) σε «πνευματικό μνημόσυνο» το οποίο διοργάνωσε η «Φιλόπτωχος Αδελφότης Κυριών Λατίνθου» στην ομώνυμη κωμόπολη. Ο Σ. Χρίστης έστειλε το κείμενο αυτό στα *Κυπριακά Γράμματα*, αλλά δεν δημοσιεύτηκε. Άλλωστε μόλις είχε κυκλοφορήσει το τεύχος-αφιέρωμα στον Β. Μιχαηλίδη (αρ. 62, Αύγ. 1940), ενώ στα αμέσως επόμενα τεύχη περιλήφθηκαν δυο κείμενα του Σ. Χρίστη με αφορμή το δημοσίευμα του Τ. Ανθία «Γύρω από τα μνημόσυνα του Βασίλη Μιχαηλίδη» (τχ. 62, σσ. 106-109 [=110-113]): Η εκτενής επιστολή του Σ. Χρίστη (τχ. 63, σσ. 246-249) παρουσιάζεται μαζί με απάντηση του Ανθία (τχ. 63, σσ. 249-250)· ακολουθούν ανταπάντηση του Χρίστη (τχ. 64, σσ. 285-286) και η «τελευταία απάντηση» του Ανθία (τχ. 64, σσ. 287-288). Ύστερα από τις παρεμβάσεις αυτές, ενδεχομένως θεωρήθηκε ότι δεν χρειαζόταν να δημοσιευτεί το κείμενο ομιλίας του Σ. Χρίστη, το οποίο όμως παρουσιάζει ενδιαφέρον και αξίζει τον κόπο να παρουσιαστεί με άλλη ευκαιρία.

γ) Σειρά ιδιωματικών ποιημάτων του Β. Μιχαηλίδη, μεταγλωττισμένα στη νεοελληνική διά χειρός Κ. Προυσή. Πρόκειται για τα ποιήματα που επιλέχθηκαν για την αγγλική έκδοση του 1970, τα οποία χρειάστηκε να αποδοθούν στη νεοελληνική από τον Κ. Προυσή (αυτό επιβεβαιώνεται και από τον Π. Σέργη, μορφωτικό λειτουργό του Υπουργείου Παιδείας, που προλόγισε το βιβλίο), για να τα μεταφράσει στα αγγλικά ο Athan Anagnostopoulos. Την αγγλική αυτή μετάφραση την επεξεργάστηκαν στη συνέχεια οι Kinereth Gensler και Ruth Whitman. Τα ποιήματα αυτά είναι: «Η 9η Ιουλίου 1821...», «Η Χιώτισσα», «Η Ανεράδα», «Η Κύπρος στην μάναν της», «Η Κύπρος προς τους λέγοντας ότι δεν είναι ελληνική» και «Το πευκάρι». Ας σημειωθεί εδώ ότι και άλλοι (λ.χ. οι Θ. Περίδης και Φαίδων Προκοπίου) δοκίμασαν κατά καιρούς να μεταγλωττίσουν στη νεοελληνική ιδιωματικά ποιήματα του Β. Μιχαηλίδη· ωστόσο κανένας δεν θα μπορούσε να αποδώσει με τέτοιες μεταγλωττίσεις την ποιητική αξία των ιδιωματικών ποιημάτων.

δ) «Βασίλης Μιχαηλίδης και Δ. Θ. Λιπέρτης, Selected Bibliography». Τον Νοέμβριο του 1976 ο Κ. Προυσής καταγράφει σε μια δακτυλογραφημένη σελίδα γνωστές εκδόσεις έργων των Μιχαηλίδη και Λιπέρτη και σχετική βιβλιογραφία.

ε) «Vassilis Michaelides» (σσ. 1-13). Εκτενής παρουσίαση της πρώτης έκδοσης του *Απάντων* (1987) του Β. Μιχαηλίδη και ειδικά της σχετικής μονογραφίας του Γ. Κατσούρη. Το δακτυλογραφημένο αυτό κείμενο είναι γραμμένο στα αγγλικά και ενδέχεται να έχει δημοσιευτεί σε αγγλόγλωσσο έντυπο· δυστυχώς δεν έχει εντοπιστεί σχετική δημοσίευση.

στ) Δυο ενδιαφέροντα σημειώματα του Κ. Προυσή για τον Β. Μιχαηλίδη, τα οποία μεταφέρουμε εδώ:

10 Ιούνη 1988. Η ποίηση του Β. Μ. έχει πρώτα και κύρια κοινωνική σημασία. Τείνει προς κοινωνικούς σκοπούς, θέλει να εξυπηρετήσει τις ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας, προσπαθεί να διδάξει, να καθοδηγήσει, να κρίνει και κατακρίνει και επικρίνει τη σύγχρονη κοινωνία, τα καλά και τα κακά της. Ο Β. Μ. σάμπως να ξαναφέρει την αρχαία ελληνική σημασία, τότε που η ποίηση ήταν κοινωνική λειτουργία, εκπληρούσε σκοπούς κοινωνικούς.

Μήπως ο Βασ. Μιχ. επηρεάστηκε από τον Καβάφη για να εκδίδει τα «μονόφυλλα» ποιήματά του; Γιατί ο Καβάφης δεν είναι δυνατό να επηρεάστηκε από το Β. Μ. Είναι, σίγουρα, διαφορετικοί οι λόγοι και οι σκοποί που κίνησαν τους δυο ποιητές να βγάξουν «μονόφυλλα», ωστόσο είναι πολύ ενδιαφέρουσα η σύμπτωση, αν είναι «σύμπτωση». Να εξετάσω το ζήτημα... / Κ. Μ. Π. / 4 Ιουλίου 1988.

Σχετικά με το ζήτημα που τίθεται στο δεύτερο σημείωμα, χρειάζεται να διευκρινίσουμε τα παρακάτω: Το πιθανότερο είναι ότι ο Β. Μιχαηλίδης δεν γνώριζε την ποίηση του Καβάφη ούτε την τακτική του τελευταίου να τυπώνει και να διανέμει ποιήματά του σε μονόφυλλα. Ο Καβάφης, αντίθετα, είχε στη βιβλιοθήκη του την έκδοση των *Ποιημάτων* (1911) του Β. Μιχαηλίδη και μάλιστα, όπως υπονοείται από τα αναγνωστικά του ίχνη, διάβασε και ξεχώρισε τα ιδιωματικά ποιήματά του. Όμως δεν θα πρέπει να μας διαφεύγει μια ουσιώδης διαφορά: Ο Β. Μιχαηλίδης τυπώνει ποιήματά του σε μονόφυλλα, όχι με δική του πρωτοβουλία ή με δικά του έξοδα (όπως συμβαίνει με τον Καβάφη). Ορισμένα επετειακά ποιήματα του Μιχαηλίδη τυπώνονται σε μονόφυλλα από εκδότες εφημερίδων της Λεμεσού με τις οποίες συνεργάζεται (*Αλήθεια*, *Σάλπιγξ*, *Κήρυξ*), για να διανεμηθούν μαζί με πρωτοχρονιάτικα φύλλα· κι αυτό θα πρέπει να συνδεθεί με την αντίστοιχη τακτική που είχαν οι ελληνικές εφημερίδες κατά τον 19ο αιώνα να κυκλοφορούν με πρωτοχρονιάτικο ποίημα. Διαφορετική είναι η περίπτωση του δημοφιλή «Αμολόητου», που τυπώνεται σε μονόφυλλο από τον λεμεσιανό εκδότη Χρίστο Ανδρέου, αργότερα και από άλλους.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Για το αρχείο του Κ. Προυσή βλ. τη σχετική εισήγηση του Δ. Θεοδούλου στην έκδοση: *Κώστας Προυσής (1911-1993). Πρακτικά Ημερίδας για τα εκατό χρόνια από τη γέννησή του, Λευκωσία, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', 2012, σσ. 51-62.*

Λευτέρης Παπαλεοντίου

Καβαφικά ίχνη σε σημειώματα του περιοδικού *Αλεξανδρινή Τέχνη*

Κατά τη χρονική περίοδο 1926-1932 στη Βιβλιοθήκη του Κ. Π. Καβάφη παρατηρείται αύξηση των βιβλίων που δέχεται ο ποιητής τιμητικά, δώρα από τους συγγραφείς τους.¹ Νομίζω ότι το φαινόμενο αυτό δεν συνδέεται μόνο με την εξάπλωση της φήμης του ποιητικού του έργου και του τρόπου κυκλοφορίας του (άλλωστε πολλοί συγγραφείς του έστελναν βιβλία τους με την ελπίδα ότι ο Καβάφης θα ανταποδώσει και θα τους στείλει ένα σώμα με τυπωμένα *feuilles volantes*, με τα πιο πρόσφατα ποιήματά του), αλλά κυρίως με το γεγονός ότι κατά την περίοδο αυτή κυκλοφορεί το περιοδικό *Αλεξανδρινή Τέχνη*. Αν εξετά-

σουμε προσεκτικά τον σχετικό στατιστικό πίνακα, θα δούμε ότι η Βιβλιοθήκη του από το 1898 πλουτιζόταν με 16 έως 26 βιβλία τον χρόνο. Από αυτά, τα βιβλία που λάμβανε τιμητικά για γιορτές ή από συναδέλφους του λογοτέχνης δεν ξεπερνούσαν τα 1 έως 5 βιβλία τον χρόνο. Αλλά το 1923 βλέπουμε ότι από τα 21 βιβλία τα 12 είναι δώρα· το 1924, τα 12 από τα 16· το 1925, τα 11 από τα 16· και το 1926, τα 11 από τα 22. Από το 1927 τα πράγματα αλλάζουν: τα 23 από τα 28 βιβλία είναι δώρα· το 1928, τα 13 από τα 24· το 1929, τα 17 από τα 20· το 1930, τα 14 από τα 23· το 1931, τα 12 από τα 18· το 1932, τα 14 από τα 21· ενώ τη χρονιά του θανάτου του μόνο 1 στα 13 είναι δώρο, αλλά, ως γνωστό, πέθανε στις αρχές του χρόνου, τον Απρίλη.

Η Αλεξανδρινή Τέχνη κυκλοφόρησε από τον Δεκέμβρη του 1926 ως τον Δεκέμβρη του 1931.² Στην αρχή διευθυντής της ήταν ο Α. Γ. Συμεωνίδης, ο οποίος υπέγραφε μερικά του άρθρα και με το ψευδώνυμο Τάσος Χλωρός. Μετά το πέμπτο τεύχος του πρώτου τόμου τον διαδέχτηκε η Ρίκα Αγαλλιανού-Σεγκοπούλου, που ήταν τότε παντρεμένη με τον μέλλοντα κληρονόμο του Καβάφη Αλέκο Σεγκόπουλο και ζούσαν σε ένα διαμέρισμα ακριβώς κάτω από το διαμέρισμα του ποιητή. Η Ρίκα Σεγκοπούλου δεν εκτελούσε μόνο χρέη «άτυπης γραμματέα» του ποιητή, αλλά είχε και τη διαχείριση και επιλογή κειμένων στο περιοδικό. Η ίδια έγραφε ένα μεγάλο αριθμό από αυτά, μερικά τα υπέγραφε και με το ψευδώνυμο Κλέων Βέριος ή μόνο με τα αρχικά της (Ρ. Σ. ή Ρ.). Ήταν κοινό μυστικό ότι η κινητήρια δύναμη και ο οικονομικός υποστηρικτής του περιοδικού ήταν ο ίδιος ο Καβάφης, παρά την κατηγορηματική διάψευση: «Τα σημειώματά μας γράφονται από τη Σύνταξη του περιοδικού μας με την οποία ο Κ. Καβάφης δεν έχει σχέση» (τόμ. 1, τχ. 5, Απρ.1927, σ. 38). Ένας άλλος στόχος του περιοδικού ήταν να δημοσιεύει ποιήματα του Καβάφη, γιατί οι σχέσεις του ποιητή με τις εκδόσεις του Στέφανου Πάργα είχαν διαταραχτεί εκείνη την εποχή και χρειαζόταν ένα έντυπο για να αντικρούει εχθρικά προς το έργο και το πρόσωπό του άρθρα και να δίνει χώρο σε συγγραφείς φιλικά διακείμενους προς το έργο του και μιμητές του.

Οι συγγραφείς, κυρίως οι προερχόμενοι από την Ελλάδα, έστελναν κείμενά τους με την ελπίδα να γίνει γνωστό το έργο τους στην πνευματική και εμπορική αγορά της ομογενειακής Αιγύπτου ή για να ακούσουν την άποψη του Καβάφη. Τα βιβλιοκριτικά άρθρα της Αλεξανδρινής Τέχνης δημοσιεύονταν συνήθως ανυπόγραφα ή με τα αρχικά του συγγραφέα, ενώ τα σχόλια στο τέλος κάθε τεύχους ήταν ανυπόγραφα. Στη στήλη «Βιβλία που λάβαμε» δηλώνονταν τα βιβλία και διάφορα έντυπα που στέλνονταν στο περιοδικό· για αρκετά από αυτά δημοσιεύονταν σύντομη βιβλιοκριτική σε επόμενο τεύχος.³ Δυστυχώς δεν γνωρίζουμε την τύχη πολλών τέτοιων βιβλίων, γιατί τα περισσότερα δεν έχουν διασωθεί στη βιβλιοθήκη του Καβάφη. Από το πρώτο τεύχος το περιοδικό ενημέρωνε πως δημοσίευε κριτική για βιβλία που αποστέλλονταν σε δύο αντίτυπα (όπως άλλωστε συνηθιζόταν σε πολλά περιοδικά).

Ο Καβάφης υπογράφει μόνο τα ποιήματά του. Δεν εμφανίζεται να απαντά σε αρνητικές κριτικές ή σε μεταφράσεις του έργου του, αλλά εικάζεται ότι πολλά από τα ανυπόγραφα σημειώματα τα έχει γράψει ή υπαγορεύσει ο ίδιος. Πάντως θα πρέπει να τα διάβαζε και να έδινε την έγκρισή του. Ο Τ. Μαλάνος γράφει στον Γ. Σεφέρη: «διαβάζοντας, τώρα, τις διάφορες ανυπόγραφες σημειώ-

σεις του περιοδικού *Αλεξανδρινή Τέχνη*, μπορώ εύκολα να σου ξεχωρίσω τί σ' αυτές είναι δικό του [του Κ. Π. Καβάφη] ή ξένο». ⁴ Εξάλλου ο Σ. Τσίρκας μετέφερε στον Γ. Π. Σαββίδη την πληροφορία ότι το άρθρο του Κλ. Βέριου (ψευδ. της Ρίκας Σεγκοπούλου) «Πάνω σε μια παρατήρηση του Κλέωνα Παράσχου» ⁵ ήταν γραμμένο από τον Καβάφη. Ο Τσίρκας ζούσε τότε στο Κάιρο, αλλά ήταν γνωστός στην Αλεξάνδρεια και γνώριζε προσωπικά τον Καβάφη. Μάλιστα η *Αλεξανδρινή Τέχνη* είχε δημοσιεύσει το ποίημά του «Pot-Pourri» (τόμ. 4, τχ. 5, Μάιος 1930, σ. 140) με το πραγματικό του όνομα: Γιάννης Χατζηαντρέας. ⁶ Ο Σαββίδης ταυτοποίησε επίσης άλλα δύο ανυπόγραφα σημειώματα και τα απέδωσε στον Καβάφη: το πρώτο (τόμ. 1, τχ. 6, 1927, σσ. 39-40) απαντά στο άρθρο του Τ. Μαλάνου σχετικά με το αν ο Καβάφης επαναλαμβάνεται και το δεύτερο (τόμ. 4, τχ. 9-10, (Σεπτ.-Οκτ. 1930), σ. 304) είναι απάντηση σε σχόλιο του Louis Roussel για το ποίημα «Παλαιόθεν Ελληνίς». ⁷ Ο Σαββίδης ήθελε να συγκεντρώσει σε βιβλίο και να σχολιάσει όλα αυτά τα ανώνυμα σημειώματα, αλλά δεν ολοκλήρωσε το εγχείρημα. ⁸

Εκτός από τα παραπάνω, δύο βιβλιοκριτικές με τα αρχικά Α. Γ. Σ. [= Αλέξανδρος Γ. Συμεωνίδης] ενδέχεται να απηχούν καβαφικές απόψεις. ⁹ Στον τόμο 5, τχ. 5 (Μάιος 1930) δημοσιεύονται σύντομα σημειώματα για το έργο του Απόστολου Μαμ[μ]έλη *Σκοποί* (Αθήνα 1928) και για το βιβλίο του Agostino J. Sinadino *Poesies 1902-1905* (Παρίσι 1929). Τα συγκεκριμένα βιβλία δεν υπάρχουν στη βιβλιοθήκη του Καβάφη, αλλά σώζονται άλλα έργα των δύο λογοτεχνών: του Μαμμέλη, *Απ' τα σκότη στο φως* (Αθήνα 1924) και *Σταθμοί* (Αθήνα 1928), και του Sinadino δύο σε ιταλική γλώσσα: *Le presenze invisibili* (Αλεξάνδρεια 1898) και *Il Dio dell' attimo. Marginalia* (Αλεξάνδρεια 1910). Η αρχική μου υπόθεση ότι πίσω από τα αρχικά Α. Γ. Σ. κρυβόταν ίσως ο Αλέκος Γ. Σεγκόπουλος δεν ισχύει, γιατί ο τελευταίος συνόδευε εκείνη την εποχή τη σύζυγό του Ρίκα στις Δελφικές Εορτές, απ' όπου έστειλε και μία ανταπόκριση που δημοσιεύεται στο ίδιο τεύχος (σσ. 157-160). ¹⁰ Πάντως, οι απόψεις του Συμεωνίδη για τη Μικρασιατική καταστροφή όπως διατυπώνονται στο κριτικό σημείωμα για την ποιητική συλλογή του Μαμμέλη είναι πολύ κοντά και στα αισθήματα του Καβάφη για το ίδιο θέμα. Γράφει: «Ο ποιητής τραγουδά με πόνο βαθύ τη σφαγή της Σμύρνης και την εθνική συμφορά» και καταλήγει: «Ωραία ποιήματα, εμπνευσμένα απ' τη φρικτή πραγματικότητα του Μικρασιατικού δράματος». Όσο για τη βιβλιοκρισία των ποιημάτων του Sinadino, ο κριτικός δείχνει βαθιά γνώση γάλλων ποιητών και ποιητικών τεχνοτροπιών και κλείνει το σημείωμα με την ακόλουθη παρατήρηση: «Τα κείμενα κλείνουν όλο το άρωμα και τη μέθη των αισθήσεων στην οποία κινούνται οι εκλεπτυσμένες διάνοιες».

Μια αναλυτικότερη και προσεκτικότερη ανάγνωση των ανυπόγραφων αυτών σημειωμάτων, ειδικότερα εκείνων που αναφέρονται σε κρίσεις και μεταφράσεις του Roussel και του Jean Michel, ίσως μας αποκαλύψουν περισσότερα καβαφικά ίχνη και βέβαια όσων στρέφονται εναντίον του Μαλάνου, όπου ο ίδιος ο θιγόμενος αναγνώριζε τον τόνο της φωνής του Καβάφη, όπως πληροφορήσε τον Σεφέρη.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. σχετικό πίνακα στο Μιχαήλα Καραμπίνη-Ιατρού, «*Δυο τρία βιβλία ιστορικοί και ποιηταί. Στατιστική ανάλυση των σωσμένων βιβλίων της Βιβλιοθήκης Καβάφη στο Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού*», *Νέα Εστία*, τόμ. 154, τχ. 1761 (Νοέμβρ. 2003) 700.

2. Αρκετά στοιχεία για το περιοδικό αυτό και τη σχέση του με τον Καβάφη βλ. στην εργασία της Έφης Πέτκου «Το περιοδικό Αλεξανδρινή Τέχνη (1926-1929) και ο Κ. Π. Καβάφης», Κ 20 (Ιούν. 2010) 86-106.
3. Ένα παράδειγμα των κακών σχέσεων Καβάφη και Ξενόπουλου είναι ότι, ενώ ο Ξενόπουλος στέλνει το βιβλίο του *Ο κοσμάκης – Α. Το πρώτο ξύπνημα* Αθήνα, Κολλάρος (τόμ. Δ', τχ. 5, Μάιος 1930, σ. 161), ποτέ δεν βιβλιοκρίνεται. Αλλά στη συνέχεια (τόμ. Ε', τχ. 2, Φεβρ. 1931, σ. 77) δημοσιεύεται αγγελία για «τη δίκαιη εκλογή» του Ξενόπουλου στην Ακαδημία Αθηνών (σ. 77) και η συνέχεια που πήρε από τον τελευταίο ο Κ. Ουράνης με την ευκαιρία αυτή (σσ. 77-78).
4. Γιώργος Σεφέρης & Τίμος Μαλάνος, *Αλληλογραφία (1935-1963)*, επιμ. Δ. Δασκαλόπουλος Αθήνα, Ολκός, 1990, σ. 309, επιστολή αρ. 214.
5. *Αλεξανδρινή Τέχνη*, τόμ. Ζ', τχ. 7 (Ιούνιος 1927) 269-271.
6. Βλ. και Δημήτρης Κόκορης, «Ποιητική σκέψη και έκφραση του πρώιμου Τσίρακα», *Μικροφιλολογία* 31 (2012) 46-49.
7. Γ. Π. Σαββίδης, *Μικρά Καβαφικά*, τ. Α', Αθήνα, Ερμής, 1996, σσ. 80, 81-82.
8. Δημήτρης Δασκαλόπουλος - Μαρία Στασινοπούλου, *Ο Βίος και το έργο του Κ. Π. Καβάφη*. Νέα έκδοση συμπληρωμένη, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2013, σ. 117.
9. *Η Βιβλιοθήκη Κ. Π. Καβάφη*. Καταγραφή επιμέλεια Μιχαήλα Καραμπίνη-Ιατρού, Αθήνα, Ερμής, 2003, σσ. 31, 119-120.
10. Η παρουσία του ζεύγους Σεγκόπουλου στους Δελφούς επιβεβαιώνεται και από επιστολή (25.5.1930) του Σικελιανού προς αυτούς. Βλ. Α. Σικελιανός, *Γράμματα*, τ. Α', επιμ. Κ. Μπουρναζάκης, Αθήνα, Ίκαρος, 2000, σ. 625.

Μιχαήλα Καραμπίνη-Ιατρού

Ο Ναπολέων Λαπαθιώτης και ο «Βαρόνος Τοκόλπο του Ψευδονόματός μου»

Στου Πέτρου τις ρετσινάτες Πέμπτες

Στη συνεργασία του στο δεύτερο αφιέρωμα της *Νέας Εστίας* στον Λαπαθιώτη (τχ. 881, 15 Μαρτ. 1964) ο Κλέων Παράσχος αναφέρεται, μεταξύ άλλων, και στις κάθε είδους φάρσες, γνωστές και από άλλες μαρτυρίες, που το «εύοσμον ρόδον» συνήθιζε κατά καιρούς να σκαρώνει τόσο σε προσωπικό επίπεδο όσο και με κάποιες, ψευδώνυμες συνήθως, δημοσιεύσεις του σε διάφορα έντυπα της εποχής του. Μνημονεύει, μάλιστα, μόνον αυτούς, την εξής περίπτωση:

Κάποτε, στην εφημερίδα «Έθνος», δημοσίευε [ο Λαπαθιώτης] μεταφράσεις ξένων διηγημάτων. Ο συγγραφέας ενός από τα διηγήματα αυτά ήταν ο... πασίγνωστος «Baron Letruc de Monfaunom» [sic], δηλαδή ο «Βαρόνος Τοκόλπο του Ψευδονόματός μου». Το διήγημα ήταν του Λαπαθιώτη και είχε επινοήσει ένα συγγραφέα, βαρόνο κιόλα, για να το περάσει για ξένο.¹

Πράγματι, όπως προκύπτει από την αποδελτίωση του Έθνους (συγκεκριμένα: των ετών 1922-1925), ο Λαπαθιώτης αρχίζει να συνεργάζεται τακτικά με την εφημερίδα από τον Ιούνιο του 1923, μετά τη δημοσίευση μιας επιστολής του, σχετικά με τον γάλλο συγγραφέα Πιέρ Λοτί, που δημοσιεύτηκε πρωτοσέλιδα κατά το ίδιο χρονικό διάστημα.² Οι συνεργασίες του αποτελούν, κυρίως, μεταφράσεις («αποδόσεις» ή «προσπάθειες» θέλει ο ίδιος κάποιες από αυτές) έργων άγγλων και γάλλων, ως επί το πλείστον, λογοτεχνών, χωρίς να λείπουν,

ωστόσο, και ευάριθμα πρωτότυπα κείμενα του ίδιου, λογοτεχνικού και μη χαρακτήρα, δημοσιευμένα με το πραγματικό του όνομα.³

Η πρώτη μετάφρασή του, που εγκαινιάζει και τη συνεργασία του με τη «Φιλολογική στήλη» της εφημερίδας (βασικός συντάκτης της οποίας ήταν τότε ο χαλκέντερος μεταφραστής Κώστας Τρικογλίδης), περιλαμβάνει τέσσερα πεζοτράγουδα από τη συλλογή *Απλοί σκοποί* του γάλλου (;) (τουλάχιστον αυτό υποδεικνύει αρχικά το όνομά του) συγγραφέα Montfonon. Έκτοτε, δηλαδή από τις 24 Ιουνίου 1923, και μέχρι τη λήξη της τακτικής συνεργασίας του Λαπαθιώτη με την εφημερίδα, τον Μάρτιο του 1924, θα δημοσιευθούν (πάντα πρωτοσέλιδα) συνολικά δεκαέξι μεταφράσεις από το έργο του Montfonon, που περιλαμβάνουν αποκλειστικά πεζά ποιήματά του, σαράντα δύο τον αριθμό.⁴

Το γεγονός, βέβαια, ότι γάλλος συγγραφέας με αυτό το όνομα δεν υπάρχει, σε συνδυασμό με την παραπάνω αναφορά του Παράσχου, μας οδηγεί εύλογα στην υπόθεση ότι πιθανότατα έχουμε να κάνουμε με ακόμα ένα, άγνωστο μέχρι σήμερα, ψευδώνυμο του Λαπαθιώτη.⁵ Η υπόθεση μετατρέπεται σε βεβαιότητα μετά τη σύγκριση των μεταφρασμάτων αυτών με επώνυμα δημοσιευμένα πεζά ποιήματα του Λ.

Όταν οι δημοσιεύσεις του στη «Φιλολογική στήλη» του *Έθνους* σταματούν, ο Λαπαθιώτης εγκαινιάζει τη συνεργασία του (που θα διαρκέσει για περίπου μια εικοσαετία) με ένα από τα μακροβιότερα ελληνικά περιοδικά ποικίλης ύλης, το *Μπουκέτο*. Σε ένα από τα πρώτα τεύχη του περιοδικού (τχ. 6, 1 Ιουν. 1924, σ. 84) δημοσιεύονται τέσσερα πεζά ποιήματά του υπό τον γενικό τίτλο (τον οποίο ο Λαπαθιώτης χρησιμοποιούσε συχνά όταν επρόκειτο για δημοσίευση πεζών ποιημάτων του) «Συνθέσεις, τρόποι, φράσεις» και την υπέρτιτλη ένδειξη «Ναπολέοντος Λαπαθιώτη». Πρόκειται για τα «Γράμμα σε σένα», «Σου είχα δοσμένη...», «Γιατί» και «Σκιές» που δεν αποτελούν, πλην του πρώτου, παρά επώνυμη αναδημοσίευση κειμένων που μήνες πριν είχαν παρουσιαστεί από τον Λαπαθιώτη, μέσω του *Έθνους*, ως μεταφράσεις από το έργο του Montfonon.⁶ Ένα ακόμα τεκμήριο, με αντίστροφη φορά: Από τα τέσσερα πεζά ποιήματα της πρώτης εμφάνισης του Montfonon στο *Έθνος* (24.6.1923, σ. 1), τα «Αφιέρωση», «Η καταιγίδα», «Ένα τραγούδι πριν να γεννηθείς» και «Ευτυχίες», τρία αναδημοσιεύονται με την υπογραφή του Λαπαθιώτη σε δύο διαδοχικά τεύχη του *Μπουκέτου*.⁷ Τρίτο τεκμήριο: Τον Μάιο του 1923 το περ. *Έσπερος* της Σύρου (τχ. 12, σ. 113) δημοσιεύει τρία πεζά ποιήματα του Λαπαθιώτη, «Παιχνίδια των νερών», «Φαντάσματα» και «Διάλογος» (και πάλι με τον γενικό τίτλο «Συνθέσεις-Τρόποι-Φράσεις»): τα δύο τελευταία αναδημοσιεύονται στο *Έθνος* λίγους μήνες αργότερα, με τη διαφορά ότι τώρα αποδίδονται στον Montfonon – στην περίπτωση αυτή, μάλιστα, ήταν τα επώνυμα κείμενα που αναδημοσιεύτηκαν ψευδώνυμα και όχι το αντίθετο.⁸

Έτσι, έναν χρόνο περίπου μετά την πρώτη τους δημοσίευση στο *Έθνος*, τα περισσότερα από τα κείμενα του Montfonon αρχίζουν να αναδημοσιεύονται, με μικρές ή και καθόλου αλλαγές, στο *Μπουκέτο* για να ακολουθήσουν (ενίοτε και να προηγηθούν) αναδημοσιεύσεις και σε άλλα έντυπα, όπως η *Αλεξανδρινή Τέχνη*, η εφ. *Ελεύθερος Λόγος*, το *Ημερολόγιον Σατανάς*, η *Νέα Εστία* κ.ά. Μόνο που τώρα τα κείμενα φέρουν την υπογραφή του Λαπαθιώτη, χωρίς να γίνεται βέβαια καμιά αναφορά στον αλλοτινό υποτιθέμενο γάλλο συγγραφέα τους, το

όνομα του οποίου, αν δεν πρόκειται για τυπογραφικό λάθος – και δεν μπορεί να πρόκειται δεδομένου ότι το όνομα μένει अपαράλλαχτο σε όλες τις δημοσιεύσεις –, θα μπορούσε, ίσως, να σημαίνει όχι το «ψευδώνυμό μου» (γαλ., nom), αλλά το «ψεύτικο μου όχι» (γαλ., non). Σε κάθε περίπτωση, η λέξη δεν σημαίνει τίποτα καθότι είναι γραμμένη λάθος. Φωνητικά, όμως, [mɔ fo nɔ] ταυτίζεται, όντως, με τη σωστή ορθογραφικά φράση «mon faux nom» [mɔ fo nɔ] που σημαίνει, πράγματι, «το ψευδώνυμό μου» ή, κατά τη μετάφραση του Παράσχου, «το ψευδώνυμά μου».

Με άλλα λόγια, το ψευδώνυμο του Λαπαθιώτη στο Έθνος γαλλιστί είναι ομόφωνο με τη φράση «το ψευδώνυμό μου». Το «κόλπο» του αυτό αποδεικνύεται, εντέλει, ακόμα πιο ευφύες από όσο προκύπτει απ' τη μαρτυρία του Παράσχου, δεδομένου ότι μ' αυτόν τον τρόπο ήταν κατά τι δυσκολότερο για τους γαλλομαθείς της εποχής να αντιληφθούν το λαπαθιωτικό τέχνασμα (λόγω του εσκεμμένα ανορθόγραφου ψευδωνύμου), αν και από τη στιγμή που θα το έκαναν η ταύτιση μεταφραστική και μεταφραζόμενου ήταν μάλλον προφανής.

Ο Montfonon θα εμφανιστεί για τελευταία φορά στο Έθνος στις 21 Ιανουαρίου 1924, με τα πεζά ποιήματα «Διάλογος» και «Πληρωμή», από τη συλλογή *Ψηφιδωτά*. Ο Λαπαθιώτης, ωστόσο, θα συνεχίσει τις δημοσιεύσεις του, υπογράφοντας με τα αρχικά του πραγματικού ονόματός του, ως Ν. Λ. δηλαδή, μέχρι και τις 24 Μαρτίου 1924, οπότε και διακόπτει την τακτική συνεργασία του με το Έθνος. Δεν αποκλείεται η διακοπή αυτή να σχετίζεται με τα αντικαβαφικά κείμενα του Δημήτρη Ταγκόπουλου, βασικού συνεργάτη της εφημερίδας, που δημοσιεύτηκαν πρωτοσέλιδα κατά τη διάρκεια του Απριλίου του ίδιου έτους, στα οποία βέβαια ο Λαπαθιώτης δεν παρέλειψε να απαντήσει.⁹

Παραμένει, τέλος, το ερώτημα για το αν όντως ο Λαπαθιώτης έχει χρησιμοποιήσει (και πού) πέρα από το Montfonon και το επιβλητικότερο Baron Letruc de Montfonon, σύμφωνα με τα όσα αναφέρει ο Παράσχος, καθώς και για το αν πράγματι δημοσίευσε διηγήματα με κάποιο από τα ψευδώνυμα αυτά, δεδομένου ότι όλες οι λαπαθιωτικές «μεταφράσεις» του Montfonon στο Έθνος περιλαμβάνουν αποκλειστικά πεζά ποιήματα. Δεν αποκλείεται, βέβαια, να πρόκειται απλώς για lapsus memoriae του Παράσχου· λάθος όμως ακριβώς βοηθητικό, όπως αποδεικνύεται, για τις σχετικές (και ολοένα εντατικότερες) με τον Λαπαθιώτη έρευνες.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Συνεργασίες του Ν. Λαπαθιώτη με το ψευδώνυμο Montfonon στην εφ. Έθνος (1923-1924)

1923

1. Ναπολ. Λαπαθιώτη, «Απ' τους Απλούς σκοπούς του Montfonon: Αφιέρωση, Η καταιγίδα, Ένα τραγούδι πριν να γεννηθείς, Ευτυχίες», 24 Ιουν., σ. 1.

2. Ναπολέων Λαπαθιώτης, «Απ' τους Απλούς σκοπούς του Montfonon: Μεσάνυχτα, Ελεημοσύνη, Δεν παύεις να μ' αναπολείς, Μελαγχολίες..., Μακρινό ταξίδι στην ψυχή σου», 1 Ιουλ., σ. 1.

3. Ναπολέων Λαπαθιώτης, «Απ' τους Απλούς σκοπούς του Montfonon: Γραμμένο σ' ένα λεύκωμα, Καμπάνες, Ιστορίες, Κύκλος», 12 Ιουλ., σ. 1.

4. Ναπολέων Λαπαθιώτης, «Απ' τους Απλούς σκοπούς του Montfonon: Ένας ιππότης τρέχει μες στο δάσος, Χωρισμός, Προσωπίδες, Γέλια», 14 Ιουλ., σ. 1.

5. Ναπολέων Λαπαθιώτης, «Απ' τους Απλούς σκοπούς του Montfonon: Πάθος, Άστρο της μοίρας..., Είχα διαμάντια πλήθος..., Βράδυ», 19 Ιουλ., σ. 1.

6. Ναπολέων Λαπαθιώτης, «Απ' τους Απλούς σκοπούς του Montfonon: Σιωπή..., Εφηβος λεπτός και μυστηριώδης, Αποχωρώσεις, Παπαρούνες...», 22 Ιουλ., σ. 1.

7. Ναπολέων Λαπαθιώτης, «Απ' τους Απλούς σκοπούς του Montfonon: Αύριο που θα πάμε..., Ασυμφωνίες, Σου είχα δώσει...», 29 Ιουλ., σ. 1.

8. Ναπολέων Λαπαθιώτης, «Απ' τους Απλούς σκοπούς του Montfonon: Τύψεις, Εσταυρωμένος...», 12 Αυγ., σ. 1.

9. Ναπολ. Λαπαθιώτης, «Απ' τους Απλούς σκοπούς του Montfonon: Γιατί, Σκιές», 5 Σεπτ., σ. 1.

10. Ναπολέων Λαπαθιώτης, «Απ' τους Απλούς σκοπούς του Montfonon: Αφιέρωμα», 19 Σεπτ., σ. 1.

11. Ν. Λ., «Απ' τους Απλούς σκοπούς του Montfonon: Ανάμνησις...», 21 Σεπτ., σ. 1.

12. Ναπολέων Λαπαθιώτης, «Απ' τους Απλούς σκοπούς του Montfonon: Το κάστρο της σιωπής, Σουαρές...», 10 Οκτ., σ. 1.

13. Ναπολέων Λαπαθιώτης, «Απ' τους Απλούς σκοπούς του Montfonon: Τα ρόδα, Φαντάσματα;...», 24 Νοεμβρ., σ. 1.

14. Ν. Λ., «“Η Παναγία των στεναγμών” του Montfonon», 20 Δεκ., σ. 1.

1924

1. (15) Ν. Λ., «Απ' τα Ψηφιδωτά του Montfonon: Το δράμα της ψυχής - και της ψυχής μου», 20 Ιαν., σ. 1.

2. (16) Ν. Λ., «Απ' τα Ψηφιδωτά του Montfonon: Διάλογος, Η πληρωμή», 21 Ιαν., σ. 1.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Ευχαριστώ θερμά τον Λάμπρο Βαρελά και τη Μαγδαληνή Μπρέζα για τις χρήσιμες υποδείξεις τους σε μια πρώτη μορφή αυτού του κειμένου.

1. Βλ. Κλέων Β. Παράσχος, «Μνήμη Λαπαθιώτη», *Νέα Εστία* 881 (15.3.1964) 353-354. Εκσυγχρόνισα την ορθογραφία.

2. Βλ. Ναπολέων Λαπαθιώτης, «Επιστολαί προς το Έθνος. Ο Λοτί», εφ. *Έθνος*, 16.6.1923.

3. Πλήρη καταγραφή των δημοσιεύσεων του Λ. στο *Έθνος*, κατά τη διετία 1923-24, παρουσιάζω σε προσεχές δημοσίευμα.

4. Πλήρη καταγραφή τους βλ. εδώ, στο Επίμετρο.

5. Τα υπόλοιπα ταυτισμένα είναι τα εξής: Αιθήρ, Νικητής της Αύριον, Όψιμος κρίνος, Πλάτων Χαρμίδης. Βλ. και το σχετικό δημοσίευμα του Νίκου Σαραντάκου, «Ο Όψιμος Κρίνος και η πρώτη ζωή του Πλάτωνος Χαρμίδη», *Μικροφιλολογικά* 34 (Φθινόπωρο 2013) 34-39.

6. Το «Σου είχα δοσμένη» δημοσιεύτηκε με τον τίτλο «Σου είχα δώσει» στο *Έθνος*, 29.7.1923· τα «Γιατί» και «Σκιές» στο *Έθνος*, 5.9.1923.

7. Τα «Αφιέρωση» και «Ένα τραγούδι πριν να γεννηθείς» αναδημοσιεύτηκαν στο *Μπουκέτο* 7 (8.6.1924) 100· το «Ευτυχίες» στο *Μπουκέτο* 8 (15.6.1924) 125.

8. Το «Φαντάσματα» αναδημοσιεύτηκε στο *Έθνος*, 24.11.1923· το «Διάλογος» στο *Έθνος*, 21.1.1924. Ευχαριστώ τον Χ. Α. Καραόγλου για την πληροφορία σχετικά με τη συνεργασία του Λαπαθιώτη στον *Εσπερο*.

9. Βλ. Δ.Π.Τ. [=Δ. Ταγκόπουλος], «Πνευματική ζωή: Καβαφισμός», 8.4.1924, και κ. Ιερεμίας [=Δ. Ταγκόπουλος], «Ιερεμιάδες: Μετριότητες», 12.4.1924. Ο Λαπαθιώτης απάντησε δηκτικότητα με επιστολές του στην ίδια εφημερίδα. Βλ. Ναπολέων Λαπαθιώτης, «Επιστολαί προς το Έθνος: Φιλολογικά», 10.4.1924· Ναπολέων Λαπαθιώτης, «Επιστολαί προς το Έθνος: Περί τον κ. Ιερεμίαν», 18.4.1924. Βλ. και τις σχετικές καταγραφές στο Δ. Δασκαλόπουλος, *Βιβλιογραφία Κ. Π. Καβάφη (1886-2000)*, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Θεσσαλονίκη 2003.

Τραϊανός Μάνος

Δύο ακόμα επιστολές του Β. Ζήνωνος προς τον Ν. Λαπαθιώτη

Σε προηγούμενα τεύχη των *Μικροφιλολογικών* είχα αναφερθεί στον κύπριο λόγιο Βίκτωρα Ζήωνα και τη φιλία του με τον Ναπολέοντα Λαπαθιώτη και είχα παρουσιάσει δύο επιστολές του πρώτου προς τον δεύτερο, την πρώτη γραμμένη το 1910 (τχ. 32, Φθινόπωρο 2012, 37-41) και τη δεύτερη τον Ιούνιο του 1911 (τχ. 35, Άνοιξη 2014, 43-45). Σήμερα θα παρουσιάσω τις δύο επιστολές που απομένουν, ώστε να ολοκληρωθεί το σύνολο των τεσσάρων επιστολών Ζήνωνος προς Λαπαθιώτη που απόκεινται στο ΕΛΙΑ. Οφείλω ευχαριστίες στον Αχιλλέα Τζάλλα που έκανε τη μεταγραφή της επιστολής (έχω εκσυγχρονίσει την ορθογραφία).

Η πρώτη επιστολή έχει ημερομηνία τόσο στο παλιό ημερολόγιο (που ίσχυε στην Ελλάδα) όσο και στο νέο.

Λεμεσός 13/26.10.911

Χρυσέ μου Ναπολέον,

Από την ημέρα που, υπακούοντας σε μιας ασυνήθιστης καλοσύνης το σπρώξιμο, μου 'γραψες το τελευταίο διεξοδικό σου γράμμα, δε μου 'δωσες πια άλλο σημείο Ζωής. Και όμως από την ημέρα εκείνη σου 'γραψα δυο φορές εγώ, την πρώτη φορά για ν' απαντήσω στο γράμμα σου και τη δεύτερη για να σου δώσω κάποια πληροφορία για μια εικόνα του Wilde και του Douglas. Ύστερα έπαψα να σου γράφω, όχι τόσο γιατί βαρέθηκα, μα γιατί πίστευα πως θα βρισκόσουν στο Μόναχο - μου 'χες γράψει στο τελευταίο σου γράμμα πως εσκόπευες να πας. Προχθές όμως διαβάζοντας το «Νουμά» είδα το «Λυτρωμό» σου κι έτσι εβεβαιώθηκα πως ήσουν ακόμα στην Αθήνα και πως η τεμπελιά σου είναι η μόνη αιτία της σιωπής σου. Μα επί τέλους και η τόση τεμπελιά δε σε κουράζει; δε βαρέθηκες πια να βαριέσαι; Ξύπνησε και μια στιγμή, ονειροπνιγμένη μου, και γράψε μου δυο λόγια για την υπονοβατική ζωή σου. Θέλεις να σου γράψω και γω λίγα για τη δική μου; πρόθυμος. Τώρα που τελειώνουν τα θαλάσσια λουτρά - η μόνη καλοκαιρινή μου ενασχόλησις και ως υγιεινή και ως διασκέδασις και ως θέαμα και ως καλλιτεχνική μελέτη του γυμνού - η ζωή μου περιορίζεται σε ύπνο και φαΐ, με ελάχιστα διαλείμματα διαβάσματος και ζωγραφικής. Μα πιο πολύ ζωγραφικής παρά διαβάσματος. Και πρώτα πρώτα εξωγράφισα το πρόσωπό σου από τη φωτογραφία που εβγάλαμε μαζί. Σ' έκανα όμως λίγο πιο λιγωμένο απ' ό,τι πρέπει κι έβαλα κάτι πλατιούς μαύρους κύκλους που μπορούν να κάνουν έξω φρενών τον Τσοκόπουλο. Ύστερα έκανα ένα μικρό πορτρέτο του Wilde σε λαδί φόντο από την εικόνα των «Intentions» που 'χει το 'να του χέρι στη μέση και με τ' άλλο βαστάει το σιγάρο του. Διαβάζοντας τον πρόλογο του εκδότου μπόρεσα να δώσω τους κατάλληλους χρωματισμούς των ματιών, της γραβάτας, των γαντιών, και του γαρύφαλλου που φορεί στη μπουτονιέρα του· δεν παρέλειψα να βάλω το νυσταγμένον αμέθυστο στην πράσινη γραβάτα του· τώρα σκέπτομαι να κάνω και την αυτοπροσωπογραφία μου αλλά I [δυσανάγνωστο].

Στις τελευταίες «Ακροπόλεις» διάβασα δυο γράμματα του Ουράνη από το Παρίσι, ένα που μετέφραζε κάποιο χειρόγραφο του Wilde που βρέθηκε τελευταία, και ένα άλλο για το χειμώνα στο Παρίσι. Μήπως ξέρεις πώς τα κατάφερε

να βρεθεί από την Ελβετία στο Παρίσι και τί κάνει τώρα εκεί; Αν το ξέρεις, Ναπολέον μου, μην ξεχάσεις να μου το γράφεις όταν και ... αν μου γράφεις. Πε στη Μαμάκα σου πως της εύχομαι να της ζήσει η νέα της κουμπάρα, η τέως δις Φραντζή. Ο Σπύρος τί γίνεται; πες του χαιρετίσματα και ρώτησ' τον γιατί δε μου ξανάγραψε. Φίλησέ μου το Λέαντρο, αν τον δεις. Ίσως πεταχτώ έτσι έξαφνα ίσαμε κει καμιά ώρα, αλλ' αυτήν τη φορά οριστικώς, χωρίς αλερετούρ·θα χαρείς να με ιδείς; αμ δε! καρφί που σου καίγεται. Κοντεύει πρωτοχρονιά· θυμάσαι το «προτιμώ»; Χαιρετισμούς στη Μαμά και τη Θείτσα. Σε φιλώ ακινδύνως και περιμένω γράμμα σου.

Βίκτωρ

[σημείωση γραμμένη στην κορυφή της πρώτης σελίδας:] ο Μυκώνιος και η Μέδ+ήρθαν στις Αθήνας; / Β.

Διάφορα σημεία αξίζουν σχολιασμό:

Το σχετικά εκτενές ποίημα «Λυτρωμός», με χαλαρή στιχογραφική δομή, που τη βρισκουμε και σε άλλα ποιήματα του Λαπαθιώτη της εποχής εκείνης, δημοσιεύτηκε στον *Νουμά* (τχ. 447, 18.9.1911).

Ταξίδι στο Μόναχο δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ. Ο Λαπαθιώτης και άλλες φορές στη ζωή του ανακοίνωνε ότι επρόκειτο να ταξιδέψει στο εξωτερικό, αλλά ποτέ δεν ταξίδεψε – με εξαίρεση το ταξίδι στην Αίγυπτο στα τέλη του 1916, που άλλωστε δεν προαναγγέλλθηκε ποθενά.

Η συλλογή αισθητικών δοκιμίων *Intentions* του Όσκαρ Ουάιλντ περιλαμβάνει τέσσερα δοκίμια. Εκδόθηκε πρώτη φορά το 1891 και γνώρισε αρκετές επανεκδόσεις, που αρκετές συνοδεύονταν από φωτογραφία του συγγραφέα στο εσώφυλλο.

Η φωτογραφία που έβγαλαν μαζί οι Ζήνων και Λαπαθιώτης θα μπορούσε να είναι εκείνη που δημοσιεύτηκε στο περ. *Υλαντρον* (4, 2003, σ. 180) και αναδημοσιεύτηκε στα *Μικροφιλολογικά* (32, 2012, σ. 40).

Η αναφορά στον Τσοκόπουλο είναι υπαινιγμός για το γνωστό «σκάνδαλο της *Ανεμώνης*» του προηγούμενου χρόνου, για το οποίο γίνεται λόγος και στην πρώτη επιστολή του Ζήνωνος προς Λαπαθιώτη (ό.π.).

Ο Κώστας Ουράνης δημοσίευσε στην Ακρόπολι στις 30.9.1911 την επιφυλλίδα «Η γυναίκα με τα κοσμήματα. Ένα έργο του Ουάιλντ» (με επίτιτλο «Γράμματα από το Παρίσι») και στις 4.10.1911 την «Μπήκε ο χειμώνας» (με επίτιτλο «Παρισινά γράμματα»). Δεν ήταν μόνιμος ανταποκριτής της εφημερίδας στο Παρίσι, και αυτές ήταν οι πρώτες του συνεργασίες από τη γαλλική πρωτεύουσα· ακολούθησαν και μερικές ακόμα, σποραδικές όμως.

Αγνώω ποιοι είναι η τέως δις Φραντζή, ο Σπύρος, ο Μυκώνιος και η Μέδη ή Μέδα. Η Θείτσα είναι η Παπαζαφείρη, που κατά διαστήματα έμενε μαζί με την οικογένεια Λαπαθιώτη, ενώ ο Λέαντρος είναι ο γιος του Παλαμά. Στα ευρεθέντα ποιήματα του Λαπαθιώτη δεν υπάρχει ποίημα που να περιέχει τη λέξη «προτιμώ».

Η δεύτερη επιστολή είναι αχρονολόγητη, αλλά από τα περιεχόμενά της μπορούμε να τη χρονολογήσουμε με αρκετή ακρίβεια:

Χρυσέ μου Ναπολέοντα,

Τώρα που κοντεύουν τα Χριστούγεννα κι η Πρωτοχρονιά, θυμήθηκα ένα σωρό όμορφα επεισόδια των Αθηνών σχετικά με τούτες τις ημέρες και σφιχτοδεμένα όλα με τη γλυκιά σου θύμηση. Έτσι θυμήθηκα κι εσένα, θυμήθηκα ακόμα πως έχω καιρούς και καιρούς να σου γράψω και να λάβω γράμμα σου κι ακόμα πως σε λίγες μέρες είναι της χρυσής μαμάς σου τ' όνομα κι έτσι ένιωσα κάποια

βαθιά νοσταλγία για ό,τι πέρασε, μια βαθύτερη φρίκη για ό,τι υπάρχει τώρα, και μια ανάγκη επιταχτική να σου θυμίσω μ' ένα γράμμα μου και σένα λίγα από τα ωραία περασμένα (για σένα ίσως πια και ξεχασμένα να 'ναι), που οι ανάμνησές του[ς] στριφογυρίζουνε γλυκά την ώρα τούτη μέσα μου σ' ένα ηδονικών ονειρώδες βάλς. Και πρώτα πρώτα, ας θυμηθούμε μια παραμονή Χριστουγέννων στην οδόν Ερμού, που είχαμε συναντηθεί ύστερα από κάποιον ψευτομάλωμά μας και μιλήσαμε, κι ύστερα τον Τίτη που βρήκαμε πιο κάτω και μας πήρε σε κάποιον Bar της οδού Νίκης κι ήπιαμε ένα γλυκό κρασάκι (τραταμέντο του Τίτη), κι εγώ όλο φιλούσα εκείνη τη βραδιά τα μάτια του Τίτη μπροστά σε δυο εικόνες των Γερμανών αυτοκρατόρων κρεμασμένες στον τοίχο. Για θυμήσου τώρα την Κινεζική προθήκη της οδού Σταδίου και κείνη την όμορφη γραμματοθήκη από ξύλο κέδρου που της έκανα τόσο κόρτε και προκαλούσα τους γνωστούς μου να μου την κάνουν πρωτοχρονιάτικο δώρο, όσο που στο τέλος βρέθηκες εσύ και μου την αγόρασες. Ας θυμηθούμε τώρα και το μενεξεδένιο μπουκέτο της μαμάς και το κόκκινο ζωγραφισμένο μαξιλάρι (αληθινά, υπάρχει ακόμα στο σαλόνι;) και το Μωσαϊκό μαχαιράκι, που για το χαμό του ήταν η μαμά σου απαρηγόρητη, και του Νώλη το μπουκέτο με τα γιοσεμιά που κάποιον χρόνο δε ξανάθισαν στο βάζο σου, γιατί δεν έπρεπε να ξαναθίσουν γιοσεμιά.

Ας θυμηθούμε τώρα λίγο και τον αξέχαστό μας Χρηστομάνο (αλήθεια, Ναπολέων μου, πήγες καμιά φορά στον Τάφο του;) την μαγευτική κρεβατοκάμαρά του, τα γλυκά του μάτια, τα χρυσά του λόγια, το φιδίσιο στοματάκι του (θυμάσαι μια φορά που προσπαθούσε να μας καταφέρει να πάμε στο Ναύσταθμο;). Πόσο τον έκλαψα, Ναπολέων μου, πόσο τον έκλαψα! εσύ τον έκλαψες λιγάκι; Έγραψα μια νεκρολογία υμνική στην «Αλήθεια» για το θάνατό του· έπρεπε και συ κάτι να γράψεις γι' αυτόν πουθενά! Αν ήξερα πως άλλαξες λιγάκι και δεν είσαι τσιγκούνης όπως πριν, θα σου 'λεγα να μου στείλεις για πρωτοχρονιάτικο δώρο την «Κερένια κούκλα» του, που βγήκε στου Φέξη, μα δε βαριέσαι. Εγώ δε βρίσκω εδώ τίποτα που ν' αξίζει να σου το στείλω, γι' αυτό σου στέλνω σήμερα την τελευταία φωτογραφία που έβγαλα· δεν είναι πετυχημένη, μα δεν πειράζει. Σ' τη στέλνω ξέχωρα από το γράμμα σ' ένα φάκελο επίτηδες για φωτογραφίες. Βάλε με σε καμιά γωνία να σε κοιτάω όταν είσαι σπίτι· άκουσε να σου πω, ελπίζω πως δεν θα βλέπω τίποτε που να με κάνει να κοκκινίσω, μα αν τύχει και συμβαίνει καμιά φορά τίποτε, γυρίζε με ανάποδα προς τον τοίχο, γιατί ποιος ξέρει; μπορεί και να ζηλεύω.

Μην ξεχάσεις να δώσεις στη μαμά σου την κάρτα μου.

Χίλια γλυκοφιλήματα
Βίκτωρ

[στην κορυφή της πρώτης σελίδας, πλάγια:] Πελελό μου, θα μου γράψεις;
Θα μου γράψεις, Ναρραβώθ;

Η επιστολή είναι γραμμένη πριν από τα Χριστούγεννα, μάλλον το πρώτο μισό του Δεκεμβρίου 1911, δεδομένου ότι η *Κερένια κούκλα* του Χρηστομάνου εκδόθηκε σε βιβλίο από τον Φέξη στα τέλη Νοεμβρίου.

Ο Χρηστομάνος πέθανε στις 2 Νοεμβρίου 1911 και ο Β. Ζήνων δημοσίευσε στην *Αλήθεια* της Δεμεσού στις 18 Νοεμβρίου τη νεκρολογία «Κωνσταντίνος Χρηστομάνος» όπου αναφέρει μεταξύ άλλων: «Η πρωτοτυποτέρα, η επιβλητικωτέρα, η ευρωπαϊκωτέρα μορφή της συγχρόνου ελληνικής λογοτεχνίας, η φωτεινότερα, η διαυγεστέρα, η ποιητι-

κωτέρα ελληνική διάνοια, η πλέον ωραιολάτρης και ωραιοπαθής ψυχή έσβησε προ ολίγων ημερών εις τας Αθήνας με τον θάνατον του Κ. Χρηστομάνου. [...] Μήπως δεν ήρκουν τα Ορφικά του άσματα δια να είναι ένας μέγας ποιητής, δεν ήρκει η Ελισάβετ του δια να είναι ένας δυνατός πεζογράφος, δεν έφθθαναν τα Τρία φιλιά του δια να είναι ο μοναδικός δραματικός συγγραφέυς;» (Ευχαριστώ τον Λ. Παπαλεοντίου για το παράθεμα και τις βιβλιογραφικές πληροφορίες).

Οι Ζήνων και Λαπαθιώτης παρακολουθούσαν τα μαθήματα απαγγελίας του Κ. Χρηστομάνου ήδη από το 1908.

«Τραταμέντο» είναι το κέρασμα· τη λέξη αυτή την έχει χρησιμοποιήσει ο Ζήνων και σε προηγούμενη επιστολή προς Λαπαθιώτη, όπως και την προσφώνηση «πελελό», που πιθανότατα συνηθίζοταν από τους δυο φίλους· στα σημερινά κυπριακά είναι «πελλός» και θα πει, βέβαια, τρελός. Ο τύπος «πελελός» είναι μεσαιωνικός στα κυπριακά και διασώζεται και στην κρητική διάλεκτο.

Ο Ναρραβώθ, ο νεαρός Σύρος αρχηγός της φρουράς, είναι ήρωας του θεατρικού έργου *Σαλώμη* του Όσκαρ Ουάιλντ (1891 στα γαλλικά, 1894 στα αγγλικά) και της ομώνυμης όπερας του Ρίχαρντ Στράους (1905), που το λιμπρέτο της βασίζεται στο έργο του Ουάιλντ.

Και στις δύο επιστολές, ιδίως όμως στην πρώτη, ο Ζήνωνος παραπονιέται για την αδιαφορία του Λαπαθιώτη, κάτι που θα μπορούσε να μας κάνει να σκεφτούμε ότι η σχέση τους ήταν ετεροβαρής, ότι ο Λαπαθιώτης δεν ανταπέδιδε το ενδιαφέρον που έδειχνε ο Ζήνωνος. Ωστόσο, τα παράπονα θα μπορούσε απλώς να οφείλονται στο ότι ο Ζήνωνος, ξεκομμένος από την αθηναϊκή παρέα και τις διασκεδάσεις της, έπληττε αφόρητα στη Λεμεσό. Το βέβαιο είναι ότι η φιλία τους συνεχίστηκε· και μάλιστα στο Αρχείο Λαπαθιώτη στο ΕΛΙΑ υπάρχει μια θερμή επιστολή του Λαπαθιώτη προς τον Β. Ζήνωνος, σταλμένη από την Πάτρα το 1912, που ίσως την παρουσιάσουμε σε επόμενο άρθρο.

Νίκος Σαραντάκος

Κριτικές αποκλίσεις: Γρ. Ξενόπουλος - Π. Σ. Σπανδωνίδης

Στο τρίτο τεύχος (Οκτώβρης 1933) του «μηνιαϊκού λογοτεχνικού περιοδικού» *Νέοι*, που εκδιδόταν στην Καβάλα με διευθυντή τον Γιάννη Παπαστεφάνου και επιμελητή ύλης τον Γιώργο Στογιαννίδη,¹ ο Πέτρος Σπανδωνίδης (1890-1964) σχολιάζει όψεις της λογοτεχνικής επικαιρότητας. Έχοντας μάλλον πρόθεση να προσδώσει και χιουμοριστικό - εξωτικό τόνο στο σημείωμά του, δίνει στο κείμενο τον τίτλο «Μεξικανικός πολιτισμός»,² αλλά με τον υπότιτλο αποσαφηνίζει ότι αναφέρεται σε νεοελληνικά πνευματικά δρώμενα: «Σκίτσα απ' την Σαλονίκη». Οι τέσσερις πρώτες εγγραφές («σκίτσα» κατά τον Σπανδωνίδη) αφορούν ενδοθεσσαλονίκειες πνευματικές διαμάχες και σαφή υπεράσπιση του κύκλου του περιοδικού *Μακεδονικές Ημέρες*, στον οποίο - ως γνωστόν - ο Σπανδωνίδης πρωτοστατούσε,³ ενώ στην έκτη εγγραφή σχολιάζεται καυστικά η στερεοτυπική εχθρότητα της πνευματικής Θεσσαλονίκης προς την πνευματική Αθήνα. Η πέμπτη εγγραφή αποτελεί υπεράσπιση του Γρ. Ξενόπουλου (1867-1951) και εκκινεί ως εξής:

Ο Ξενόπουλος στα τελευταία αυτά χρόνια έγινε στόχος δονκιχωτικών επιθέσεων. Μπαμ και μπουμ από την Αθήνα κι από τη Σαλονίκη ... Εννοούν να τον ξεκάνουν οι μεξικανοί αριβίστες. Μα ο Ξενόπουλος στηρίζει την πλάτη του στην ιστορία και δεν πέφτει. Ο Ξενόπουλος είναι ένα ελληνικό γεγονός κι ένα εθνικό κεφάλαιο. Κι ένας σταθμός. Η σαραντάχρονη σταδιοδρομία του δεν είναι πέρασμα σκιάς.⁴

Αναμενόμενο ήταν ο Ξενόπουλος, πνευματική μορφή με εκτόπισμα και μακρά πορεία, να αντιμετωπίζει κατά καιρούς και αρνητικές κρίσεις (δεν έχουν τόση σημασία εδώ οι φιλολογικές διακριβώσεις): αναμενόμενες, επίσης, οι αναφορές του Σπανδωνίδη σε «ελληνικό γεγονός» και «εθνικό κεφάλαιο», αφού έχει από καιρό και σε μελέτες αναφοράς στοιχειοθετηθεί⁵ ότι κατά τη δεκαετία του 1930 είχε για μία ακόμη φορά αναζωπυρωθεί στην εστία της ελληνικής πνευματικής ζωής η αναζήτηση της «ελληνικότητας». Η ολοκλήρωση της συγκεκριμένης εγγραφής περιλαμβάνει, έστω και παρενθετικά, κάτι περισσότερο ενδιαφέρον, παρότι όχι απλώς αγενές αλλά και ιταμό, εάν σκεφτούμε ότι ο βαλλόμενος ποιητής λίγους μήνες πριν από τη δημοσίευση του σημειώματος του Σπανδωνίδη, τον Απρίλιο του 1933, είχε πια περάσει στην «αντίπερα όχθη»:

Υπάρχει στην Ελλάδα τελευταία μια νοσηρή διάθεση για άρνηση. Ο Παλαμάς κι ο Δροσίνης κατακρημνίζονται (για να υμνηθεί ο Καβάφης και η αξία του ... πρακτοερωτισμού).

Στη Σαλονίκη και στην Αθήνα βιάζονται ν' αρνηθούν τον Ξενόπουλο. Ποιος ξέρει γιατί; Ίσως για κανέναν άλλο λόγο παρά για να δανεισθούν, να κλέψουν μερικοί λίγη ύπαρξη από την άρνηση.⁶

Ο κριτικός καταγγέλλει την περιθωριοποίηση δύο σημαντικών παραδοσιακών ποιητών, ενώ με ένα δήθεν χιούμορ, που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και φτηνό, κατακρίνει έναν μείζονα πρόδρομο της νεωτερικότητας, επινοώντας λογοπαίγνια που αφορούν την ερωτική απόκλιση του Αλεξανδρινού (εάν πρόκειται πάντως για τυπογραφικό λάθος και αντί του «ω» τυπώθηκε «α» στη λέξη «πρακτοερωτισμού», έχουμε και πάλι ένα δείγμα ωμότητας και αγένειας, που ασφαλώς δεν τιμά τον γράφοντα). Ο Σπανδωνίδης, βέβαια, κατά κύριο λόγο υπεράσπισε τη νεωτερίζουσα πεζογραφία της συνειρμικής ροής και του εσωτερικού μονολόγου, που οι *Μακεδονικές Ημέρες* προωθούσαν, αλλά με έναν τρόπο συντηρητικό: η εσκεμμένη αποχή από τα κοινωνικά-ιστορικά δρώμενα δεν είναι πολιτικά ουδέτερη αλλά βαθιά συντηρητική στάση,⁷ ενώ η πρόσληψη της λογοτεχνίας ως «εθνικής υπόθεσης»,⁸ η γενικόλογη καταγγελία των «μισο-νειστών»,⁹ η «υπεργήνη μετεωρία της μορφής»¹⁰ ως χαρακτηριστικό της ποίησης και η υψηλόβαθμη ιδεαλιστική πεποίθηση για την πεζογραφία («Δεν είναι ερμηνεία και σχόλιο μιας ιδέας. Δεν υπηρετεί στην Ιδέα. Την περιέχει»¹¹) οδήγησαν τον Σπανδωνίδη σε άκρως επιφυλακτική κριτική στάση για κάθε τι που απειλεί τον άνθρωπο «σαν μια ηθική μονάδα».¹² Εμφαντικά σημειώνει πως «ο ιδεαλιστικός ρεαλισμός, στον οποίο οδηγεί η σημερινή γενιά της κριτικής μας [...] ζητάει [...] να διορθώσει τις ανωμαλίες της προσωπικότητας, να μετατοπίσει τον άνθρωπο από τη σφαίρα του αληθινού στη σφαίρα του ευκαίσιου»¹³ (όλες οι εντός εισαγωγικών φράσεις της παραγράφου προέρχονται από βιβλίο του Σπανδωνίδη, που εκδόθηκε την επόμενη χρονιά από εκείνη κατά την οποία δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Νέοι* ο «Μεξικανικός πολιτισμός»). Μία τέτοια

κριτική βάση δεν άφηνε χώρο, βέβαια, για αποδοχή της ερωτικής απόκλισης στην άλω του λογοτεχνικού ιστού. Απλώς υπενθυμίζουμε, εφόσον είναι ευρύτερα γνωστό, ότι ο υπερασπιζόμενος από τον Σπανδωνίδη Ξερόπουλος ήταν από τους πρώτους που υπέδειξαν με ευαισθησία και εμβρίθεια την ποιητική αξία του Κ.Π. Καβάφη, πριν από το σημείωμα του Σπανδωνίδη στους *Νέους*.¹⁴

Η ευρεία και ψύχραιμη κριτική ματιά του Ξερόπουλου επιβεβαιώνεται και από την υποδοχή ενός μυθιστορήματος του 1929 που, όπως πειστικά έχει δειχτεί¹⁵ κατά την υποδειγματική επανασύσταση του αφηγήματος το 2005, προκάλεσε με τη λεσβιακή θεματική του. Η Νέλλη Καλογλοπούλου-Μπογιατζόγλου (1908-1989)¹⁶ ως «Ντόρα Ρωζέττη» εκθέτει με παρρησία και βιωματική δυναμική τον έρωτα ανάμεσα σε νεαρές γυναίκες, ενώ το θετικό για το πεζογράφημα κριτικό σημείωμα του Ξερόπουλου¹⁷ προκάλεσε και τη νηφάλια – είναι η αλήθεια – αντίρρηση του στενού συνεργάτη του στη *Νέα Εστία* Κλέωνος Παράσχου.¹⁸ Ας δούμε πώς αντιμετώπισε το μυθιστόρημα εν έτει 1934 ο Π. Σπανδωνίδης:

Ντόρας Ρωζέττη «Η ερωμένη της». Η συγγραφέισσα παρουσιάζει μια περίπτωση λεσβιακού έρωτα. Ένας τέτοιος έρωτας είναι αληθινός, υπάρχει. Αλλά ό,τι είναι αληθινό, δεν είναι πάντα ωραίο, διότι ωραίο δεν είναι το ακατονόμαστο, όσο και αν το ακατονόμαστο είναι αληθινό. Έπειτα η τέχνη δεν είναι αναπαράσταση τόσο (όπως πιστεύουν οι ρεαλιστές), όσο είναι μια μετάθεση, transposition, του πραγματικού. Και στη μετάθεση αυτή ο καλλιτέχνης κατακτά την πραγματικότητα και δεν κατακτάται απ' αυτή. Το να περιγράφεις τους λεσβιακούς έρωτες, την αρσενοκοιτία, κ.τ.τ. είναι μια άνανδρη καθυπόταξη στο πράγμα και όχι κατάκτηση και αντίσταση, τέχνη.¹⁹

Η ιδεαλιστικής κοπής εξιδανικευμένη μετάπλαση ως *sine qua non* της τέχνης και η εμμονή σε «ηρωικά» και σεξιστικά μορφώματα (ας δούμε και πάλι τί χαρακτηρίζει ο κριτικός «άνανδρη καθυπόταξη στο πράγμα»), απ' ενός θυμίζουν έντονα την οπτική του Γιάννη Αποστολάκη,²⁰ ο οποίος δίδαξε στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης από το 1926 έως το 1940 (δεν δίδαξε μόνο κατά το ακαδημαϊκό έτος 1935-1936),²¹ απ' ετέρου υπενθυμίζουν ότι οι παρωχημένοι κριτικοί γνώμονες δεν είχαν εκμετρήσει το ζην στα μέσα της δεκαετίας του '30, παρότι καλύπτονταν πίσω από το πέπλο της υποστήριξης νεωτερίζουσών συγγραφικών αναζητήσεων.²² Ο Σπανδωνίδης αγωνίστηκε στον πνευματικό στίβο, πρόσφερε αυτά που μπορούσε, είναι αξιοσημείωτο το κριτικό του έργο. Ατελέσφορη όμως μένει η προσπάθεια να γίνει δεκτός ως μείζων κριτικός,²³ δεδομένου ότι ένα από τα βασικότερα γνωρίσματα του μείζονος κριτικού είναι η διορατικότητα, χαρακτηριστικό που έχουμε τη δυνατότητα να προσμετρήσουμε μόνον εκ των υστέρων, εφόσον αυτό καταξιώνεται αποκλειστικά από τον χρόνο. Μείζων κριτικός ήταν ο Γρ. Ξερόπουλος,²⁴ αφού σκιαγράφησε πολύ πρώιμα – και ως προς την καβαφική ποίηση και ως προς το «ρομάντσο» *Η ερωμένη της* – αυτά που πολλές δεκαετίες μετά θεωρούνται κοινός κριτικός τόπος.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. τις σχετικές με το περιοδικό αναφορές, στο τρίτο κεφάλαιο και στο δεύτερο επίμετρο της διδακτορικής διατριβής του Λάμπρου Βαρελά: *Η αντιμετώπιση λογοτεχνικών και πνευματικών κινήσεων της ελληνικής επαρχίας (1929-1940). Θέματα ιστορίας και βιβλιογραφίας της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Θεσσαλονίκη, Τμήμα Φιλολογίας ΑΠΘ, 1997.

2. Βλ. Π. Σπανδωνίδης, «Μεξικανικός πολιτισμός», *Νέοι* (Καβάλας), τχ. 3 (Οκτ. 1933) 45-46.

3. Βλ. ενδεικτικά, Αγγλαία Κεχαγιά - Λυπουρλή, «Το πρωτοποριακό λογοτεχνικό περιοδικό της Θεσσαλονίκης *Μακεδονικές Ημέρες* (1932-1939), *Φυτώρια λογοτεχνίας στη Θεσσαλονίκη. Τα λογοτεχνικά περιοδικά της πόλης στον 20^ο αιώνα* (=Πρακτικά συνεδρίου), επιμ. Περικλής Σφυρίδης, Θεσσαλονίκη, Δήμος Θεσσαλονίκης / Αντιδημαρχία Πολιτισμού, 2006, σσ. 35-64 (για τον Πέτρο Σπανδωνίδη, βλ. ιδίως σσ. 37-38, 56-57).
4. Σπανδωνίδης, ό.π., σ. 46. Στη διατριβή του Λ. Βαρελά (ό.π., σημ. 1), στην ενότητα 2 του κεφ. 1 («Η αντίδραση της Θεσσαλονίκης στον “αθηναίο” Ξενόπουλο») συγκεντρώνονται στοιχεία για τις επιθέσεις θεσσαλονικιών κριτικών εναντίον του Ξενόπουλου, με αφορμή την παράσταση του θεατρικού του έργου *Χαίρε, Νύμφη*, το καλοκαίρι του 1930.
5. Βλ. Mario Vitti, *Η γενιά του τριάντα. Ιδεολογία και μορφή*, Αθήνα, Ερμής, ⁵1989, Δημήτρης Τζιβάς, *Οι μεταμορφώσεις του εθνισμού και το ιδεολόγημα της ελληνικότητας στο Μεσοπόλεμο*, Αθήνα, Οδυσσεύς, 1989, κ.ά.
6. Σπανδωνίδης, ό.π., σ. 46.
7. Βλ. Τόλης Καζαντζής, *Η πεζογραφία της Θεσσαλονίκης 1912-1983*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 1991, σσ. 82-84.
8. Πέτρος Σπανδωνίδης, *Η πεζογραφία των νέων (1929-1933)*, Θεσσαλονίκη, [τύποις: Χρ. Γούσιου], 1934, σ. 80. Βλ. και Δημήτρης Βλαχοδήμος, «Ένας πρώιμος κανόνας της “γενιάς του τριάντα”: Πέτρου Σπανδωνίδη, *Η πεζογραφία των νέων (1929-1930)*, Θεσσαλονίκη 1934», ανακοίνωση στο Ε΄ Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών (Θεσσαλονίκη, 2-5.10.2014), υπό δημοσίευση στα ηλεκτρονικά πρακτικά στον ιστότοπο της EENS: www.eens.org.
9. *Η πεζογραφία των νέων*, ό.π., σ. 80.
10. *Η πεζογραφία των νέων*, ό.π., σ. 85.
11. *Η πεζογραφία των νέων*, ό.π., σ. 86.
12. *Η πεζογραφία των νέων*, ό.π., σ. 91.
13. *Η πεζογραφία των νέων*, ό.π., σ. 91.
14. Γρ. Ξενόπουλος, «Ένας ποιητής», *Παναθήναια* 7 (30.11.1903) 97-102. Βλ. και στον τόμο *Εισαγωγή στην ποίηση του Καβάφη*, επιμ. Μ. Πιερής, Ηράκλειο, ΠΕΚ, 2003, σσ. 23-34.
15. Χριστίνα Ντουινιά, «Επίμετρο - Η περιπέτεια ενός “ρομάντσου” στο Ντόρα Ρωζέττη, *Η ερωμένη της*, επιμ. Χρ. Ντουινιά, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2005, σσ. 217-242.
16. Η έρευνα της Ελένης Μπακοπούλου (βλ. *Οδός Πανός*, τχ. 132 και 133, 2006) έδειξε πειστικά τα στοιχεία ταυτότητας της δημιουργού του «ρομάντσου» *Η ερωμένη της*.
17. Βλ. Γρ. Ξενόπουλος, «*Η Ερωμένη της, ρομάντσο*», *Νέα Εστία* 71 (1.12.1929) 1035-1037, και στο *Ρωζέττη, ό.π.*, σσ. 211-216.
18. Κλέων Παράσχος, «Το λογοτεχνικό 1929: Το μυθιστόρημα και η κριτική», *Νέα Εστία*, τχ. 74 (15 Ιαν. 1930) 102, βλ. και Ντουινιά, ό.π., σ. 221.
19. *Η πεζογραφία των νέων*, ό.π., σ. 5. Το συγκεκριμένο σημείωμα του Σπανδωνίδη θησαύρισε και σχολίασε ο Δ. Φ. Βλαχοδήμος, «Προσθήκες στην κριτική υποδοχή του μυθιστορήματος *Η ερωμένη της τής Ντόρας Ρωζέττη*», *Νέα Εστία* 1812 (Ιούν. 2008) 1132-1151.
20. Βλ. χαρακτηριστικά, Γιάννη Μ. Αποστολάκη, *Η ποίηση στη ζωή μας*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 1991 (α΄ έκδ. 1923). Ο Αποστολάκης, ορμώμενος από το αντιπαλαμικό του μένος, προφανώς θα θεωρούσε ατόπημα του Σπανδωνίδη τη στήριξη της παλαμικής ποίησης (βλ. εδώ, σημ. 6), ωστόσο ο Κώστας Βάρναλης περί το τέλος της δεκαετίας του '30 σημείωνε : «[...] ο κ. Π. Σπανδωνίδης είναι “μαθητής” του κ. Αποστολάκη, που τον συναγωνίζεται άξια και συχνά καταφέρνει και να τον ξεπεράσει!», βλ. «Το βασιλείο των σκιών, ήτοι ο από ρυτήρος βερμπαλισμός», εφ. *Πρωία*, 4.9.1938, σ. 1. Σωστά ο Αλέξης Ζήρας διαπιστώνει (*Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα-Έργα-Ρεύματα-Όροι*, Αθήνα, Πατάκης, 2007, σ. 2059) πως «οι βαθύτερες καταβολές τού Σπανδωνίδη ξεκινούσαν από τον ηρωικό ιδεαλισμό του Γ. Αποστολάκη».
21. Για την καθηγία του Γ. Αποστολάκη, περιλαμβανομένων και των μαθημάτων που δίδαξε κατά ακαδημαϊκό έτος, βλ. Βασίλης Α. Φούκας, *Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Σπουδές, σπουδαστές και σπουδάστριες, κατά την περίοδο του μεσοπολέμου*, Θεσσαλονίκη, Αδελφοί Κυριακίδη, 2009, σσ. 198-204.
22. Βλ., λ.χ., όσα γράφει ο Σπανδωνίδης για την *Εσωτερική συμφωνία* του Στ. Ξεφλούδα ή για *Το θείο τραγί* του Γ. Σκαρίμπα: *Η πεζογραφία των νέων*, ό.π., σσ. 32-35 και 51-54, αντιστοίχως.
23. Βλ. ενδεικτικά τους σχετικούς, μάλλον υπερβολικούς, χαρακτηρισμούς σε αρκετά σημεία του συλλογικού τόμου: *Η κριτική παρουσία του Πέτρου Σ. Σπανδωνίδη*, Αθήνα, Ευθύνη, 1992. Ένα ακόμη δείγμα: ο γενικά προσεκτικός και ακριβής στις διατυπώσεις του Τόλης Καζαντζής (ό.π., σ. 63), μεταφέροντας ορισμένες πλευρές της περιφρέουσας φιλολογικής ατμόσφαιρας ως προς το

έργο του Σπανδωνίδη, τον χαρακτήρισε «κριτικό σπάνιας οξυδέρκειας». Χρήσιμα είναι τα στοιχεία που παραθέτει η Βενετία Αποστολίδου (βλ. «Η συγκρότηση της νεοελληνικής φιλολογίας και ο Λίνος Πολίτης: Ποίηση, κριτική και επιστήμη», *Ο λόγος της παρουσίας. Τιμητικός τόμος για τον Παν. Μουλλά*, επιμέλεια: Μαίρη Μικέ - Μίλτος Πεχλιβάνος - Λίζυ Τσιφμώκου, Αθήνα, Σοκόλης, 2005, ιδίως σσ. 47-49), ώστε να γίνει κατανοητή η απόρριψη και του Σπανδωνίδη ως καθηγητή νεοελληνικής φιλολογίας το 1944 από τους ήδη υπηρετούντες καθηγητές της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

24. Βλ. Γ. Φαρίνου-Μαλαματάρη, «Ο θεωρητικός και κριτικός Ξενόπουλος» στον τόμο *Γρηγόριος Ξενόπουλος: Επιλογή κριτικών κειμένων*, επιμ. Γ. Φαρίνου-Μαλαματάρη, Αθήνα, Βλάσση, 2002, σσ. 9-79.

Δημήτρης Κόκορης

Ο ποιητής Βασίλης Λιάσκας

Το 2013 συμπληρώθηκαν εκατό χρόνια από τη γέννηση του Βασίλη Λιάσκα (1913-1982), ενός ξεχασμένου σήμερα ποιητή που συμπορεύεται χρονικά με την πρώτη μεταπολεμική γενιά¹ και ανήκει στους ήσσονες αλλά και αυτόχειρες της λογοτεχνίας μας. Ο Β. Λιάσκας γεννήθηκε στη Λαμία το 1913. Μετά τις εγκύκλιες σπουδές εγκαταστάθηκε στην Αθήνα όπου εργάστηκε ως δημοσιογράφος, μεταφραστής, επιμελητής κειμένων, δημόσιος υπάλληλος. Η καθημερινή του ζωή φαίνεται πως μοιραζόταν μεταξύ των επαγγελματικών υποχρεώσεων του και της ενασχόλησής του με τη λογοτεχνία. Ήταν μέλος του Συνδέσμου Ελλήνων Λογοτεχνών. Ποιήματά του μεταφράστηκαν στα αγγλικά, τα γαλλικά και τα ιταλικά. Το καλοκαίρι του 1982 έβαλε τέλος στη ζωή του πέφτοντας από το παράθυρο του νοσοκομείου όπου νοσηλευόταν, επειδή δεν μπορούσε να ξεπεράσει τον θάνατο της μητέρας του, που συνέβη λίγο πριν από την αυτοκτονία του.²

Το 1931 δημοσίευσε το πρώτο ποιήμα του στο περ. *Κυκλάδες*. Το 1954 εξέδωσε την πρώτη συλλογή ποιημάτων του με τίτλο *Υπαρξη*, και ακολούθησαν οι ποιητικές συλλογές: *Άνθρωποι στην ασφάλτο* (1954), *Πρωτόπλαστοι* (1956), *Φαντασμαγορίες της ασφάλτου* (1958), *Καταγωγή* (1961), *Ατέλειωτη ασφάλτος* (1964), *Αιωνιότητα* (1966), *Ζωοφόρος* (1968), *Ηλιοστάσιο* (1969), *Το δίκωπο άστρο* (1971), *Παραβολή* (1972), *Προφητεία ή Ο μεθυσμένος βάτραχος* (1973), *Ηλιοφάνεια* (1974), *Το ρομπότ, η χλόη και ο Κρούμος* (1975), *Φωτοσύνθεση* (1977), *Συναυλία* (1978). Στη συγκεντρωτική έκδοση *Ποιήματα* (Δίφρος, 1981) περιλαμβάνονται και οι δύο τελευταίες ποιητικές συλλογές του «*Το χρώμα και ο Σταυρός*» και «*Το τραγούδι της χύτρας*», που δεν είχαν εκδοθεί προηγουμένως. Για την ποιητική συλλογή του *Φωτοσύνθεση* τού απονεμήθηκε το 1978 το Β' Κρατικό Βραβείο Ποίησης.

Εκτός της ποίησης ασχολήθηκε με τη μετάφραση έργων κλασικής και παιδικής λογοτεχνίας και με τη συγγραφή ενός παιδικού μυθιστορήματος. Μετέφρασε έργα των Αισώπου, Ιουλίου Βερν, Αλ. Δουμά, Ρ. Κίπλιγκ, Μαρία Κορέλλι, Α. Κρόνιν, Αλφόνς ντε λα Λαμαρτίν, Έ. Μαλό, Ζυλιέτ Μπενζονί, Έμιλυ Μπροντέ, Σαρλότ Μπροντέ, Φρ. Νίτσε, Φ. Ντοστογιέφσκι, Ομήρου, Βικτώρ Ουγκώ, Τζιοβάνι Παπίνι, Μπερναντέν ντε Σαιν Πιερ, Γ. Σαίξπηρ, Νικολά Σεγκύρ, Γουόλτερ Σκοτ, Χάριετ Μπήτσερ Στόου, Κνουτ Χάμσουν, Έρνεστ Χέμινγκγουαι κ.ά.

Εξέδωσε το παιδικό μυθιστόρημα *Μικροί βιοπαλαιστές* (1969;) και είχε την ευθύνη του σχεδιασμού και της εικονογράφησης σε πολλές τουριστικές εκδόσεις (ελληνόγλωσσες και ξενόγλωσσες) στα τέλη της δεκαετίας του 1960.

Η ποίησή του κινείται γύρω από το ίδιο θέμα. Εκφράζει την υπαρξιακή αγωνία του ανθρώπου, ο οποίος μέσα στη μοναξιά της σύγχρονης ζωής αναζητάει τον εαυτό του και το νόημα του κόσμου. Η μοναξιά όμως για τον Λιάσκα δεν είναι καταθλιπτική, δεν αποτελεί φυγή, αλλά μια ποιητική θέση από την οποία ο ποιητής αντικρίζει τον κόσμο. Η μοναξιά λειτουργεί ως χώρος δημιουργίας. Ο ποιητής εκφράζεται με τρόπο εξομολογητικό και πολύ διαυγή.³

Μονάχος – μεταξύ ουρανού και γης απόμεινα,
ωστόσο μήτε μοναξιά, ουδέ ερήμωση νοιώθω (Καταγωγή)

Η ευτυχία είναι μια γραμμή που σπάζει ξαφνικά
μια στέγη που πήρε τα χρυσάφια της ο άνεμος
άβυσσος που κανένα δάκρυ δεν μπορεί να τη φωτίσει
μια ζυγαριά που ταλαντεύεται σ' αιώνιο λυκόφως (Ηλιοστάσιο)

Πόσο λεπτό είναι το φτερό που ανοίγεται
να φτάσει τη χαρά,
σχεδόν υδάτινο,
κι ωστόσο προσπαθεί
και μες στο φως υπάρχει (Ηλιοφάνεια)

Η κριτική δεν τον αγνόησε. Για το έργο του έγραψαν οι Κλ. Παράσχος, Β. Βαρίκας, Μπ. Κλάρας, Γλ. Αλιθέρης, Ά. Φουριώτης, Ν. Παππάς, Α. Κοββατζής, Β. Νησιώτης (=Πάνος Θασίτης), Τ. Γκοσιόπουλος, Τ. Αλαβέρας, Τ. Λειβαδίτης, Μ. Γιαλουράκης, Ά. Θρύλος, Α. Καραντώνης, Τ. Σινόπουλος, Π. Σπανδωνίδης, Ν. Βρεττάκος, Ά. Δικταίος κ.ά.⁴

Παρατίθενται στη συνέχεια ενδεικτικά σχόλια για διάφορες συλλογές του, που δείχνουν το πώς τον υποδέχτηκε η λογοτεχνική κριτική:

Η ποίησή του ... έχει ένα παλμό υποβολής προβλημάτων. Έχει ικανότητα να ανασυνθέτει οράματα και να εμβαθύνει στην ουσία των συμβόλων. Μορφικά η ποίηση αυτή ανήκει στον ελεύθερο στίχο και στις μοντέρνες αισθητικές ανησυχίες.⁵

Ο Λιάσκας, ποιητής απομονωμένος από τον άλλο κόσμο, προικισμένος μ' αυτή τη λυρική ικανότητα, δεν θαυματοποιεί για να διασκεδάξει αλλά για να μπορέσει να συνεννοηθεί φίλικα με τη μοναξιά του, που είναι ολόκληρος ο εαυτός του. Όμως, μια μοναξιά παράξενη, φωτεινή και χαρούμενη. Μια μοναξιά «κεκαθαρμένη» από την αμαρτωλή ανθρώπινη παρουσία, που μάλλον την αποφεύγει ο ιδιόρρυθμος Λιάσκας.⁶

Η υπαρξιακή αγωνία του Λιάσκα γίνεται χαμηλόφωνη προσευχή, που δικαιώνει τη ζωή πέρα από τη σκληρότητα του κόσμου. [...] παραμένει μ' ένα ψυχικό κενό που δεν γεμίζει, γιατί οι συναισθηματικές απαιτήσεις του βρίσκονται σε διαρκή πάλη με το περιβάλλον.⁷

Μετά τον θάνατό του δεν υπάρχουν ουσιαστικές αναφορές στο έργο του και στο όνομά του, έτσι ώστε σήμερα να είναι σχεδόν άγνωστος. Η περιπλάνηση στην ποίηση του Λιάσκα δεν είναι εύκολη και δεν μπορεί να γίνει σε έναν περιορισμένο χώρο. Μέσα από τη σύντομη παρουσίαση της ζωής και του συγγραφικού του έργου προσπαθήσαμε να δώσουμε μια πρώτη εικόνα του

λησμονημένου σήμερα ποιητή αλλά και ένα πρώτο έναυσμα για μια νέα μελέτη του έργου του και μια γενικότερη αποτίμηση της ποίησής του.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Αλ. Αργυρίου, «Βασίλης Λιάσκας», *Η ελληνική ποίηση. Ανθολογία-Γραμματολογία. Η πρώτη μεταπολεμική γενιά*, τόμος Ε', Αθήνα, Σοκόλης, 1990, σσ. 476-481.
2. Αλ. Αργυρίου, «Βασίλης Λιάσκας», *Η ελληνική ποίηση*, ό.π., Περισσότερες λεπτομέρειες για την αυτοκτονία του ποιητή βλ. Γ. Παναγουλόπουλος, «Βασίλης Λιάσκας: Ένας αγνοημένος», *Οδός Πανός* 72 (Μάρτ.-Απρ. 1994) 65-70.
3. Ο Αργυρίου αναφέρει ότι «είχε εμφανιστεί στα γράμματα από τα χρόνια του μεσοπολέμου [...] Ποίηση ιδιωτικού χώρου, όπου ακούγεται ο θόρυβος του περιβάλλοντος κόσμου», *Ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας και η πρόσληψή της στα χρόνια του μεσοπολέμου*, τόμος Ε', Αθήνα, Καταναλωτής, 2002, σ. 241-242. Βλ. επίσης και την παρατήρηση του Αλ. Ζήρα: «Η υπαρξιακή αγωνία του Λιάσκα, συκρατημένη ωστόσο και χωρίς δραματικούς απόηχους, στρέφεται σε θέματα όπως η μοναξιά του μεταπολεμικού ανθρώπου και η αδυναμία του να επικοινωνήσει σε έναν κόσμο όπου ο καθένας μιλά τη δική του γλώσσα», στο λήμμα «Βασίλης Λιάσκας» στο *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα, Πατάκης, 2007, σ. 1254.
4. Αλ. Αργυρίου, «Βασίλης Λιάσκας», *Η ελληνική ποίηση*, ό.π. (σημ. 1).
5. Τ. Γκοσιόπουλος, «Βασίλης Λιάσκα: Πρωτόπλαστοι», *Νέα Πορεία* 16 (Ιούν. 1956) 679.
6. Α. Καραντώνης, «Βασίλης Λιάσκα: Το δίκοπο άστρο», *Νέα Εστία* 93/1103 (15.6.1973) 831.
7. Ε. Παπαχρήστου-Πάνου, «Βασίλης Λιάσκας», *Μορφές αιθρίας*, Αθήνα, Θουκυδίδης, 1980.

Ελένη Παρισιάδου

Δεοντολογία βιογραφίας και βιβλιογραφίας ή Σινόπουλος και Ρένος

Η εκτίμηση του Δημήτρη Δασκαλόπουλου για το έργο και την προσφορά του Γιώργου Κατσίμπαλη είναι δεδομένη και διακηρυγμένη. Γι' αυτό και στο έργο του Γ. Κ. Κατσίμπαλης, *Βιβλιογραφία και 12 κριτικά κείμενα* (Αθήνα, Ε.Λ.Ι.Α., 1980) ο Δασκαλόπουλος τονίζει τη μεγάλη δυσεξόφλητη οφειλή μας προς τον Κατσίμπαλη, τον πατριάρχη της βιβλιογραφίας για τη νεότερη λογοτεχνία μας. Και σε άλλο κείμενό του, τονίζει ότι ο Γ. Κατσίμπαλης «περνάει πια στην Ιστορία σαν το τελευταίο μυθικό πρόσωπο των γραμμάτων μας, σ' αυτόν τον ανάπηρο αιώνα». Στη βιβλιογραφική του εργασία, ο Δασκαλόπουλος παραθέτει όλα τα λήμματα για τον Κατσίμπαλη, όπως επιβάλλει η δεοντολογία της Βιβλιογραφίας. Την πληθώρα των εγκωμιαστικών και θετικών σχολίων αλλά και τα αρνητικά και τα απορριπτικά, και τα ειρωνικά και φιλοκατήγορα.

Η αγάπη και η εκτίμησή του για τον Κατσίμπαλη δεν τον κάνει να κοσινίζει τα λήμματά του, για να παραδώσει τον βιβλιογραφούμενο άσπιλο, άχραντο και αμόλυντο. (Βλ. στο κεφάλαιο ΙΓ: Κρίσεις, σχόλια, πληροφορίες, λήμματα που επικρίνουν ή μεταφέρουν αρνητικές πληροφορίες και χαρακτηρισμούς για τον Γ. Κατσίμπαλη =21, 42, 48-55 και 57-59 [κυρίως για την απόλυση Κοσμά Πολίτη από το Βρετανικό Συμβούλιο], 62, 64-77, 98 [κυρίως για τις «κλίκες»], 215-216 [στάση του Κατσίμπαλη απέναντι στη στρατιωτική κυβέρνηση], 105, 109, 115, 133, 250 [με διάφορα σαρκαστικά και υπονομευτικά σχόλια]).

Αυτή την άφογη στάση του Δημήτρη Δασκαλόπουλου δεν ακολούθησε, δυστυχώς, ο Μιχάλης Πιερής στο βιβλίο του *Ο χώρος και τα χρόνια του Τάκη Σινόπουλου 1917-1981. Σχεδιάγραμμα βιο-εργογραφίας* (Αθήνα, Ερμής, 1988), που

ακολουθεί την πορεία του ποιητή Τ. Σινόπουλου, χρονολογικά, εργογραφικά και βιβλιογραφικά.

Με τις λογικές του politically correct και του κοσκινίσματος, συσσωρεύονται στο βιβλίο του ανούσιες και άχρηστες πληροφορίες, λεπτομέρειες και ανθυπολεπτομέρειες τριτεύουσας σημασίας, αναφορές σε κριτικά σημειώματά του καθώς και σε γνωριμίες με αρκετούς ανθρώπους (συμβατικές γνωριμίες που παρουσιάζονται λες και αποτέλεσαν τομή στην πορεία του ποιητή, τον επηρέασαν και του έδωσαν νέες κατευθύνσεις – πολλούς απ' αυτούς αμφιβάλλω αν θα τους θυμόταν άμα τους έβλεπε έναν μήνα μετά), αποσπάσματα από κριτικές για τα βιβλία του, από επιστολές και ενθυμήσεις, από συνεντεύξεις του (και εκτενές απόσπασμα από συνέντευξή του στον Ρένο Αποστολίδη για την εφημερίδα *Ελευθερία*, σσ. 55-56), αλλά λογοκρίνονται διάφορα θέματα· λ.χ. δεν αναφέρονται σημαντικά δημοσιεύματα για τον Σινόπουλο λόγω του ότι ήσαν επικριτικά. Οι πληροφορίες στο βιβλίο του Μ. Πιερή είναι ελεγμένες και κοσκιτισμένες, για να δοθεί η εικόνα ενός άσπιλου και άχραντου Σινόπουλου, που γι' αυτόν όλοι εκφράζονταν θετικά, παραβιάζοντας έτσι απλές αρχές βιβλιογραφίας και βιογραφίας.¹

Αναφέρω χαρακτηριστικά τα δημοσιεύματα του περιοδικού *Τα Νέα Ελληνικά* (των Ηρακλή και Ρένου Αποστολίδη), που παραλείπονται στην παραπάνω βιβλιογραφία:

α) «Μαυροπίνακες» (αρ. 8, Αύγ. 1966, σσ. 623-625)· αναφέρεται ότι ο Σινόπουλος αλληλογραφούσε με το περιοδικό *Νεολαία* του μεταξικού καθεστώτος.

β) «Κι άλλοι στο μαυροπίνακα!» (αρ. 9, Σεπτ. 1966, σσ. 702-706)· με σαρκαστικά σχόλια αναφέρεται ότι ο Σινόπουλος απείλησε με μήνυση το περιοδικό για το προηγούμενο δημοσίευμα.

γ) «Πισινοπουλιάς» (αρ. 11, Νοέμβρ. 1966, σσ. 814-817)· οξύτατο και σαρκαστικό εκτενές σημείωμα με πολλές βιογραφικές πληροφορίες για τον Σινόπουλο.

δ) Στο ίδιο τεύχος (σσ. 869-871) κείμενο του Άρη Μπερλή με τίτλο: «Ποιος θα μ' ακολουθήσει στο Σινοπουλικό φως;», στο οποίο κατηγορεί τον Σινόπουλο για λογοκλοπές.

ε) «Πισινοπουλιάδος η συνέχεια» (αρ. 12, Δεκ. 1966, σσ. 884-887)· εκτενέστατο κείμενο με βιογραφικές πληροφορίες και οξύτατες κριτικές για Σινόπουλο και απάντηση του Ρένου στον Πταισματοδίκη Αθηνών για αγωγή Σινόπουλου.

στ) «Και άλλα κλεψιμέμικα Θέμελη και Πι Σινόπουλου» (αρ. 13, Ιαν. 1967, σσ. 998-1001).

ζ) ΗΝΑ, «Και στον πταισματοδίκη» (στο ίδιο τεύχος, σ. 1001). Βλ. και τεύχος αρ. 16 (Απρ. 1967, σ. 1265) για αναβολή της δίκης λόγω μη προσέλευσης των μαρτύρων του Σινόπουλου.

Ενώ προηγουμένως αναφέρεται επιτροχάδην η «επίθεση Νίκου Παππά εναντίον του Βύρωνα Λεοντάρη και του Τάκη Σινόπουλου από το περ. *Έρευνα*» (σ. 81-82), αποκρύβονται τα πιο πάνω κείμενα. Ίσως γιατί οι επιθέσεις Νίκου Παππά ήσαν ανυπόληπτες στους φιλολογικούς κύκλους, ενώ ο Ρένος και ο Άρης Μπερλής χαρακτηρίζονταν από τις υπέρβαρες φιλογολικές τους αποσκευές. Έτσι χάνει η βιβλιογραφία, η βιογραφία και η φιλολογία.

Ενδεικτικό και το ακόλουθο: Στη σελίδα 89 ο Μ. Πιερής αναφέρει: «Μάιος [1967]: Μήνυση κατά Ρένου Αποστολίδη για συκοφαντική δυσφήμιση. Ο

Σ.[ινόπουλος] παραιτείται ύστερα από την αναγνώριση από τον Ρ. Αποστολίδη του σφάλματός του.» Αθελά του, ίσως, ο Μ. Πιερής παρουσιάζει μια αρνητική εικόνα του Σινόπουλου. Ότι τον Μάιο, δηλαδή λίγες μέρες μετά το πραξικόπημα της χούντας, με το όργιο των συλλήψεων και μέσα σε συνθήκες ανελευθερίας και λογοκρισίας, ο Σινόπουλος δρομολογούσε μηνύσεις για προδικτατορικά κείμενα, που θεωρούσε ότι τον μείωναν. Τα πράγματα δεν ήταν έτσι. Η διαδικασία αγωγής του Σινόπουλου εναντίον του Ρένου Αποστολίδη ξεκίνησε πολύ προηγουμένως (βλ. *Τα Νέα Ελληνικά*, αρ. 9, Σεπτ. 1966, σ. 705). Ο Ρένος απάντησε με εκτενές κείμενό του που υπέβαλε στον Πταισματοδίκη Αθηνών στις 5 Δεκεμβρίου 1966 και πρότεινε ως μάρτυρες τον Ηρακλή Αποστολίδη, Φαίδωνα Βεγλερή, Φαίδρο Μπαρλά κτλ. και ακόμη, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, τον Απρίλιο η δίκη ανεβλήθη λόγω μη προσέλευσης των μαρτύρων που συνηγορούσαν υπέρ της αγωγής Σινόπουλου. Αν ο εκδότης των *Νέων Ελληνικών*, στην επόμενη συνάντηση για τη δίκη, τον Μάιο του 1967, δέχτηκε να ανακαλέσει για να κλείσει η υπόθεση, αυτό είναι ένα γεγονός που φαίνεται ότι προσγράφεται υπέρ του Ρένου, που δεν ήθελε, μέσα στα νέα δεδομένα που έφερε το πραξικόπημα της χούντας, να διαιωνίζει αντιθέσεις και διαμάχες της περιόδου πριν από την επιβολή της δικτατορίας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Χαρακτηριστικά, στην εφ. *Τα Νέα* (Αθήνα, 23.12.1959) ο Σινόπουλος δημοσίευσε επιστολή στην οποία ζητούσε να μην υπογράψει Τάκης Σινόπουλος έτερος ποιητής με το ίδιο ονοματεπώνυμο. Τη στάση αυτή του Σινόπουλου έκριναν αρνητικά πολλοί σε διάφορες συζητήσεις, αργότερα, σε γραπτά τους, ο Ηρακλής Αποστολίδης και ο Ρένος, ο οποίος έφεξε τον Σινόπουλο για σκαιότητα και αντιπνευματική αλαζονεία και ότι κριτήριο διάκρισης μεταξύ δύο συνεπώνυμων λογοτεχνών είναι, μόνο, η ποιότητα και όχι ο εξαναγκασμός του άλλου να αλλάξει όνομα. Στο βιβλίο του Μ. Πιερή δεν αναφέρεται η επιστολή αυτή του Σινόπουλου, ενώ σημειώνονται άλλες, ήσσονος σημασίας, λεπτομέρειες.

Σάββας Παύλου

Η λάμψη στην άκρη της θάλασσας

Σ' ένα από τα γνωστότερα διηγήματα του Παπαδιαμάντη, το «Άνθος του γιαιού» (4.151-156, έκδ. Τριανταφυλλόπουλου) ο «αλαφροϊσκιωτος» Μάνος του Κορωνιού έβλεπε: «ανοικτά εις το πέλαγος, έξω από τα δύο ανθισμένα νησάκια, τα φυλάττοντα ως σκοποί το στόμιον του λιμένος, έν μελαγχολικόν φως – κανδήλι, φανόν, λαμπάδα, ή άστρον πεσμένον – να τρεμοφέγγη, εκεί μακράν, εις το βάθος της μελανωμένης εικόνας, επιπολής εις το κύμα».

Την εξήγηση για το «μυστηριώδες εκείνο φέγγος» τη δίνει ο Λίμπος ο Κόκοϊας «άνθρωπος πενηντάρης», ο οποίος «είχε διαβάσει πολλά παλαιά βιβλία με τα ολίγα κολλυβογράμματα που ήξευρε, και είχαν ομιλήσει με πολλές γραϊάς σοφάς». Το φως γεννήθηκε, σύμφωνα με την παράδοση που διηγείται, από τον ανεκπλήρωτο έρωτα της Λουλούδως για το βασιλόπουλο, το οποίο, αιχμάλωτο των βαρβάρων, δεν μπόρεσε να επιστρέψει και να τηρήσει την υπόσχεσή του.

Σε αναζήτηση μιας παρόμοιας λάμψης σε συνδυασμό με την επίτευξη του

αιώνιου έρωτα είναι και η ηρωίδα του μυθιστορήματος του Ιουλίου Βερν *Η πράσινη λάμψη* (*Le rayon-vert*, 1882). Είναι το μοναδικό ερωτικό μυθιστόρημα του γνωστού κατά τα άλλα συγγραφέα έργων επιστημονικής φαντασίας. Η υπόθεση τοποθετείται επί το ρομαντικότερον στη μακρινή Σκωτία και αναφέρει σχετική, δήθεν σκωτική παράδοση για την πραγμάτωση του απόλυτου έρωτα ύστερα από την κοινή θέαση της πράσινης λάμψης. Ο συγγραφέας όμως δεν ξεχνάει τον άλλο εαυτό του, καθώς επιχειρεί να δώσει και επιστημονική εξήγηση στο σπάνιο φαινόμενο που παρατηρείται στη θάλασσα, όταν στο τέλος μιας μέρας με ιδιαίτερα διαυγή ατμόσφαιρα οι τελευταίες ακτίνες του ήλιου χάνονται στη γραμμή του ορίζοντα. Η λάμψη που αντικρίζει το μάτι δεν είναι κόκκινη, όπως θα το περίμενε κανείς, αλλά πράσινη, σε μια απόχρωση απίστευτης ομορφιάς. Το φαινόμενο ερμηνεύτηκε ικανοποιητικά μόλις τον 20ό αιώνα: είναι αποτέλεσμα της διάθλασης του φωτός από την ατμόσφαιρα και της απορρόφησης των υπόλοιπων χρωμάτων του φάσματος εκτός του πράσινου. Το φαινόμενο είναι εντελώς σπάνιο. Η ηρωίδα του μυθιστορήματος Helena Campbell είναι ορφανή, τη μεγαλώνουν οι δύο θείοι της που της κάνουν όλα τα χατίρια και δεν αρνούνται να τη συνοδεύσουν στην αναζήτηση της λάμψης του σκωτικού μύθου. Ύστερα από πολλές περιπλανήσεις, η Helena βρίσκει τον άντρα της καρδιάς της, τον Olivier, χάνει όμως την ευκαιρία να δει τη λάμψη που αναζητούσε.

Περισσότερη τύχη έχει η μοναχική και ευαίσθητη γραμματέας Delphine στο φιλμ του Γάλλου σκηνοθέτη Eric Rohmer *Le rayon vert* (Χρυσό λιοντάρι στο Φεστιβάλ της Βενετίας το 1986). Τα σχέδια της νεαρής να περάσει τις διακοπές της στην Ελλάδα ματαιώνονται την τελευταία στιγμή. Ύστερα από την περιπλάνησή της στο Παρίσι, στο Χερβούργο και στις Άλπεις, ετοιμάζεται στον σταθμό του Μπιαρίτς να πάρει τον δρόμο της επιστροφής, συναντάει όμως εκεί τον άνδρα των ονείρων της, που την προσκαλεί να περάσει τις υπόλοιπες μέρες μαζί του. Στο πλευρό του αντικρίζει τη μαγική πράσινη λάμψη στην ακτή του Ατλαντικού.

Παρατηρητής μιας πράσινης λάμψης στην άκρη της θάλασσας – και μάλιστα καθημερινός! – είναι ο μεγάλος Γκάτσμπυ στο ομώνυμο μυθιστόρημα του Francis Scott Fitzgerald (*The Great Gatsby*, 1925). Το γεγονός πέφτει στην αντίληψη του αφηγητή, του νεαρού Nick, ήδη από την πρώτη φορά που τον βλέπει (κεφ. 1): «Άπλωσε τα χέρια του στο σκοτεινό νερό μ' ένα περίεργο τρόπο, και θα έπαιρνα όρκο, μ' όλη τη μεγάλη απόσταση που μας χώριζε, ότι έτρεμε. Άθελά μου κοίταξα κι εγώ προς το μέρος της θάλασσας, αλλά δεν μπόρεσα να ξεχωρίσω τίποτε, μόνο ένα μακρινό μικροσκοπικό πράσινο φως, που θα ήταν βέβαια η άκρη μιας αποβάθρας».

Δεν πρόκειται για το σπάνιο φαινόμενο που είδαμε παραπάνω, αλλά είναι το φως που τρεμοσβήνει απέναντι στην αποβάθρα: όμως το πράσινο αυτό φως που διατρέχει σαν Leitmotiv από την αρχή ως το τέλος το μυθιστόρημα έχει συμβολικό χαρακτήρα. Εκεί απέναντι μένει η αγαπημένη του Daisy, παντρεμένη με τον πλούσιο Tom Buchanan. Ο Γκάτσμπυ έχει συσσωρεύσει τεράστια πλούτη, έχει κτίσει μια πελώρια βίλα απέναντι και εκεί οργανώνει πάρτι προσκαλώντας κάθε βράδυ την ελίτ της Νέας Υόρκης. Σκοπός του είναι να εντυπωσιάσει και να προσελκύσει το ίνδαλμά του, πράγμα που το κατορθώνει με τη βοήθεια του Nick, που συμβαίνει να είναι ξάδερφός της. Η Daisy δεν μπορεί να κρύψει τον θαυμασμό της για τη χλιδή που επικρατεί.

Δεν είναι τυχαίο ότι αυτή τη φορά το πράσινο φως δεν είναι ορατό (κεφ. 5): «Αν δεν ήταν η ομίχλη, θα μπορούσαμε να δούμε το σπίτι σου πέρα από τον κόλπο» είπε ο Γκάτσμπυ. «Στο τέλος της αποβάθρας σου έχεις αναμμένο όλη τη νύχτα ένα πράσινο φως». Η Νταϊζη έβαλε ξαφνικά το χέρι της στο δικό του, αλλά ο Γκάτσμπυ φαινόταν απασχολημένος μ' αυτό που μόλις είχε πει. Ίσως είχε συνειδητοποιήσει πως η τεράστια συμβολική σημασία εκείνου του πράσινου φωτός είχε τώρα πια χαθεί για πάντα. Η υπόθεση του αφηγητή δεν είναι λανθασμένη. Την στιγμή που ο Γκάτσμπυ αγγίζει τ' όνειρό του, η μαγεία διαλύεται. Η κατάκτηση του ιδανικού έχει ως συνέπεια την απώλειά του.

Γιώργος Δανέζης

Ποιητάρηδες κρίνουν ποιητάρηδες

Μελετώντας κανείς τις φυλλάδες των ποιητάρηδων διαπιστώνει ότι αυτοί σπάνια ασκούν κριτική στους ομότεχνούς τους και πολύ πιο σπάνια παραλείπουν να αναφερθούν στον εαυτό τους, να δώσουν δηλ. στοιχεία της ταυτότητάς τους, να επαινέσουν τον εαυτό τους ή να προσπαθήσουν ν' αποσπάσουν τον έπαινο του κοινού τους. Παρ' όλα αυτά, αρκετοί απ' αυτούς δεν αποκρύβουν ότι όχι μόνο δεν έχουν ένσταση να διορθωθούν από τον τυπογράφο ή από τους ακροατές / αναγνώστες τους τυχόν λάθη τους, αλλά και ζητούν την κατανόηση του κοινού τους, αν υπέπεσαν σε οποιαδήποτε λάθη, ως αποτέλεσμα απειρίας, ηλικίας ή κακής ενημέρωσής τους:

Τον ποιητήν γνωρίζουν τον Ιωάννης Μοναγρίτης,
τον επαινούν στην ποίησιν, είναι καλός τεχνίτης (Ιω. Δ. Κυριακόπουλλος, 1951)

Πάντοτε περιμένει μας ο φοβερός ο τάφος,
αν έχω λάθος τίποτε, σβήννει τ' ο τυπογράφος (Κυρ. Αναστασίου, 1892)

Πρέπει ο κάθε χριστιανός βιβλίο ν' αγοράσει
και μ' έναν πόθον στην καρδιά να κάτσει να διαβάσει
κι αν έχει κάτι ελλιπές μ' αυτό, μπορεί να σάσει (Ιω. Μελάρης, 1936)

Και όσα λάθη έκαμα να μου τα συγχωράτε,
γιατ' είμαι πρωτοτάξιος και θάρρος να μου δάτε (Λεων. Καραφωδιάς, 1933)

Αν έχω λάθος τίποτε, να μου το συγχωράτε,
αγράμματος και χωρίς φως και τούτον οσπολλάτε (Χαρ. Κολοκασίδης, 1919)

Συγνώμη 'πού τους ποιητάς, αν είναι λανθασμένον,
καθώς ηξεύρω και εγώ δεν έν' διορθωμένον (Ιω. Π. Κορδάρης, 1924)

Αν εξαιρέσει κανείς τους ποιητικούς διαγωνισμούς (τσατίσματα) που διεξάγονται μεταξύ δυο ή περισσότερων ποιητάρηδων, κατά τους οποίους οι διαξιφισμοί μεταξύ τους, η προσπάθειά τους να μειώσουν την αξία του αντιπάλου τους και η εμμονή στη δική τους υπεροχή είναι διάχυτα, σ' όλες τις άλλες περιπτώσεις δεν γίνεται αναφορά στην αξία ή απαξία συναδέλφων τους ποιητάρηδων. Όπου αυτό γίνεται και όποτε γίνεται, αποτελεί είδηση· γι' αυτό όλες οι σχετικές περιπτώσεις αποδελτιώθηκαν εδώ, γιατί μέσ' από την κριτική που ασκείται μπορούν να συναχθούν χρήσιμα συμπεράσματα, αφενός, για τα ελαττήρια που προκαλούν την κριτική

και, αφετέρου, για τις πραγματικότητες που επικρατούσαν τότε αναφορικά με τη λειτουργία της λαϊκής ποίησης.

Στην πρώτη καταγεγραμμένη κριτική, που χρονολογείται στα 1897 και γράφτηκε από το Σωτήριο Δ. Ιωαννίδη από την Κρίτου Τέρα, αφήνονται αιχμές εναντίον του ποιητάρη Κυριάκου Παπανικολάου ή Παπαδοπούλου (1872-1912) από τον Αρακαπά. Ο Ιωαννίδης, στη μοναδική φυλλάδα του με τίτλο *Ποίημα. Η κατάστασις της Κύπρου* (Λευκωσία 1897), αποκαλεί τον εαυτό του «τσιράκκιν» του Χρ. Τζαπούρα (1846-1915) και ασκεί κριτική στον Παπαδόπουλο, γιατί αυτός, ενώ κατάγεται από την επαρχία Λεμεσού, ως ποιητάρης δεν περιορίζεται στον «μερράν» του, αλλά επισκέπτεται και την Πάφο, γεγονός που εξοργίζει, όπως ισχυρίζεται, τον Τζαπούρα, για τον οποίο, ωστόσο, δεν αναφέρεται με κολακευτικά λόγια. Γέρασε, λέει, και κρίνει ότι ο ίδιος είναι πια καλύτερός του:

Σωτήριον με λέγουσιν, τσιράκιν του Τζαπούρα,
αντάν με πρωτομάθαιεν, Θεέ μου, είντα τραγούδαν!
Αυτός πλέον εγέρασεν κι ασπρίσαν τα μαλλιά του,
έμαθέν με τους τρόπους του και τα ποιήματά του.
Από το ίδιον χωργιόν κ' εγιώνη 'πού την Κρίτουν,
όμως εις τα ποιήματα εβρέθηκα περίτου!
Έχει να πουν ο μαθητής την τέχνην όταν πιάσει,
τον ίδιον τον μάστρον του μπορεί να τον περάσει.
Όπου τους ποιητάδες μας είμαι ο κάππος τώρα,
στην Κρίτουν εγεννήθηκα και κατοικώ στην Χώρα.
Κανένας 'πού τους ποιητάς να μην φανεί ομπρός μου,
γιατί θ' ακούσει ό,τι πεις ζητμασές του κόσμου.
Εξέβην ένας ποιητής π' Αρακαπάν, νομίζω,
και Κυριάκον λέγουν τον, όμως δεν τον γνωρίζω.
Αυτός πολλά υψώθηκεν με τα ποιήματά του,
θα βγάλω έναν ποίημα όμως κατάκοντρά του.
Τόσα κακά που γίνονται μέσα εις τον μερράν του
και δεν βγάλλει ποιήματα, γυρεύκει τον πελάν του.
Και κόβκει 'πού την Λεμεσόν και πά' σ' άλλους μερράδες,
πάει στην Πάφον, κύριοι, πόν' πρώτοι ποιητάδες.
Ποιήματα έβγαλεν πολλά, Χασάν Πουλίων και άλλου,
και δεν σκέπτεται ύστερα πως έννα τον προσβάλλουν.
Λοιπόν, ας σιωπήσομεν και αν το ξανακάμει,
και του Τζαπούρα, βάλλαχα, πολλά του κακοφάνη.

Βέβαια, ο Παπανικολάου δεν κώφευσε στην πρόκληση αυτή του Ιωαννίδη. Στο ποίημά του *Στοχασμοί του Κυριάκου Παπαδοπούλου* (Λεμεσός 1898) γράφει ότι, όσο καιρό απουσίαζε από την Κύπρο,¹ παρουσιάστηκαν καινούριοι ποιητές οι οποίοι, νομίζοντας ότι αυτός πέθανε, δεν δίστασαν να τον κατηγορήσουν. Δεν κατονομάζει, βέβαια, τον ποιητάρη, από τα συμφραζόμενα όμως υπονοεί σαφώς τον Ιωαννίδη, οι στίχοι του οποίου, γράφει, δεν έχουν ουσία και δηλώνει ότι, αν τον συναντήσει καμιά φορά, «εννά τον κάμει χώματα». Ο ίδιος πλέκει το εγκώμιο των ποιητάρηδων Τζαπούρα και Κωνσταντίνου Φιλίππου (1866-1941), άλλως Τζαπούρα, από τον Στρόβολο,² τους οποίους έχει περί πολλού, όπως ακριβώς και τον αδελφό του Κωστή, τον οποίο κρίνει καλύτερό του:

Που πήγα εις τον πόλεμον κ' έκαμα δυο τρεις μήνες,
εβγήκαν άλλοι ποιηταί με δίχως τες ποδίνες!
Ηκούσαν πως επέθανα και κάτι ενομίσαν,
έκαμαν ένα ποίημα και με κατηγορήσαν.

Ο ένας το ετύπωσεν μέσα στην Λευκωσίαν,
όποιος το ανέγνωσε δεν εύρηκεν ουσίαν.
Το χρόνιον είναι τέσσαρα³ τον κόσμον που γυρίζω
και όσοι είναι ποιηταί εγώ τους εγνωρίζω.
Είν' ο Τζαπούρας κι ο Κωστής, αυτοί έ[ν'] ξακουσμένοι,
και άλλους δεν εγνώρισα μέσα στην οικουμένην.
Έχει ένα ιδιαίτερον άλλον 'πού τον Τζαπούραν
και θέλει να μας πει κι αυτός φλαούναν και κουλούραν.
Έν' 'πού το ίδιον χωριόν, 'πό μες στην Κρίτου Τέραν,
αλλά την νύκτα φαίνεται και όχι την ημέραν!
Την νύκτα σαν τον αλουπόν που βγαίνει στο σιργιάνι,
τόσον καιρόν που τραγουδώ κ' εμπρός μου δεν εφάνη.
Όμως καμάν πανήγυριν εάν τον ανταμώσω,
εννά τον κάμω χώματα, τ' αέρα να τον δώσω!
Μάθετε το Παφίτικον ότι δεν είν' γνωστός μου,
πού να τον καταλάβομεν, αν τύχει και εμπρός μου!
Άφες τον να φουμίζεται, ο κόσμος με γνωρίζει,
άνθρωπος πόν' αδύνατος για πάντα φοβερίζει.

Η επόμενη κριτική ασκήθηκε εναντίον του πρωτοποιητάρη Τζαπούρα, ηλικίας τότε 64 ετών, που για πρώτη φορά στη ζωή του δέχεται μια τέτοια αμφισβήτηση από έναν άλλο, όχι ευρέως γνωστό ποιητάρη, τον Αναστάσιο Νικολάου (γ. 1884) από τη Λακατάμια. Ο Νικολάου στο ποίημά του με τίτλο *Ποίημα του απαγχονισθένος Μαυρικίου Γ. Παπαδοπούλου* (Λευκωσία 1910) δεν απορρίπτει την παλιά δόξα του Τζαπούρα ως «πρώτου μάστρου», όμως σήμερα, γράφει, λόγω γήρατος, «τα φρένα του ξανίσκονται, χάννει πιον την σειράν του»! Στη συνέχεια εκθειάζει ως «σωστόν» τον όντως αξιόλογο ποιητάρη Ιωάννη [Μιχαήλ Μελάρη] (1881-1965) από τη Γερμασόγεια:

Έθενα κάμω 'πού προτού την ποίησιν ετούτην,
είχεν πολλούς ελέγαν μου και 'γώ 'κοφκα το μούτιν.
Έρχουνταν κ' ελαλούσαν μου, εβλέπαν τον Τζαπούραν
κ' ήτουν στες νέες φυλακές και πάνω κάτω βούραν.⁴
Είπουν σαν εκαλέστηκεν, πέрки το καταφέρει,
αλλά σαν εκατάλαβα, σήμερα δεν ηξέρει.
Άμα γεράσει άνθρωπος κι ασπρίσουν τα μαλλιά του,
τα φρένα του ξανίσκονται, χάννει πιον την σειράν του.
Όμως και τούτον, μάλιστα, καταπαντού το είπουν,
ήτουν ο πρώτος ποιητής κι ο μάστρος εις την Κύπρου.
Τώρα 'μοιασεν του θεριστή που ξέβην τ' όνομάν του,
κ' ύστερις δεν εθερίζεν κ' έππεφτεν κ' εκοιμάτουν.
Έχει έναν Γιάννην σήμεραν μέσα στην Γερμασόγειαν,
κάμνει σωστά την ποίησιν, εγίω δεν ξέρω λόγια.
Εγώ 'μαι νέος ποιητής, να παινεθώ δεν πρέπει,
απο' 'χει φτια, ακούει μου κι αμμάτια ας αμπλέπει!

Γενική και αόριστη κριτική ασκεί ο Χρ. Θ. Παλαιόσης (1872-1949) από το Αυγόρου στο ποίημά του *Η πανήγυρις του Κατακλυσμού εν Λάρνακι την 10ην Ιουνίου 1918* εναντίον κάποιων ανεπαρκών ποιητάρηδων, που «ξημαρίζουν» την ποίηση, «πελλοκατσαρίζουν», «φουμίζονται», «φοερίζουν» κ.ά. Ο ποιητάρης συμβουλεύει τους ποιητάρηδες αυτούς να επιλέγουν να «τσαττίζουν» με όσους «βρίσκουν τέγκιν τους», δηλ. με όσους είναι ισάξιοι και του ίδιου μ' αυτούς επιπέδου:

Εβκήκαν ούλλοι ποιητές, λοάρκασε, φαντάσου,
Άι Παντελεήμονα, στραβοί, κουτσοί κοντά σου!
Έσει πολλούς την ποίησην που την ιξημαρίζουν,
τυπώνουν τα ξεράσματα τῶαι βκαίνουν τῶαι γυρίζουν.
Παθθαίνουν σαν τον ττενεκκέν τῶαι πελλοκατῶαρίζουν
τῶ' άφησ' το που φουμίζονται τῶαι που σε φοερίζουν.
Όπος τῶ' αν είναι δεν κάμνει όμως τον ποιητάρην,
θέλει να 'ν' 'πού γεννήσον σου, να 'σεις μιαν τέθοκιαν χάρην.
Προπάντων ο αγράμματος, που 'ν' χόρτον πόν μυρίζει,
έν' μηχανή που δεν έσει πεζίνα να γυρίζει. [...]
Να πά' να βρίσκουν τέγχιν τους να πιάννουνται μιτά τους,
που μοιάζουσιν τα λόγια τους τῶαι τα ποιήματά τους.

Και πάλι γενική και αόριστη είναι μια άλλη κριτική που ασκεί τέσσερα χρόνια αργότερα ο Παλαιῖσης στο ποίημά του *Ο άγριος και τρομακτικός φόνος του Γιακουμή Δημήτρη* (Βαρῶσια 1922) εναντίον αδήλωτων ομότεχνών του:

Καθώς θωρώ και μερικούς 'πού την δικήν μου τέχνην,
που σπέρνουν μες στην θάλασαν, ψαρεύουν εις την στέχνην.
Πως έν' οι πρώτοι ποιηταί θωρούν εις τ' όρομάν τους,
και ως τα ύψη τ' ουρανού βγάλλουσιν τ' όνομάν τους.
Σαν κείνον πόν είδεν βουνά 'πού τον καιρόν που πλάστην,
έτυχεν κ' είδεν μιαν φοράν φούρνον και ποθαυμάστην!
Φουμίζονται τον Όμηρον δύνανται να τον δέρουν
και κείνοι πόθεν κατουρά η όρνιθα δεν ξέρουν!
Είναί που δεν εντρέπονται κι ο κόσμος έν' δικός τους
και δεκαδιάζουν τους οι λας και πίσω τους και μπρος τους.
Είδετε, εδισβάσετε 'πού τα ποιήματά τους
κ' έν' περιττόν να σας τα πω και τα ονόματά τους.

Στο ποίημά του *Από τα σημερινά μας χάλια. Τέταρτη αντάμωση του Κώστα (αρκόντου πολίτη) τζαι του Αλέξη (φτωχού χωρκάτη)* (Λευκῶσια 1935) ο Παλαιῖσης θίγει το θέμα του πολλαπλασιασμού των ποιητάρηδων κατά τη δεκαετία του 1930, που είχε ως αποτέλεσμα να επηρεαστεί η ποιότητα της ποίησης και, προπάντων, να εξευτελιστούν οι τιμές των ποιητάρικων φυλλάδων. Είναι αλήθεια, βέβαια, ότι στην τάξη των ποιητάρηδων της εποχής εκείνης συγκαταλέχθηκαν αρκετοί ανήμποροι (κουτσοί, τυφλοί, επιληπτικοί κ.ά.), και όχι μόνο, που χρησιμοποιούσαν την «ποιηταριτσή» ως βιοποριστικό επάγγελμα και συμπεριφέρονταν μάλλον ως επαίτες. Οι ποιητάρηδες της κατηγορίας αυτής και άλλοι ευκαιριακοί ομότεχνοί τους αναφέρονται ως επί το πλείστον στα προσωπικά τους πάθη ή αναμεταδίδουν θρησκευτικά τραγούδια («Θρήνος της Παναγίας», «Τραγούδι της Ανάστασης», «Τραγούδι του Λαζάρου» κ.ά.) και εκλιπαρούν τη βοήθεια του κοινού με τον τρόπο του επαίτη:

Τούτ' οι ποιητάρηές μας είνήκασιν πολλοί,
τῶ' άφησ' το, οι καημένοι, οι περίτου έν' πελλοί!
Είνήκαν, με συμπάθχιον, δυο τῶ' έναν 'πού τα χτηνά
τῶαι γυρίζουν τῶαι πουλούσιν τα τραούδχια τους φτηνά.
Σούζονται 'πού την οκνιάν τους, πκιάννουνσιν το τῶεγχενιόν,
μιαν ππαλάσκαν στην νωμιάν τους τῶ' άτε εις το δικακονιόν!
Βκαίνουν σαν τες ατσιγγάνες, δικακονούσιν μυστικά
τῶ' εν πααίνουν να δουλεύουν τῶαι να τρων χορταστικά.
Καρτερούν τῶ' οι τυπογράφοι, κρεμμασμένοι 'πού τα φκια,
να τους πάρουν τα ριάλια, που τυπῶσαν τα χαρτιά.

Εννά πεις πως έν' η φτώχεια; εθ θέλω παραντζελιάν,
έν' κοπέλια, έντζ' έν' γέροι, ας γυρέψουσιν δουλειάν.

Συνέχεια στην κριτική αυτή προσέγγιση του Παλαιίστη έδωσε τον επόμενο χρόνο ο Μελάρης, ο οποίος επαναλαμβάνει τις θέσεις του Παλαιίστη στο ποίημά του *Μια ικανοποιητική έκθεση δια μερικούς ποιητάς* (Λεμεσός 1936). Το χωρίο που ακολουθεί μιλά από μόνο του:

Υπάρχουν κάτι ποιηταί στην Κύπρο και γυρίζουν,
αλλ' όμως τί τους γίνεται εκείνοι δεν γνωρίζουν,
διότι τα ποιήματα πολύ εξευτελίζουν.
Πρώτον βλέπουν την τσέπην τους, τούτο δεν εννοούσιν
και εις τους συναδέλφους τους βλάβην πως προξενούσιν.
Δια να συντηρήσουνι γυναίκας και παιδιά του,
πρέπει να προστατεύονται προς τα συμφέροντά τους,
αφού είναι η ζήση τους και το επάγγελμά τους.
Ας φάσιν πάτσον από 'μέ διά να συνερτούσιν,
να μάθουν τα ποιήματα πώς πρέπει να πουλούσιν.
Καθώς και ο συνάδελφος Χριστόφορος Παλέσης,
τους έδωσ' έναν κτύπημαν ιδέαν πόν την έσεις.
Εκείνος τους ονόμασεν πελλούς και ατσιγγάνες,
σαν τα παιδιά που 'ν' ορφανά στους δρόμους δίχως μάνες. [...]
'Πού τον Παλέσην έφαγαν πάτσον και έναν 'πού μένα,
πλέον ας περιφέρονται με φρένα μετρημένα.
Δεν ξεύρουν 'πού την ποίηση τον τρόπον πώς θα ζήσουν,
κάμνουσιν φρονιμότατα πλέον να παραιτήσουν,
αφού είναι ανίκανοι, πίσω τους ας την φήσουν.
Ας πάσιν να μαζεύουσιν χόρτα ή καραόλους,
να παίρνουν και να τα πουλούν στα σπίτια τούς εμπόρους.
Με τέτοιον τρόπον δύνανται καλύτερα να ζήσουν,
πά' 'ς τούτον το επάγγελμα ας εξακολουθήσουν.
Για μας εχθροί δεν γίνονται, μάλιστα έν' τσαι φίλοι,
για ποιον λόγον εκάμασιν την ποίησην ρεζίλι;
'Έν' άνθρωποι, δεν έν' μωρά, εάν παρατηρήσεις,
πόν έχουν νουν στην κεφαλήν και να τα οδηγήσεις.
Στας χείρας τους την ποίηση βαστούσιν και γυρίζουν
πόν' υψηλόν επάγγελμα και το εξευτελίζουν.
Δεν κάμνουν άλλο τίποτα παρά ανοησίαν,
διότι έχουν πάνω τους την απερισκεψίαν.
Σαν άνθρωποι με λογικόν αν θέλουσιν να ζούσιν,
ας παύσουν ό,τι πράττουσιν και να συμμορφωθούσιν.
Διότι μας επάτησαν σκληρά μες στην καρδίαν
και τους μισθαποδώνουμεν για τούτην την αιτίαν.
Και ας προσέχουν άλλοτε αυτά να μην ποιούσιν
και όσα γι' αυτούς εγράψαμεν τους ικανοποιούσιν.

Ο γνωστός ποιητάρης Ιωάννης Δημητρίου Κυριακόπουλος ή Κυριακίδης (1881-1966) από το Μονάγρι / Διόριος, στο ποίημά του *Τα σκληρά βασανιστήρια του Σωκράτη Κ. Βασιλείου* (Λευκωσία 1952), αναφερόμενος σε συνάδελφούς του ποιητάρηδες δεν διστάζει να χαρακτηρίσει τα ποιήματά τους «ψευτοποιήματα», «σαχλαμάρες» και «πελλάρες», ενώ τους ίδιους τους κρίνει κατάλληλους να πουλούν φρούτα ή αθύρματα,⁵ όχι όμως για να γράφουν ποιήματα. Ο ίδιος είναι γνωστός όχι μόνο ως ποιητάρης αλλά και ως σκαρπάρης και τσαγκάρης:

Είχεν και κάτι ποιητές, που δεν τα κατορθώνναν,
κάτι φευτοποιήματα πηγαίνναν και τυπώνναν.
Ακατανόητες δουλειές, μα κάτι σαχλαμάρες,
που δεν τα συνεχίζασιν, ήτον όλον πελλάρες!
Τυπώνναν τα βερεσιέν, χωρίς να τα πληρώσουν,
λόγια πολλά ελέγαν τους, μετά εννά τα δώσουν.
Δεν τους περνά η ποιήσις, να 'ν' το επάγγελμάν τους,
πολλούς αυτούς γνωρίζουν τους, έν' άλλη η δουλειά τους.
Και πορτοκκάλια να πουλούν, μέσπιλα και λεμόνια,
άλλοι κάμνουν τον λούστρατσην κι άλλοι πουλούν βελόνια.
Ξέρουν το Μοναγρίτικον πως είμαι ποιητάρης
και άλλα επαγγέλματα, σκαρπάρης και τσαγκάρης.
Γεια σου, Μοναγρίτικον,
στην ποιήσιν τεχνίτικον.

Τέλος, στο πιο κάτω χωρίο, που είναι ειλημμένο από το ποίημα του Κυριακόπουλου *Η ιστορία του έρωτος του Νικόλα και της Αναστασίας* (Λευκωσία χ.χ.), ο ποιητάρης επαναλαμβάνει όσα γράφτηκαν πιο πάνω τόσο από τον ίδιο όσο και από τους Παλαίση και Μελάρη για τυφλούς, κωφούς και άλλους, που ενώ είναι άσχετοι με την ποίηση, τη μετέρχονται ως βιοποριστικό επάγγελμα, γεγονός που και τους ίδιους εξευτελίζει αλλά και την ίδια την ποίηση αδικεί. Ο ποιητάρης προβάλλει δίκαια ως άξιους ποιητάρηδες, εκτός από τον εαυτό του, τους Παλαίση και Αρέστη Νικολάου (1876-1946) από τη Βάσα Κοιλανίου, που υπήρξε ένας από τους κορυφαίους ποιητάρηδες της Κύπρου.

Εβγήχαν κάτι ποιηταί, μάσδαλλα κι άφτονά τους,
ο κόσμος περιπαίζει τους, πίσω και εμπροστά τους.
Τυφλοί, κουφοί σκεφτήκασιν την ποιήσιν να πιάσουν,
έννα τους δώσω κοπανιές, τον νουν τους να τον χάσουν.
Βγαίνουσιν μες στην αγοράν κόμα και τραγουδούσιν,
τα πλάσματα που αγροικούν από καρδιάς ξερονούσιν.
Όποιος τδ' αν έν', θαρεύεστε, κάμνει τον ποιητάρην;
και να χωρίσουν, δεν ξεύρουν, δυο γαδουρκών κριθάριν!
Οι ποιηταί οι ξακουστοί, Γιάννης ο Μοναγρίτης,
κόμα κ' ένας Χριστόφορος Παλέσης, Αυγορίτης.
Και Νικολάου ο υιός, Αρέστης, 'πού την Βάσαν,
τούτοι οι τρεις οι ποιητές την ποιήσιν σπουδάσαν.
Έχει κάτι αμπάλατους όμως που δεν νοούσιν
και τους καλούς και τους κακούς έναν τούς θεωρούσιν.
Τον Μοναγρίτην, κύριοι, στην Κύπρον τον ηξεύρουν,
μέραν και νύκτα, πράγματι, έννα τον συναφέρουν.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ο Παπαδόπουλος έλαβε μέρος ως εθελοντής στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897.
2. Ο Φιλίππου μαθήτευσε στον Τζαπούρα, ενώ στον Φιλίππου μαθήτευσε ο Παπαδόπουλλος.
3. Πράγματι, το πρώτο ποίημά του κυκλοφόρησε το 1894.
4. Όντως ο Τζαπούρας ήταν παρών κατά την εκτέλεση του Μαυρίκιου, αν λάβουμε υπόψη το παρακάτω δίστιχο από την ομώνυμη φυλλάδα του με τίτλο *Η κρεμμάλλα του Μαυρίκιου* (Λευκωσία 1910): «*Ημουν εις την κρεμμάλλαν του, εγώ θωρώ τσαι κάμνω, / δεν έππεφτεν κουτσίλ χαμαί, αν είεν σύρεις άμμον*».
5. Ίσως εδώ να υπονοεί τον ποιητάρη Αναστάση Ι. Γρίβα (1889-1961) από την Επισκοπή Πάφου, που ήταν και ψιλικατζής.

Κ. Γ. Γιαγκουλλής

Για τον λαϊκό ποιητή Πέτρο Βαρνάβα. Ένα άγνωστο επιστολικό ποίημά του

Το να γράφει κανείς για έργο του πατέρα του δεν είναι εύκολη υπόθεση. Κι όταν μάλιστα πρόκειται για ποίηση, τα πράγματα γίνονται ακόμη πιο δύσκολα. Εδώ επιχειρώ να παρουσιάσω ένα αδημοσίευτο ποίημα του λαϊκού ποιητή Πέτρου Βαρνάβα (1912-1995), το μοναδικό που διασώθηκε από όσα έγραφε πριν από την τουρκική εισβολή του 1974. Η τραγωδία της Κύπρου σημάδεψε και τον ποιητή, που αιχμαλωτίστηκε από τον τουρκικό στρατό και έζησε τις κακουχίες της αιχμαλωσίας, του εγκλωβισμού και ακολούθως της προσφυγιάς· καθόρισε όμως και την εξέλιξη της γραφής και θεματικής του γνωστού έργου του, που γράφτηκε ύστερα από τη δίσεκτη εκείνη χρονιά.

Στο δίτομο έργο του *Κύπριοι λαϊκοί ποιητές* (1982) ο Κ. Γ. Γιαγκουλλής κατέγραψε 18 ποιητάρικες φυλλάδες του Π. Βαρνάβα, ενώ στην οριστική έκδοση της διδακτορικής του διατριβής (*Οι ποιητάρηδες της Κύπρου*, 2005) αποδελτιώνονται 34 εκδόσεις έργων του (μερικές είναι επανεκδόσεις). Ο ίδιος μελετητής πληροφορεί ότι το πρώτο ποιητικό έργο του Π. Βαρνάβα αναφέρεται στην ενθρόνιση του αρχιεπ. Λεοντίου το 1947. Τόσο το ποίημα αυτό όσο και ένα άλλο, που γράφτηκε αρκετά χρόνια πριν από το 1974 και αφορούσε την απώλεια φίλου του σε αγροτικό δυστύχημα, δεν διασώθηκαν. Επομένως, όλα τα διασωθέντα ποιήματά του γράφτηκαν ή τυπώθηκαν στα χρόνια 1975-1995 και αντλούν τη θεματική τους από τα δεινά που προκάλεσε στον τόπο η τουρκική εισβολή. Οι κύριοι θεματικοί άξονες του έργου του είναι:

α) Το πραξικόπημα και η τουρκική εισβολή του 1974. β) Οι κακουχίες που πέρασε κατά τη διάρκεια της αιχμαλωσίας του στο σχολείο της Ψύφου. γ) Οι δύσκολες μέρες που έζησε εγκλωβισμένος στο χωριό του, τη Μηλιά Αμμοχώστου. δ) Οι προσπάθειες επιβίωσης στην προσφυγιά. ε) Οι αδικίες των δυνατών σε βάρος της αδύναμης Κύπρου. στ) Διαμαρτυρία και αντίσταση του λαού της Κύπρου κατά των εισβολέων. ζ) Ο θάνατος του αρχιεπ. Μακαρίου. η) Βίοι και θαύματα αγίων. θ) Θρήνος της Παναγίας κ.ά. Επίσης έγραψε κυπριώτικο σκετς με τίτλο «Η Εισβολή και η προσφυγιά», που μεταδόθηκε από την τηλεόραση του ΡΙΚ. Όπως αναφέρει ο Κ. Γ. Γιαγκουλλής, ο Π. Βαρνάβας έγραψε, εκτός από αφηγηματικά ποιήματα στη διάλεκτο, και μικρά ποιήματα στην καθομιλούμενη νεοελληνική όπως: «Το αγαπημένο μου σπιτάκι», «Η Ανάσταση» κ.ά.

Το ποίημα που παρουσιάζουμε εδώ δεν φέρει ημερομηνία γραφής· από το περιεχόμενο όμως συνάγεται ότι γράφτηκε προς το τέλος Αυγούστου του 1973. Στην ουσία ο ποιητής συντάσσει ένα έμμετρο γράμμα προς τη νύφη του στην Πάτρα, ύστερα από την εκεί επίσκεψή του και τη γνωριμία του με τους γονείς και συγγενείς της στην Ιθάκη. Είναι γραμμένο σε δεκαπεντασύλλαβους στίχους με ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία, αν και δεν λείπουν και μερικοί «σπασμένοι» οχτασύλλαβοι στίχοι. Το μέτρο και η ομοιοκαταληξία τηρούνται με σχετική αυστηρότητα.

Το ποίημα ακολουθεί τη δομή μιας επιστολής: Στους εισαγωγικούς στίχους ο ποιητής απευθύνεται στον παραλήπτη και αρχικά ζητά συγγνώμη γιατί καθυστέρησε να απαντήσει στο γράμμα που έλαβε· ακολούθως ρωτά αν είναι όλοι καλά και ενημερώνει για τα δικά του νέα: ότι γέννησε η πρωτόγαγα αγελάδα του, η οποία όμως δυσκολεύτηκε πολύ και χρειάστηκε η βοήθεια κτηνίατρου· ότι εργάζεται σκληρά και ότι η σκέψη του βρίσκεται στα δυο παιδιά του που βρίσκονται στην Ελλάδα, τα οποία παρομοιάζει με πουλιά που εγκαταλείπουν τη φωλιά τους και ετοιμάζονται να πετάξουν. Ακολούθως στέλνει τα χαρετίσματά του στους συμπεθέρους του, που βρίσκονται στην Ιθάκη, και αναφέρεται στο ωραίο κρασί που γεύτηκε όταν τον φιλοξένησαν. Στο σημείο αυτό παρεμβάλλεται μια ενότητα στην οποία εξυμνείται το αμπέλι, το οποίο μάλιστα αποκτά φωνή και προειδοποιεί τον τράγο (που απειλεί

να φάει τα κλαδιά του) ότι στο τέλος θα γίνει ψητός, ενώ το φυτό θα αναγεννηθεί. Στη συνέχεια αναφέρεται με καλά λόγια στη νύφη του και στους συγγενείς της και καταλήγει με ευχές και χαιρετισμούς.

Μέσα από τους στίχους αυτούς διαφαίνονται η αγάπη και η έγνοια του λαϊκού ποιητή για τα παιδιά του, το δέσιμό του με τη φύση, τα ζώα και τους ανθρώπους. Αξιοποιεί το κυπριακό ιδίωμα για να εκφραστεί με λιτούς τρόπους, με μια απροσποϊήτη και συμπυκνωμένη γλώσσα, που δεν απλώνεται σε λεπτομέρειες. Αξιοσημείωτη είναι και η χρήση του χιούμορ σε ορισμένα χωρία, όταν λ.χ. παρουσιάζει το αμπέλι να προειδοποιεί τον τράγο για το άδοξο τέλος του ή όταν αναφέρεται στον κωμικό χαρακτήρα ενός συμπεθέρου του, του Γιάννη. Μεταφέρουμε εδώ ολόκληρο το επιστολικό ποίημα:

Μόλις αρχίσω, κόρη μου, συγγώμην θα ζητήσω,
που πήρα την επιστολήν τζ' αρχώ να απαντήσω.
Τωρά που έκαμα τζαιρόν, θέλω να σε ρωτήσω
αν είσαστιν όλοι καλά,
μμα ήθελα να 'μουν κοντά
να σας ξαναφιλήσω.

Αν θέλετε νεότερα που 'ρτα 'πού την Ελλάδα,
έκαμα γέννα με γιατρόν πρωτάραν αγελάδα·
πρώτην φοράν απάντησα τοιαύτην δυσκολία,
να δω γιατρόν που να γεννά μαζίν με εργαλεία.
Τζαι ο γιατρός έν' χωρκανός, του Γιάλλουρα ο Σάββας,
έν' πτυχιούχος άριστος της μάνας μας Ελλάδας.
Εργάζομαι πολύ σκληρά π' αρμεύω αγελάδα
τζ' έχω την σκέψην μου αλλού, κάπου εις την Ελλάδα,
που έχω μέσα θκυο παιθιά
τζαι με θυμίζει η καρδιά:
εννά κάλοπερνούσι;

Με τούτα τα γυμνάσια πάνω κάτω βουρούσι
σαν τα μικρούτσικα πουλιά
π' αφήνουν μάννα τζαι φουλιά
τζ' αρκεύκουν να πετούσι,

τούτη είναι η εποχή που πρέπει να χαρούσι.
Όλα αυτά συμβαίνουσι εις όλον τον κοσμάκη,
και όταν ταξιδέψετε κάτω εις την Ιθάκη,
να πάτε εις το Κιόνιον, εις τους δικούς σας γέρους,
να πάρετε χαιρετισμούς σ' όλους τους συμπεθέρους·
προπάντων στον πατέραν σας, να 'χετε την ευχήν του,
πέστε του πως μου άρεσεν το ωραίον το κρασίν του.
Μεγάλον όμως καύχημαν έχει το το αμπέλι
που ο καρπός του έν' γνωστός, έχει την γεύσην μέλι.
Με συγχωρείτε π' άρχισα άλλα να σας μιλήσω,
τ' αμπέλια τζαι τα κλήματα εννά διαφημίσω,
που δεν φοβούνται τους εχθρούς, όσον τζαι να τα βλάψουν,
μόνον θέλουν τους γεωργούς τον γύρον τους να σκάψουν.
Ο τράγος πρώτος του εχθρός, έμπηκεν εις τ' αμπέλι
τζαι το 'τρωγεν αχόρταγα, να μην αφήκει θέλει,
τζ' επολογήθην τζ' είπεν του κατόπιν το αμπέλι:
«Τράγε, με τρώεις κλέφτικα, νομίζεις είναι μέλι,
μμα δεν θ' αρχήσεις να με δεις που θα ξαναπολήσω
τζ' άρκον με τα κλαδέυματα εσέναν έννα ψήσω,
που θα σε παν εις την σφαγήν,

εννά παράγω τζαι κρασίν
τζαι θα το γύρνω στην μισήν
τζαι με ψητό πά' στο σουβλίν
να κάτω να μεθύσω».

Τζαι τώρα έρχομαι σε σας να σας διαφημίσω:
Του Σώτου η ανατροφή δεν ήταν με ισάφι,
τζαι βρίσκω την αξίαν του κάλλιον 'πού το χρυσάφι.
Ουδέποτε ετόλμησα να τον παραπονήσω,
τούτον έν' ούλος ο σκοπός, για να σου τον χαρίσω,
Δανάη μου, πολύ σεμνή γυναίκα, που τ' αξίζεις,
π' όπου μιλήσεις, φαίνεσαι, κατά παντού μυρίζεις.
Και οι γονείς σας προπαντός μέσα σε τέτοιους τόπους
σας έδωκαν ανατροφήν με κόπους τζαι με τρόπους·
έν' άξιοι για έπαινον εις την λογοδοσίαν,
να κάμουσιν συμπεθερκόν Κύπρον τζαι Ροδεσίαν.
Κι ας έλθω εις την θειάν σου, την Μαίρη, την Μαρία,
λέγω πως εδιδάχτηκεν από την Παναγία
με σέβας τζαι ταπεινώσιν να κάμνει ομιλία·
βαθύτατην εντύπωσιν εχάρισεν σε μένα,
που πάντοτε επρόφερον τα λόγια μετρημένα,
με χρόνον τζαι κανονικά το ένα με το ένα.

Προπάντων η γερόντισσα, που στέκεται σαν βράχος
πάνω στην μούττην στο βουνόν,
είτε αν είναι στον γιαλόν
ασάλευτος, μονάχος,

π' αρώσκια δεν την έπκιασεν, γιατρόν να πά' να γιάνει,
έχει κουράγιο και σκοπό, έχω της μεϊτάνι
να σας νιώσει τα παιδικιά τζ' ύστερον να πεθάνει.

Ό,τι γνωρίζω θα το πω
και δεν τ' αφήνω στο κρυφό,
να το βαστώ γομάρι:

Της Έλλης όλοι οι συγγενείς θα της βαστούν καμάρι
πως τον τζαιρόν της έβαλλεν του φύλλου χαλινάρι.
Και για το Σπύρον, τί θα πω, που τον θωρώ ομπρός μου,
έχει μιαν διαφοράν τούντου νωστού του κόσμου,
γιατί οι σοφοί οι πρωτινοί διά να απαντήσουν,
κάτι να ανακαλύψουσιν και έπειτα νά μιλήσουν·
ο Σπύρος έν' ο ίδιος, κάτι θα αγοράσει
για τον πομπόν του τεχνικά να μάσεται να σάσει,
τα κύμματά του μακριά δυνάμενα να πκιάσει·
την θάλασσαν παρατηρά πότε εννά κοπάσει
τζαι δεν τον μέλλει πουθενά ο κόσμος να χαλάσει.
Τζ' ο φίλος μου ο καλλίττερος που πέρασα μαζίν του
που έχω ακόμη μες στ' αφκιά τζείν' το γλυτζύν σφυρίν του,
ο Γιάννης, που λιγογυρνά το ωραίον το κορμίν του,
έπρεπεν τούτος κωμικός να πάει να σπουδάσει,
για τούτον είμαι βέβαιος πολλύν τόπον θα πκιάσει,
εννά περάσει κωμικούς, να πάρει ανδριάντα.

Καλήν υγειάν τζαι χαράν να έχετε για πάντα.

Σας χαιρετώ μετά τιμής,
Πέτρος Βαρνάβα, ποιητής.

Σωτήρης Π. Βαρνάβας

Μικρά φιλολογικά και προσθήκες

I. Δυο μαρτυρίες για τον Β. Μιχαηλίδη από το αρχείο του Ν. Ξιούτα

SPYROS A. KYPRIANOS
DELEGATE OF THE ETHNARCHY OF CYPRUS

21, FITZROY SQUARE, LONDON, W.1
TEL. EUSTON 2283

Λονδίνον, 2.4.58

Αγαπητέ μου κ. Ξιούτα,

Είμαι βέβαιος ότι είναι αδύνατον να με συγχωρέσετε που άργησα τόσο πολύ να σας γράψω και ν' απαντήσω στο γράμμα σας. Είναι πολύ δύσκολο να δικαιολογηθώ. Δεν πρόκειται περί αμελείας, σας διαβεβαιώ.

Από τότε που μου γράφατε, επεστράτευσα μερικούς φίλους εδώ για την ανακάλυψη των δύο έργων του Βασίλη Μιχαηλίδη (την *Ασθενή λύρα* και τον *Διάβολον*). Έγιναν δύο απόπειρες στην Βιβλιοθήκη του Wimbledon, αλλά δυστυχώς χωρίς κανένα αποτέλεσμα. Έγινε μια άλλη απόπειρα στη Βιβλιοθήκη του Kentish Town, όπου, όπως μας είχαν πει, φυλάγονται διάφορα ελληνικά κείμενα. Ούτε κι εκεί βρέθηκε τίποτα.

Θα συνεχίσει η έρευνα στες διάφορες βιβλιοθήκες του Λονδίνου και θα σας | γράψω και πάλιν. Δεν αποκλείεται να είναι στο Wimbledon και να 'ναι κρυμμένα. Ο μόνος ο οποίος θα μπορούσε να τ' ανακαλύψει θα ήταν ο Sir Ronald Storrs, αλλά πέθανε. Ίσως όμως η γυναίκα [του;]. Θα προσπαθήσω και μ' αυτό τον τρόπο.

Την προσεχή Πέμπτη πηγαίνω στην Αθήνα για μερικές μέρες. Μόλις επιστρέψω στο Λονδίνο, θα καταβάλω νέες προσπάθειες. Ελπίζω να φανούμε πιο τυχεροί.

Τα σέβη μου εις την Καν Ξιούτα.

Με εκτίμηση, / Σπύρος Κυπριανού

Στεφάνι στη μνήμη του βάρδου της Κύπρου Βασίλη Μιχαηλίδη

Μπροστά στο λευκό σου μνημείο, που συμβολίζει την αγνότητα της ψυχής σου και της δόξας σου τη λάμψη, στεκόμαστε με ευλάβεια και θαυμασμό. Για τη Λεμεσό και την Κύπρο η στήλη με την προτομή της μεγάλης μορφής σου αποτελεί την έκφραση της ευγνωμοσύνης των για την τιμή και τη λατρεία που τους έδειξες με το εθνικό σου έργο.

Είσαι ο ποιητής του λαού μας και μαζί μας σήμερα όλος ο λαός, η πατρίδα μας η Κύπρος, αναθυμούνται τον άνθρωπο που έψαλε με ομηρικό τρόπο ό,τι αισθανόταν κι αισθάνεται ο κάθε Έλληνας Κύπριος. Γιατί στο σκλαβωμένο μας νησί συ τραγούδησες πρώτα και καλύτερα τον έρωτα της ελευθερίας, συ ύμνησες τις δόξες και την ελληνικότητα του τόπου μας, συ, γνήσιο παιδί, ένωσες και έκανες υπέροχο ποίημα τους γνήσιους παλμούς της καρδιάς του λαού μας και μάλιστα στην ίδια του την κυπριώτικη γλώσσα.

Γ' αυτά σήμερα μ' ευγνωμοσύνη το Ελληνικό Κολλέγιο Λεμεσού καταθέτει το δάφνινο τούτο στεφάνι στη μνήμη σου κι εύχεται η μνήμη σου να ζει αιώνια.

Σημείωση: Η κυρία Αγγελική Ξιούτα-Ιορδάνου είχε την καλοσύνη να μας παραχωρήσει από το αρχείο του πατέρα της τις παραπάνω ενδιαφέρουσες μαρτυρίες για τον Β. Μιχαηλίδη. Από το 1953 ο φιλόλογος και λόγιος Νικόλαος Ι. Ξιούτας (1901-1984) εργαζόταν μαζί με άλλους για την ετοιμασία μιας συγκεντρωτικής έκδοσης των ποιημάτων του Β. Μιχαηλίδη για λογαριασμό του Δήμου Λεμεσού. Ανάμεσα σ' άλλα, καταβάλλονταν προσπάθειες να εντοπιστούν η δυσεύρετη νεανική ποιητική συλλογή *Η ασθενής λύρα* (1882) αλλά και τα έξι φύλλα της έμμετρης σατιρικής εφημερίδας *Ο Διάβολος* (1888). Για τον σκοπό αυτό, ο Ν. Ξιούτας απευθύνεται με επιστολή του στον Σπύρο Κυπριανού (1932-2002), τότε αντιπρόσωπο της Εθναρχίας της Κύπρου στο Λονδίνο και αργότερα πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, ζητώντας του να αναζητήσει το υλικό αυτό σε βρετανικές βιβλιοθήκες. Στην απαντητική επιστολή του ο Σ. Κυπριανού ενημερώνει ότι οι προσπάθειές του απέβησαν άκαρπες, ενώ πιστεύει ότι θα μπορούσε να βοηθήσει η χήρα του πρώην

κυβερνήτη της Κύπρου, Sir Ronald Storrs. Δεν έχουμε καμιά πληροφορία για το αν ο R. Storrs ενδιαφερόταν για τέτοια πράγματα. Ενδέχεται να τα είχε στη βιβλιοθήκη του ο C. D. Cobham (1842-1915), διοικητής της Λάρνακας στα χρόνια 1879-1907, ο οποίος συνέταξε την πρώτη κυπριακή βιβλιογραφία (*An attempt at Bibliography of Cyprus*, 1886 κ.ε.). Δεν αποκλείεται τα έργα αυτά να σώζονται σε κάποια βρετανική βιβλιοθήκη.

Τελικά δεν στάθηκε δυνατό να συγκεντρωθεί τότε το ανέκδοτο έργο του Β. Μιχαηλίδη· προφανώς δεν εντοπίστηκαν ούτε τα έξι δυσεύρετα φύλλα του *Διαβόλου*. Έτσι, κυκλοφόρησε το 1960 μόνο μια «λαϊκή έκδοση» με σαράντα ποιήματά του, με «Προλεγόμενα» του Ν. Ξιούτα. Όπως μας πληροφορεί ο τελευταίος, η προσπάθεια της επιτροπής προσέκρουσε και «εις ωρισμένες μικροφιλοδοξίας»: «Κανείς προοδευτικός άνθρωπος δεν θα περίμενε τέτοιες μικρότητες». Ενδεχομένως εδώ υπονοούνται πρόσωπα όπως ο Α. Ιντιάνος και ο Αιμ. Χουρμούζιος, που είχαν στα χέρια τους χειρόγραφα ποιήματα του Β. Μιχαηλίδη και φιλοδοξούσαν να τα εκδώσουν οι ίδιοι. Πάντως, στην έκδοση του 1960 δεν αξιοποιήθηκαν τα έξι φύλλα του *Διαβόλου* (προφανώς δεν είχαν εντοπιστεί ως τότε), αφού τα μοναδικά ποιήματα που περιλαμβάνονται από το έντυπο αυτό («Εις την εικοστήν πέμπτην Μαρτίου» και «Η δημοσιογραφία κι η μεγάλη δυστυχία») προέρχονται από αναδημοσιεύσεις στην εφ. *Σάμπιγξ* και στην *Ανθολογία των κυπρίων ποιητών* (1878-1934) του Α. Βερνάλη, αντίστοιχα.

Υύρω στα 1967, μάλλον με αφορμή τα πενήντα χρόνια από τον θάνατο του Β. Μιχαηλίδη, ο Ν. Ξιούτας, καθηγητής τότε στο Ελληνικό Κολλέγιο Λεμεσού (ή Θέκλεια Εκπαιδευτήρια), κατέθεσε στεφάνι στην προτομή του ποιητή, που βρίσκεται στη συμβολή των οδών Αγίας Ζώνης και Βασίλη Μιχαηλίδη στη Λεμεσό, και εκφώνησε τον παραπάνω σύντομο χαιρετισμό. Πάνω απ' όλα ο ομιλητής εξάγει την εθνική διάσταση του ποιητικού του έργου και θεωρεί ότι ο Β. Μιχαηλίδης, ως «γνήσιο παιδί» της εποχής του, εξέφρασε τους εθνικούς πόθους και τους καημούς του κυπριακού ελληνισμού. Τα αποκαλυπτήρια της προτομής του Β. Μιχαηλίδη στην περιοχή του Πεντάδρομου έγιναν τον Αύγουστο του 1953. Βλ. Χριστάκης Σαββίδης, *Περιδιαβάζοντας τη Λεμεσό*, Λεμεσός 1991, σ. 6. Ευχαριστούμε και από τη θέση αυτή την κυρία Αγγελική Ξιούτα-Ιορδάνου τόσο για την ευγενική παραχώρηση των δυο κειμένων όσο και για τις πληροφορίες που μας έδωσε. Ευχαριστούμε και τον φίλο Γιάννη Βιολάρη για τη βοήθειά του. Α. Π. - Κ. Ι.

II. Για τα ψευδώνυμα στις *Μέρες του Σεφέρη*. Σε όσα αναφέρονται στο «Μικροσφαιρικό» του Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου *Μικροφιλολογικά*, τχ. 36 (Φθινόπωρο 2014) 27, προσθέτουμε ότι ο Δημήτρης Δασκαλόπουλος, στην πρόσφατη εργασία του «Γιώργος Σεφέρης, *Μέρες*, τ. Α', Β', Γ', Δ', Ε', Ευρετήριο ονομάτων», *Κονδυλοφόρος* 12 (2013) 265-279, κατέγραψε τα κύρια ονόματα των *Μερών Α'-Ε'*, ταυτίζοντας, όπου ήταν εφικτό, τα ψευδώνυμα ή κρυπτικά ονόματα. Σε αυτό το άρθρο αναφέρεται επίσης και η Λαμπρινή Κουζέλη, «Ένας οδηγός για τις *Μέρες* του Σεφέρη: ευρετήριο των πέντε τόμων του προσωπικού ημερολογίου του ποιητή δημοσιεύει ο βιβλιογράφος του Δ. Δασκαλόπουλος», στην ηλεκτρονική έκδοση της εφ. *Το Βήμα*, 27.8.2014.

Σημειώνουμε επίσης ότι οι *Μέρες Στ'*: 20 Απρ. 1951-4 Αυγ. 1956, επιμ. Παναγιώτης Μέρμηγκας, Αθήνα, Ίκαρος, 1986, διαθέτουν πίνακα ονομάτων, καθώς και οι *Μέρες Ζ'*: 1 Οκτ. 1956-27 Δεκ. 1960, επιμ. Θεανώ Μιχαηλίδου, Αθήνα, Ίκαρος, 1990, με Ευρετήριο ονομάτων συνταγμένο από την Ορσία Σοφρά.

Με τη βοήθεια των παραπάνω Ευρετηρίων, τα ονόματα Μέναιχος, Σωφρονίσκος και Συμμαχίδης, τα οποία η Μαρώ Σεφέρη αποκαλύπτει χειρόγραφα στο αντίτυπο *Μέρες [Ε']* του 1945-1951 που έστειλε στον Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλο, επαληθεύονται από τον πίνακα ονομάτων που συνέταξε ο Δ. Δασκαλόπουλος: Μέναιχος είναι ο Βασίλης Ρώτας με δυο αναφορές στις *Μέρες [Ε']* 1945-1951, σσ. 17 και 18· Σωφρονίσκος ο Δημήτρης Φωτιάδης κι αυτός με δύο αναφορές στις *Μέρες [Δ']* 1941-1944, σ. 173, και *[Ε']* 1945-1951, σ. 17· Συμμαχίδης ο Octave Merlier με τρεις αναφορές στις *Μέρες [Δ']* 1941-1944, σ. 40, με το κανονικό του όνομα, και *[Ε']* 1945-1951, σσ. 18 και 35, με το «κρυπτικό» του. Μ. Κ. Ι.

Σημείωση ΜΦ. Όπως μας ενημέρωσε η καθηγήτρια Βασιλική Κοντογιάννη, στην ανέκδοτη γαλλόγλωσση διδακτορική διατριβή της με θέμα *Georges Seferis et son journal* (1983), που εκπονήθηκε στο Πανεπιστήμιο της Σορβόνης υπό την υποπτεία του Κ. Θ. Δημαρά, έδωσε έναν κατάλογο των ψευδωνύμων του *Μέρες Ε'*, με την καθοδήγηση της Μαρώς Σεφέρη. Στη συνέχεια ο Ξ. Α. Κοκόλης δημοσίευσε τον κατάλογο αυτό, παραπέμποντας στην παραπάνω διατριβή· βλ. «Το έργο του Γιώργου Σεφέρη και τα εκδοτικά μας ήθη», *Πρακτικά Συμποσίου Σεφέρη*, Λευκωσία 1991, σσ. 213-214 [= Ξ. Α. Κοκόλης, *Σεφερικά μιας εικοσαετίας*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1993, σσ. 293-306, ιδίως σ. 306]. Ο καλός συνεργάτης μας Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος δεν ήταν σε θέση να γνωρίζει ούτε την ανέκδοτη διατριβή της Β. Κοντογιάννη ούτε το πρόσφατο δημοσίευμα του Δ. Δασκαλόπουλου.

III. *Σατιρικά μονόφυλλα του Τεύκρου Ανθία*. Από το αρχείο του ποιητή Ανδρέα Ποδηλατά έφτασαν στα χέρια μας μέσω του φίλου Κ. Γ. Γιαγκουλλή τρία μονόφυλλα με σατιρικούς στίχους του Τεύκρου Ανθία, τα οποία τυπώνονταν στη Λευκωσία στα χρόνια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου με τον γενικό τίτλο «Τάδε έφη Ο Πεννοφόρος». Σύμφωνα με τους Ν. Παναγιώτου και Π. Παρασκευά (*Κυπριακά φιλολογικά ψευδώνυμα*, 1984, σ. 33), ο Τ. Ανθίας υπέγραφε με το ψευδώνυμο Ο Πεννοφόρος σατιρικούς στίχους στην εφ. *Ελευθερία* (ίσως από το 1939) και στο περ. *Κυπριακή Επιθεώρησης* (γύρω στα 1943). Πρόσφατα ο Ν. Παναγιώτου έγραψε ότι έχει υπόψη του εννέα φυλλάδια με τον τίτλο *Τάδε έφη [Ο] Πεννοφόρος*, «συνολικής έκτασης 44 σελίδων», τα οποία εξέδωσε ο Ανθίας το 1941. Τα εννέα αυτά φυλλάδια αποτέλεσαν έναν πρώτο τόμο 44 σελίδων, που βρίσκεται στη Βρετανική Βιβλιοθήκη, όπως διαπίστωσε ο Κ. Γ. Γιαγκουλλής (*Μικροφιλολογικά* 28, 2010, σ. 38).

Σύμφωνα με τα στοιχεία που διαθέτουμε, το ολιγοσέλιδο «φυλλάδιο» του Ανθία μετατράπηκε στη συνέχεια σε μονόφυλλο και τυπωνόταν και κατά τα επόμενα χρόνια (ίσως ως παράρτημα της εφ. *Ελευθερία*). Τα τρία μονόφυλλα από το αρχείο του Α. Ποδηλατά (με διαστάσεις 22x30 εκ., τρίστηλα, με κείμενα τυπωμένα και στις δύο όψεις) ανήκουν στον τέταρτο τόμο και αποτελούν τους αριθμούς 33, 53 και 62. Όλα τυπώθηκαν στη Λευκωσία (το πρώτο στο τυπογραφείο «Αι Μούσαι», τα επόμενα στο τυπογραφείο Χρ. Γ. Σταυρινίδη) και πωλούνταν προς ένα γρόσι το ένα. Πρόκειται για εύκολους σατιρικούς στίχους που καταπιάνονται με θέματα της επικαιρότητας, όπως με τις εξελίξεις στο πολεμικό μέτωπο (λ.χ. την ήττα του Ρόμελ στο μέτωπο της Λιβύης), την πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα (παραίτηση της κυβέρνησης Γ. Τσολάκογλου, ο οποίος σατιρίζεται με στίχους όπως: «Έγινε μαριονέττα / καραγκιόζης των ναζί, / γιατί... γέρος όπως ήταν, / ήθελε καλά να ζει») και κυρίως με την κυπριακή καθημερινότητα. Οι εφημερικοί στίχοι του «Πεννοφόρου» δεν εντάχθηκαν, βέβαια, στα Άπαντα του Ανθία. Στο οπισθόφυλλο αυτού του τεύχους αναπαράγουμε την πρώτη σελίδα του μονόφυλλου με τον αρ. 62. Α. Π.

IV. *Γιάννης Κοντός (1943-2015)*. Αντί για νεκρολογία ή άλλο σχόλιο στη μνήμη του ξεχωριστού ποιητή Γιάννη Κοντού, μεταφέρουμε εδώ τρία ολιγόστιχα ποιήματά του από τη συλλογή *Δευτερόλεπτα του φόβου* (2006):

Τί φθορά αυτή η αιωνιότητα.
Τί σκουλήχι.

Από δω θάβουμε τους πεθαμένους.
Από κει θάβουμε τους ζωντανούς.
Έχουμε κι άλλες επιλογές.
Μένουμε σε σύγχρονη πόλη.

ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ

στον Γιώργο Τσιτσόπουλο

Ένα σώμα είναι αυτό,
τί να προλάβει. Μια θύελλα,
μια ηρεμία, έρχεται η στιγμή
που στομώνει. Βρίσκει μουσική
όταν κοιμάται στην έρημο ενός
άλλου σώματος και η άμμος
ενώνεται με τον ουρανό.

ΞΕΚΑΛΤΣΩΤΕΣ

Πρέπει να βγοῦνε διατάγματα, πού κάποια γύναια ν' αναγκάζουν κάλτσες, σάβγαινούναπ' τ'όσπιτί τους, ἐπί ποινή σκληρᾶ νά βάζουν.

Δέν εἶν' κατάσταση, ἀδερφέ μου, ξεκάλτωτες νά τριγυροῦνε, κ' οἱ τρίχες κ' οἱ ζαβές οἱ γάμπες του τῆ φρίκη νά μᾶς προσκαλοῦνε.

"Ἄν εἶν' τῆς μόδας, τί μᾶς νιάζει; Τίποτ' ἐμεῖς δέν τοὺς χρωστοῦμε σάν ἐφιάλτη τὰ ποδάρια τους στὸν ὕπνο μας νά τὰ θωροῦμε!

ΔΙΠΛΗ ΧΑΡΑ

Ὁ κάθε Κύπριος, πού φροντίζει γιὰ τὸ δικό του τὸ καλὸ καὶ στὰ παιδιὰ του ν' ἀσφαλίζει θέλει ἓνα μέλλον σταθερὸ, ὁμόλογα λαχειοφόρα παίρνει στὸ σπῆτι του γιὰ θῶρα.

Διπλὸ εἶν' τὸ κέρδος, πού ἀποφέρουν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὰ λεφτά: Συμβάλλει ἐμμέσως γιὰ τὴ νίκη καὶ τὴ φαμίλια του βοηθᾶ. Διπλὴ θά εἶναι καὶ ἡ χαρὰ του, πού πιάνουν τόπο τὰ λεφτά του!

ΣΠΟΥΔΑΙΟΣ ΓΑΜΠΡΟΣ

Φαντάζομαι μὲ τί φαρμάκια ἢ πριγκηπέσσα ἐποτίσθηκε ὅλν θμαθε πῶς ὁ ἀντρούλης της στὴν Τύνιδα αἰχμαλωτίσθηκε. Στῆς Ἱταλίας τὸ παλάτι πάντοτε θά τῆς λείπει...κάτι!

ΕΙΛΙΚΡΙΝΕΙΑ!

Δέν πρόκειται νά λυπηθοῦμε —εἶπεν ὁ Χίτλερ— τίς ζωές τῶν ξένων, τώρα πού ὀφιστάμεθα τόσες θυσίες ἐμεῖς σκληρές». Δέν εἶν' λοιπὸν εἰλικρινής ὁ κωμικὸς μας λιοντορῆς;

ΒΕΛΟΙ ΚΑΙ ΛΟΥΚΚΟΙ

Πάλι γκρινιάζει καὶ λυσσάει γιὰ κείνο τὸ Βελίκε Λούκι, πού γιὰ τὸν Χίτλερ ἔχει γίνει πραγματικῶς...Βέλη καὶ Λουκκοὶ!

Τὸ καλαμπουρί αὐτὸ τὸ κάνουν ὅλη τῆς γῆς οἱ εὐθυμογράφοι καὶ τὸ σερβίζουνε σκασμένοι στὰ γέλια κ' οἱ σατιρογράφοι.

'Ἄλλᾳ... ποὺς φταίει; Τ' Ἀδολφάκη ἢ μωρηγιά ἢ τρομερή, πού κἄτω στὸ Βελίκε Λούκι κομματιασμένη ὑποχωρεῖ.

Βέλη καὶ Λουκκοὶ τρομοκράτησαν τοὺς τόσον ἀτρόμητους ναζί, κι' ὅπως παντοῦ τὸν πούσουλά τους κάνουν σ' αὐτὴ τὴν περιοχή.

Τοὺς κυνηγοῦνε σὰ φυγόδικους οἱ Ρῶσσοι καὶ σ' ὅλα τὰ μέρη

καὶ τοὺς μαθαίνουν πῶς τὸ τρίβουν, νοί, «πῶς τὸ τρίβουν τὸ πιπέρι»!

Ματαίως ὁ Χίτλερ προσεσάθησε τοὺς γεωγράφους του νά πείσει νά ποῦνε τὸ Βελίκε Λούκι πῶς θάπερε νά τὸ βαφτίσει.

Θέλει ν' ἀλλάξει τὸνομά του, μὲ τὴν ἰδέα πῶς ὁ στρατὸς του δέν θά φοβάται, μὰ μπαϊράμι ὁ δόλιος κάνει μοναχὸς του.

Οἱ γεωγράφοι τοῦ ἀπαντοῦνε πῶς εἶν' ἀνόητη καὶ ματαία αὐτὴ ἡ καινοσχῆα ῥηξικέλευθη καὶ κακορίζικὴ τὴν ἰδέα.

"Ἄν κάθε μέρος πού φοβάται θέλει νά τὸ ξαναβαφτίσει, κανένα μέρος τοῦ μετώπου μὲ τ' ὄνομά του δέν θ' ἀφήσει!

ΠΡΩΤΕΓΟΥΣΙΑΝΙΚΟ

Μιά μπαρμπουνάρα προσφυγοῦλα ἦταν στὸ Ἰχθυοσκαλεῖο καὶ ζήτησαν νά τὴν φαρέψουν τὰ δίχτυα κάποιων ἡλιθίων.

Μὰ θυμωμένη ἡ μπαρμπουνάρα τοὺς φώναξε: «τί με κοιτάτε; Ἄν ἔχει ἀνοίξ' ἡ θρεξή σας, δέν εἶμαι ψάρι νά με φάτε»!

ΣΚΑΛΙΩΤΙΚΟ

"Ἄρχισ' ἡ κίνηση ἐπὶ τέλους στὰ μπάνια τὰ Δημοτικά, καὶ βλέπομε συμπεπλεγμένα τ' ἄρρενα καὶ τὰ θηλυκά.

Κι' ὁ Κοίμων, λίγο παρακτῶ, ἄρχισε πιά νά μὴ κοιμάται. Θέλει νά βλέπει, μὰ τὸν στήσανε ἀνάποδα...Γι' αὐτὸ λυπάται!

Ο ΦΟΙΝΙΞ

ΛΕΜΕΣΙΑΝΟ

Πυρετωδῶς προετοιμάζονται Ἀντιόνιοι καὶ Κλεοπάτρες γιὰ νά προσφύγουν καὶ νά δράσουν ἀπάνω στὶς ὄρειες Πλάτρες.

Εἶναι μ' αὐτοὺς κ' ἓνας Ἀντιόνιος μὲ κάποιο ἀφράτο θηλυκὸ, πού δέν ἐγνώρισε σπορήσεις καὶ πρόβλημα προσφυγικὸ.

ΠΑΦΙΤΙΚΟ

Ἐσχάτως ἐλέπομε θλιμμένο κάποιο γνωστὸ μας δὸν ζουάν, πού ζήτησ' ἀπὸ μιά μικρούλα λιγην ἀγάπη...δωρεάν.

Φαίνεται πῶς ἡ προκομμένη μικρὴ τοῦ γύρισε τίς πλάτες, γι' αὐτὸ κ' ἡ θλίψη του ἡ μεγάλη ἐσπνίζει τώρα τοὺς διαβάτες,